

Rapporter från projekt

Individuell utveckling och adaptation

IDAs OCH HENNES SYSTRARS VÄG

UT I ARBETSLIVET

**En studie om yrkesplaner, yrkesutveckling och
yrkesval hos flickor i tonåren och i tidig vuxenålder**

Siv Lindroth

Nummer 77

December 2001

**IDA / Psykologiska institutionen
STOCKHOLMS UNIVERSITET
106 91 STOCKHOLM**

Viera Dornic, Copy Editor

TEL +46 8 16 3962
FAX +46 8 15 9342

Vetenskaplig ledare: Professor Lars R. Bergman

Forskningsprogrammet Individuell utveckling och adaptation (IDA) initierades av David Magnusson 1964 och leddes av honom till 1996 då Lars R. Bergman övertog huvudansvaret.

Rapporter från Individuell utveckling och adaptation (IDA)
publicerade till dagens datum:

- No. 70 Bergman, L.R. Women's health, work, and education in a life-span perspective. Technical report 1: Theoretical background and overview of the data collection. *(January 2000)*
- No. 71 Isaksson, K., Johansson, G., Lindroth, S., & Sverke, M. Women's health, work, and education in a life-span perspective. Technical report 2: The coding of work biographies. *(November 2000)*
- No. 72 Publications 1961 - 2000. *(December 2000)*
- No. 73 Zettergren, P. Peer rejection and future school adjustment. A longitudinal study. *(October 2001)*
- Nr. 74 Wulff, C. Begåvningsprofiler som avviker från vad som anses könstypiskt. Betydelse för anpassning och yrkespreferenser. *(Oktober 2001)*
- No. 75 Wångby, M., & Stattin, H. Self-perceived psychological health among Swedish teenage girls: 1. Adjustment problems in a 1996 school cohort. *(November 2001)*
- No. 76 Magnusson, D., & Mahoney, J.L. A holistic person approach for research on positive development. *(November 2001)*
- Nr. 77 Lindroth, S. IDAs och hennes systrars väg ut i arbetslivet. En studie om yrkesplaner, yrkesutveckling och yrkesval hos flickor i tonåren och i tidig vuxenålder. *(December 2001)*

Foreword

This report concerns the longitudinal study of women's vocational plans and choices. The data collections behind this study have taken the efforts of many people. Foremost, I want to thank David Magnusson who initiated and led the IDA-program for over 30 years until 1996. In the collection of the vocational data, Docent Anders Dunér has played an important role.

The collection of the IDA data used in the present report was supported mainly by the Swedish Board of Education.

Stockholm, December 12, 2001

Lars R. Bergman
Professor

Licentiate Thesis 1999
Department of Psychology
Stockholm University
S-106 91 Stockholm

Abstract

A school-grade cohort of Swedish girls, born 1955, was studied with respect to vocational plans and choices. The study is longitudinal and reaches from occupational preferences at age 13 and age 16 to the occupation held at age 26. Initially, interacting factors from the literature, of specific concern for the developmental process of female's career plans and choices, are discussed.

Stability and change in career plans over time are investigated, both with respect to the vertical dimensions of the occupation, *level*, and the horizontal dimension, occupational *field*. Associations between interests, values, self-concept and parental education in early adolescence and vocational plans and choices, are also examined.

For occupational fields the total prospective match was 37% between vocational plans at age 16 and occupation at age 26, and 23% between age 13 and age 26. The highest stability over time was found for occupations in the clerical and nursing areas, 66% and 54% respectively, between age 16 and age 26.

Results also indicated associations between interests at age 16 and (a) plans of occupational field at the same time, and (b) occupational field at age 26.

For occupational level the results show a decline over time both for career plans from one time to another in adolescence and for career plans in adolescence to occupation at age 26.

Some differences were also found between groups with different occupational levels with regard to work motivation factors, evaluated at age 13. The group characterized by a low educational level in their occupational plans at age 16 and occupations at age 26 valued vocational status significantly *higher* than other groups. The opposite was the case regarding job satisfaction, which was valued most positive by the groups with an occupation at age 26 on a high educational level, even when the occupational plans at age 16 were on a low educational level. Moreover, average group score on academic self-confidence, female identity, and generally high interest in activities in adolescence, followed occupational level ten years later – not planned occupational level in adolescence.

Finally the importance of considering the person as an organized whole, where the individual is seen in her context, is emphasized. However, it is pointed out that female's occupational status at age 26 should be considered as preliminary, since their familial and educational situation often is not definite by that age. Hence, it is important to carry out a follow up at a higher age, which is also planned within the project.

Acknowledgements

Studien har genomförts inom ramen för det longitudinella forskningsprogrammet "Individual Development and Adjustment" (IDA), som startades 1964 och letts av professor David Magnusson i över trettio år. Arbetet har färdigställts med hjälp av anslag till David Magnusson, dels från Forskningsrådsnämnden och dels från Socialvetenskapliga Forskningsrådet.

Jag har mycket att tacka David Magnusson för. Utan David hade inte IDA-programmet funnits och med det möjligheten att arbeta med dessa unika, longitudinella data. Dessutom har David i egenskap av min handledare varit ovärderlig, både som inspiratör och vetenskaplig bollplank. David Magnusson var också ett stort stöd under min långa sjukdomstid och hans tålmodiga uppmuntran har inneburit oerhört mycket för att jag orkat "komma igen".

Den som övertagit ansvaret för IDA-programmet efter David Magnussons pensionering är min nuvarande bihandledare, Lars R. Bergman. Han har också bidragit till att jag lyckats genomföra detta arbete, dels genom konstruktiva synpunkter i arbetets slutskede, men också genom att ge mig möjligheter att arbeta med IDA-programmets nya datainsamling och på så vis åter kunnat vistas i forskarmiljön. Både David Magnusson och Lars Bergman har generöst delat med sig av sina kunskaper och erfarenheter om longitudinell forskning och IDA-programmet.

Andra viktiga personer är Ingemar Torbiörn och Bosse Peterson, som är de som bidrog till att mitt intresse för forskning en gång väcktes, liksom Tarja Laaksonen, Helene Thomson och Margareta Engström, som under åren kommit med mycket uppmuntran och konstruktiv kritik under våra trivsamma "internseminarier".

Jag vill också tacka mina vänner och kollegor i det Longitudinella Laboratoriet: avdelningens "spindlar i nätet" Luki Hagen och Viera Dornic, den outtröttlige datasupportern Ola Andersson, doktorandkompisarna Chris Magnusson, Margit Wångby (nu PhD, som bidragit med stöd och tips i forskningens labyrinter), Eva Chinapah, Christin Mellner, Harald Janson, Bassam El-Khoury, Amanda Radise, Birgitta Rydén-Lodi, Peter Wennberg och mina trevliga grannar i korridoren Britt af Klinteberg, Micheline LaPalme, Joe Mahoney, Magnus Sverke och Reidar Österman.

Till sist vill jag tacka mina vänner för att ni funnits vid min sida under den här tiden och mina barn, Tomas och Lena, för att ni står ut med en mamma som aldrig tycks sluta skolan.

INNEHÅLL

1. Inledning	1
1.1 <i>En studie om flickors yrkesplaner och unga kvinnors yrkesval</i>	1
2. Teoretisk Bas	1
2.1 <i>Tre grundläggande perspektiv</i>	1
2.1.1. Det interaktionistiska perspektivet	2
2.1.2. Kvinnoperspektivet	2
2.1.3. Det handlingsteoretiska perspektivet	3
2.2 <i>Om yrkesvalet</i>	5
2.2.1. Yrkesvalsteorier	5
2.3 <i>En historisk betraktelse av kvinnors yrkesutveckling</i>	7
2.4 <i>Könsidentiteten och de dubbla rollerna</i>	9
2.5 <i>Socialisationens roll</i>	11
2.6 <i>Yrkesområden</i>	12
2.7 <i>Yrkesvalets horisontella och vertikala dimension</i>	13
2.8 <i>Betydelsen av socialgruppsstillhörighet</i>	14
2.9 <i>Intressen, värderingar och självuppfattning</i>	15
3. Metod	17
3.1 <i>IDA-programmet och undersökningskohorten</i>	17
3.2 <i>Data och undersökningsvariabler</i>	17
3.3 <i>Bortfall</i>	18
3.4 <i>Retrospektiva och prospektiva studier</i>	19
3.5 <i>Statistiska metoder</i>	19
4. IDA-flickornas yrkesval	19
4.1 <i>Yrkesområde - den horisontella dimensionen</i>	20
4.1.1. Indelning i yrkeskategorier	20
4.1.2. Mellanstadiet	21
4.1.3. Högstadiet	27
4.1.4. Tidig vuxenålder	30
4.1.5. Om yrket	34
4.1.6. Yrkesområden - summering och reflektioner	38
4.2 <i>Yrkesnivå- den vertikala dimensionen</i>	40
4.2.1. Indelning i yrkesnivåer	40
4.2.2. Yrkesaspirationer över tid - en utveckling mot yrken på lägre nivåer?	40
4.2.3. Vanligast förekommande yrken vid olika tidpunkter och yrkesnivåer	42
4.2.4. Nivåfördelning över yrkesområden	42
4.2.5. Stabilitet i yrkesnivå över tid	43
4.2.6. Jämförelser med männen i undersökningen	45
4.3 <i>Stabilitet vs förändring av yrkesnivåpreferens över tid</i>	47
4.3.1. Stabila och mobila nivågrupper	47
4.3.2. Stabilitet/förändring i yrkesnivå relaterat till yrkesområde	49
4.3.3. Stabilitet/förändring i yrkesnivå relaterat till önskad nivå vid 13 års ålder	51
4.3.4. Yrkesvärderingar vid 13 års ålder och yrkesnivå över tid	52

4.4	<i>Intressen och yrkesval</i>	55
4.4.1.	Speglas flickornas yrkesval i Åk9 i deras intresseinriktning vid samma tidpunkt ?	55
4.4.2.	Intresseinriktning vid 16 års ålder och yrkesområde tio år senare	58
4.4.3.	Intresse för olika aktiviteter vid 16 års ålder relaterat till planerad och faktisk yrkesnivå	60
4.4.4.	Synen på sig själv och sin förmåga, allmän intressenivå och SES	62
5.	Diskussion	67
5.1	<i>Helhetsperspektivet</i>	67
5.2	<i>Den horisontella dimensionen, yrkesområde</i>	67
5.3	<i>Den vertikala dimensionen, yrkesnivå</i>	68
5.4	<i>Avslutningsvis...</i>	71
	Referenser	72

1. INLEDNING

1.1 En studie om flickors yrkesplaner och unga kvinnors yrkesval

Denna studie gäller en kohort flickor som föddes år 1955, i mitten av den s k "hemmafru epoken" (Forsberg, 1992b), då kvinnors yrkesaktivitet var lägre än under någon annan period av 1900-talet (Bjerrum Nielsen & Rudberg, 1991). Vi ska följa dessa flickor, då de planerade - och i vissa fall realiserade - sina yrkesval. Detta skedde under "förändringarnas decennier", från 60-, genom 70-talet, då andelen yrkesarbetande, gifta kvinnor ökade och familjebilden förändrades allt mer, in i början av 80-talet, då tvåförsörjarfamiljen blivit norm - under det att grundsynen på kvinnan som huvudansvarig för hem och barn hela tiden funnits. Studien är longitudinell och sträcker sig från yrkespreferenser och yrkesplaner i tidiga tonåren fram till faktisk yrkessituation i vuxen ålder.

Syftet är inte att studera predicerbarhet. Genom att beskriva processen för en representativ grupp flickor vill jag bidra till förståelsen för hur olika utvecklingsmönster kan ta sig uttryck.

2. TEORETISK BAS

2.1 Tre grundläggande perspektiv

Hörnstenar, inte minst i den teoretiska delen av studien, har varit följande tre, delvis analoga, perspektiv. Såväl tillsammans, som var för sig, bidrar de till förståelsen av den process jag avser att följa och förtjänar därför att nämnas:

Det interaktionistiska perspektivet

Yrkesvalet är resultatet av en socialisationsprocess, där individen under många års tid utvecklats i samspel med sin fysiska, sociala och psykologiska miljö. Mot bakgrund av detta måste ett självklart perspektiv bli det interaktionistiska.

Kvinnoperspektivet

Studien behandlar *flickors* yrkesval, vilket innebär att vi måste betrakta denna socialisationsprocess utifrån ett perspektiv som tar hänsyn till vad det innebär att vara flicka, d.v.s. kvinnoperspektivet.

Det handlingsteoretiska perspektivet

Oavsett objektiva kriterier är flickans egen subjektiva syn på sig själv och olika yrken avgörande för yrkesvalet. Det handlingsteoretiska perspektivet, med betoning på individens subjektiva vs objektiva handlingsutrymme, är därför ytterligare en viktig teoretisk utgångspunkt.

2.1.1. Det interaktionistiska perspektivet

Ett av grundpostulaten i det interaktionistiska perspektivet är att mänskligt handlande aldrig kan förstås isolerat från sitt sammanhang (Magnusson 1990, Magnusson & Törestad, 1993). Hur en människa fungerar i olika sammanhang är ett resultat av hennes tidigare erfarenheter. I den ständigt pågående interaktionen med fysisk, kulturell och social miljö utvecklas ett integrerat helhetssystem av mentala strukturer, som både formar och i vissa fall begränsar hennes sätt att handla (Magnusson & Endler, 1977; Bandura, 1986; Magnusson, 1990). En individs upplevda handlingsutrymme vid en viss tidpunkt är alltså resultatet av denna interaktionsprocess.

Den interaktionistiska ansatsen har speciellt använts vid studier av individuell utveckling och människan betraktas då inte som en passiv mottagare av stimuli eller information, utan som en individ som aktivt interagerar med sin fysiska och sociala omgivning (Magnusson & Törestad, 1993). Det är något som är fundamentalt hos alla öppna system, från micro- till makronivå (Magnusson, 1988). En utveckling av det interaktionistiska paradigmet har varit att ta hänsyn till individen som helhet (Bergman & Magnusson, 1987; Magnusson, 1985, 1988) - liksom omgivningen som helhet (Magnusson & Törestad, 1993) - vid studier av individuell utveckling och mänskligt beteende.

Ofta hör man personer hävda att yrkesvalet skett mera "av en slump". Men enligt det interaktionistiska synsättet finns det alltid en ömsesidighet mellan person och situation (Dunér, 1985). Personen måste t ex ha uppnått en viss mognadsgrad och vara tillräckligt intresserad för att upptäcka möjligheter och dessutom ha rätt egenskaper för att komma i fråga för arbetet. Så som Magnusson (1988, 1990) förklarar det interaktionistiska förhållningssättet, handlar det vid sådana till synes slumpartade tillfällen helt enkelt om individens interagerande med de möjligheter miljön erbjuder vid ett specifikt tillfälle.

2.1.2. Kvinnoperspektivet

En andra utgångspunkt för denna studie är kvinnoperspektivet, eller vad man brukar benämna köns- eller genusperspektivet. Utifrån detta perspektiv förstås kön som en kulturellt, historiskt och socialt konstruerad kategori, där psykologiska, sociala och biologiska aspekter av kön interagerar (Thomsson, 1998b). Forskare med ett könsperspektiv talar om "det socialt konstruerade könet" och menar, att livet som kvinna eller man, flicka eller pojke, alltid sker i interaktion med de sociala förväntningar, normer och strukturer som omgärdar våra liv (Skeggs, 1997; Thomsson, 1996; Maharaj, 1995; Connell, 1993; Haavind, 1992; Reinharz, 1992).

Inom utvecklingspsykologin har studier berört olikheter i socialisationsmönster mellan flickor och pojkar (t ex Block, 1983; Eme, 1979; Robins, 1986, 1989), liksom olikheter i kognitiva och motivationella mönster, vilket kan ses som en följd av skillnaden i socialisation under uppväxten (se bl a Dweck, 1986, Dweck & Elliott, 1983). Socialisationen fortsätter dock efter uppväxten. Den vuxna socialisationen sker ofta på ett mycket omedvetet sätt, men den är oerhört sträng just när det gäller konstruktionen av kön. En kvinna "måste" vara (bete sig som, se ut som ...) en kvinna och en man som en man (Thomsson, 1998a).

Det mest självklara, framför allt vid forskning om utveckling, borde vara att studera män och kvinnor separat (Magnusson & Stattin, 1998). Men det tycks inte alltid vara självklart. I ett flertal studier av t ex tonårsutveckling presenteras resultaten baserade på gruppen som helhet, fastän de faktorer man studerat kan ta sig helt olika uttryck eller bilda olika mönster för flickor och pojkar. För att belysa nyttan av ett kvinnoperspektiv kan jag ge ett exempel från utvecklingspsykologiska studier av uppväxtförhållanden relaterat till destruktivitet i vuxen ålder i form av missbruk eller kriminalitet:

Det faktum att sambandet uppväxtförhållanden-vuxenbeteende ofta är tydligare för pojkar än för flickor tolkas ofta som ett tecken på att pojkarna är känsligare för förhållanden i uppväxtmiljön (Bergman, 1981). En forskare som reagerat på detta och tittat närmare på fenomenet är Robins (1986). Hon hävdar att samband mellan problem vid uppväxten och symptom i vuxen ålder finns i lika hög grad hos båda könen, men att det tar sig *olika uttryck*: ett manligt mönster, som visar sig i "utåtriktade" symptom såsom kriminalitet, alkoholism eller psykopati, och ett kvinnligt, som ger "inåtriktade" symptom såsom depression och psykosomatiska problem. Robins visade i sin studie att kvinnor hade en lika dålig prognos som männen om hänsyn togs även till dessa inåtriktade symptom. Det tidigare konstaterade sämre utfallet för män kunde därmed förklaras med att man fokuserat på den aktiva utåtriktade symptombild, som är vanligare hos män, medan man missat de passiva, inåtriktade symptomen, där somatisering står för en stor andel, och som oftast förekommer bland kvinnor (se även Wångby, 1997).

2.1.3. *Det handlingsteoretiska perspektivet*

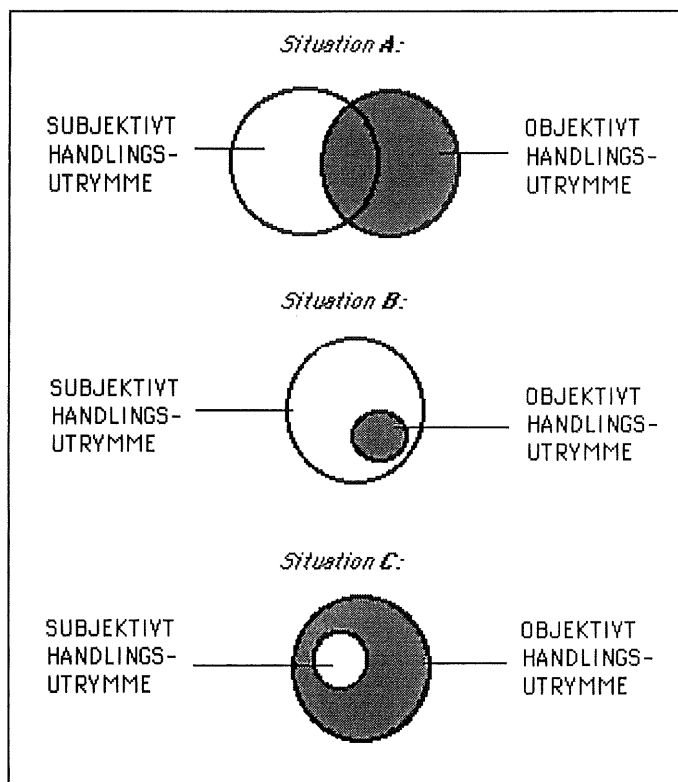
En tredje viktig teoretisk utgångspunkt i denna studie är handlingsteorin (Aronsson & Berglind, 1990). Det som framför allt gör det handlingsteoretiska perspektivet intressant då man studerar ungdomars yrkesutveckling är betoningen på en individs subjektiva vs objektiva handlingsutrymme (Hagström, 1991).

Figur 1 illustrerar schematiskt olika relationer mellan en individs subjektiva och objektiva handlingsutrymme. Den är inte tänkt att betraktas som statisk, utan kan förändras under utvecklingens gång.

"Situation A" i figuren visar en situation där en individs subjektiva och objektiva handlingsutrymme endast delvis sammanfaller. Det finns ett objektiva handlingsutrymme som hon inte känner till samtidigt som hon har en felaktig föreställning om ett handlingsutrymme som inte existerar. Applicerat på yrkesvalssituationen kan det innebära att flickan har en icke-medveten potential som ännu ej utnyttjats eller att det finns lämpliga yrkesalternativ som hon inte fått kännedom om. Samtidigt kan hon överskatta sin förmåga eller yrkesmöjligheter inom andra områden.

I "Situation B" överstiger det subjektiva handlingsutrymmet i hög grad det objektiva. Flickan baserar sina yrkesdrömmar på felaktiga grunder och risken finns att hon sätter upp alltför orealistiska mål.

I situation C råder det omvända förhållandet, som är vanligt bland flickor, att ha för lågt tro på sin förmåga och sina möjligheter vad gäller studier och yrkesliv (t ex Hammarström, 1996; Dweck, 1986; Dweck & Licht, 1980). Samtliga dessa situationer är ett resultat av tidigare socialisation och därmed självbild, attityder och förväntningar. Handlingsbenägenhet i olika situationer styrs främst av den subjektiva uppfattningen, även om den objektiva verkligheten också är viktig. (Om handlingsutrymme och kontroll i arbetslivet se vidare Aronsson & Berglind, 1990).

Figur 1. Tre situationer av subjektivt och objektiva handlingsutrymme.

Man kan också tala om psykologiskt handlingsutrymme, t ex farhågor om utgången av en handling (yrkesval) eller psykosociala hinder (socioekonomisk status eller könsstereotyper). Eller som Bandura (1986) uttrycker saken:

"...people act on their judgements of what they can do, as well as on their beliefs about the likely effects of various actions" (s. 231).

2.2 Om yrkesvalet

Yrkesvalet kan i ett interaktionistiskt perspektiv, som tidigare nämnts, ses som resultatet av en utvecklingsprocess. I denna process har individens självuppfattning, definierat i termer av kön, social klass, intelligens och intressen, matchats med hennes uppfattning om olika yrken, vilket också inbegriper könsstereotypi, prestignivå och verksamhetsområde (Dunér, 1972, 1985; Gottfredson, 1981). Barns tankar om ett framtida yrke uttrycks ofta i termer av yrkesdrömmar. Ju tidigare åldrar, desto lägre krav på realism och objektiv handlingsberedskap. Då man under tonåren närmar sig tidpunkten för det definitiva yrkesvalet krävs mer aktivt handlande och allt större medvetenhet om olika besluts praktiska och socialpsykologiska konsekvenser. Man talar i det skedet om yrkesplaner och yrkesval (Lent, Brown, & Hackett, 1994).

Dunér (1985) beskriver yrkesvalet som en del i en lång utvecklings- och mognadsprocess, där individen vid tidiga val är mer känslig för sociala förväntningar. Det första valet får sedan fungera som en riktningangivelse och blir därefter ett möjligt alternativ vid nästa val. Människor utvecklar efter hand en syn på sig själva som mer eller mindre passande för olika yrken, baserat på graden av överensstämmelse mellan deras självuppfattning och föreställning om olika yrken. Efter en bedömning av hur tillgängliga (realistiska) dessa yrken är, kvarstår ett antal mer eller mindre acceptabla yrkesalternativ, bland vilka personen anser sig kunna välja. Oftast förkastas ett yrke som upplevs extremt icketraditionellt, likaså ett som skiljer sig extremt i prestignivå från vad som skulle förväntas i termer av social klass eller grad av förmåga.

2.2.1. Yrkesvalsteorier

År 1909 skrev en av yrkesvalsteoriernas förgrundsgestalter, Frank Parsons, boken "Choosing a vocation", där han beskrev yrkesvalet som en individs "greatest decision" (Dunér, 1972). Ett betydande antal yrkesvalsteorier har vuxit fram genom 1900-talet, av vilka jag vill nämna några.

Kerstin Mattsson presenterade i sin avhandling en historik över yrkesvalsmodeller, där hon delat in olika teorier i tre huvudgrupper utifrån det perspektiv de representerar (Mattsson, 1984). Jag har valt att använda hennes indelningsgrund, som är *rationalitet, avspegling och utveckling*.

Rationalitet

Rationella modellen handlar om att på ett effektivt sätt göra "Ett riktigt yrkesval" med tyngdpunkten på objektiva egenskaper hos individ och arbete. Här finns de tidiga yrkesvalsmodellerna representerade.

Rationalitetstanken representerades av Parsons. Hans definition av yrkesvalet som en individs "greatest decision" visar att han betraktade det som en separat händelse, vid en bestämd tidpunkt. Enligt Parsons "trestegsmodell" var yrkesvalet ett resultat av:

1. bedömning av egna förutsättningar, intressen, ambitioner, resurser och begränsningar,

2. kunskaper om yrkets krav och möjligheter till behovstillfredsställelse, samt, - och detta var viktigast –
3. analys av relationen mellan dessa grupper av fakta. (Mattsson, 1984).

Avspegling

Avspeglingsmodellen fokuserar på "självförverkligande" och utgår från individens uppfattning om och upplevelse av sig själv och arbetet. Avspeglingsuppfattningen företräds av en annan välkänd yrkesvalsteoretiker, John Holland. Holland's teori utgår från en indelning av människor i sex personlighetstyper (idealtyper); realistisk, undersökande, artistisk, social, företagsam och konventionell (Holland, 1966; 1985). Dessa sex idealtyper har, enligt Holland, sin motsvarighet i sex idealtypiska yrkesområden. Hollands teori har genom åren genererat åtskilliga studier av yrkesvalsproblematiken och angränsande områden (t ex Trice, 1991; Subich, 1992; Tokar & Swanson, 1995; Farmer, Rotella, Anderson, & Wardrop, 1998). Som så många andra teorier kritiserades Holland's för att vara mindre tillämpbar på kvinnor (t ex Prediger & Hanson, 1976). Holland har emellertid kontinuerligt utvecklat och omarbetat sin modell under årens lopp.

Till avspeglingsuppfattningen kan även Super's teori hänföras. I den utgår han ifrån att karriärutveckling pågår under hela livstiden, men att utforskande av karriärmöjligheter och beslutsfattande är centralt i ungdomstiden (Super, 1953; 1957). Super såg karriärutveckling som intimt relaterat till självuppfattning:

"In expressing a vocational preference, a person puts into occupational terminology his idea of the kind of person he is; ... in entering an occupation he seeks to implement a concept of himself...the occupation thus makes possible the playing of a role appropriate to the self-concept". (Super, 1963, s.79)

Utveckling

I utvecklingsmodellen ingår tankarna från "socialisationsprocessen" och tar hänsyn till olika faktorer bakom individens mognad och inläring i olika avseenden. Ett av de första försöken att formulera en utvecklingsmodell gjordes av Ginzberg 1951 i boken "Occupational Choice. An Approach to General Theory" (Mattsson, 1984). Enligt Fitzgerald och Crites (1980) kritiseras Supers modell av Ginzberg, som menar, att den för att passa kvinnor, på ett mer realistiskt sätt bör ta hänsyn till kvinnors dubbla roller. Fitzgerald och Crites betonar, att det för många kvinnor sker ett senareläggande av yrkesplanering och etablering på arbetsmarknaden till tiden efter "småbarnsåren".

En senare representant för yrkesvalsmodeller som förutsätter ett utvecklingsperspektiv är Gottfredson. Enligt hennes modell kan man, i den beslutsprocess som resulterar i det slutliga valet, mest tolerera val som skiljer sig i termer av intresseområde, därefter skillnad i prestigenivå (Gottfredson, 1981). Svårast skulle det vara, att bortse från sådant, som är extremt i könshänseende, vilket ansågs förklara könsstereotyper i yrkesval. Hon baserar sina antaganden på utvecklingsteorier som hävdar att könsidentitet utvecklas mycket tidigt, följt av självvärderingar i fråga om förmåga och social klass. Medvetenhet om intressen och värderingar infinner sig först i ett senare skede och skulle därför vara mindre viktiga för självuppfattningen och därmed lättare att

ge avkall på. Hennes modell har testats i en rad studier, som både bekräftar och förkastar hennes teorier (t ex Lapan & Jingeleski, 1992; Leung, Conoley, & Scheel, 1994; Sastre & Mullet, 1992; Swansson, 1992; Watkins & Subich, 1995).

Några som mer specifikt inriktat sig mot kvinnors yrkesval, är bl a Hackett & Betz (1981) Farmer (1985), Betz och Fitzgerald (1987), liksom Astin (1984, i Betz & Fitzgerald, 1987). Betz och Fitzgerald redovisar i boken "The Career Psychology of Women" forskning om kvinnors yrkesval och sammanfattar där en rad orsaksfaktorer i en modell, som senare prövats och modifierats av Fassinger (Fassinger, 1985, 1990; Betz & Fitzgerald, 1987).

I Astin's socialpsykologiska modell förklaras könsskillnader i yrkesindelning med att människor vid val av arbete söker tillgodose sina behov av: (1) fysiologisk överlevnad, (2) inre tillfredsställelse, samt (3) att vara till samhällelig nytta och att få erkännande för sina insatser (Betz & Fitzgerald, 1987). Dessa tre behov antas vara desamma för män och kvinnor och kan tillfredsställas på många olika sätt, men deras aktuella kanaler bestäms av könsrollsocialisation och upplevda möjligheter.

2.3 En historisk betraktelse av kvinnors yrkesutveckling

Looft (1971) intervjuade i en studie lågstadi flickor om deras yrkesplaner och refererade följande episod:

".....that single girl who initially said she wished to be a doctor when she grew up; when asked what occupation she really expected to hold in adulthood, she resignedly replied: - I'll probably have to be something else, maybe a store lady... (s. 366).

För att öka förståelsen för hur sociala och könsstereotypiska mönster kan vara så svåra att sudda ut eller förändra, vill jag ge några historiska exempel från litteraturen. De ska ge en bild av de attityder och föreställningar kring kvinnors studier och yrkesliv som fanns, liksom den praktiska verklighet som mötte presumtiva yrkeskvinnor för "inte så länge sedan".

Föreställningar om kvinnor och utbildning

För nutidens västerländska kvinnor är rätten till utbildning en självklarhet. Förflyttar vi oss ett sekel tillbaka i tiden var verkligheten en annan. På 1800-talet ansågs högre utbildning skadligt för kvinnors ömtåliga hjärnor och för de reproduktiva organen. Att lära sig pianospel, handarbete eller möjligen ett främmande språk såsom franska var dock möjligt. Mottot var: "Tillräckligt mycket kemi för att hålla grytan kokande och geografi nog för att hitta till de olika rummen i bostaden är lagom utbildning för en kvinna" (Merrit, 1976, s. 354, i Betz & Fitzgerald, 1987).

I Sverige kunde man 1843 (ett år efter det att folkskolestadgan markerat att flickor skulle få undervisning på samma villkor som pojkar) i Anders Oldbergs lärarhandledning "Praktisk Handbok i Pedagogik och Metodik för Svenska Folkundervisningen", läsa:

”Det måste vara alldeles öfverflödigt att widlyftigt framwisa grunderna för det påståendet, att flickan bör uppfostras för helt andra ändamål i samhället än gossen, att hennes natur och väsen, så olika gossens, fordra en olika behandling, samt att omfånget och karakteren af hennes bildning och undervisning anvisas av hennes bestämmelse för de stilla, husliga dygderna”. (Molloy, 1992).

En av pionjärerna inom kvinnoforskningen, Marion Talbot, ifrågasatte den då rådande föreställningen att intellektuellt arbete förstörde kvinnornas reproduktiva organ. År 1882 genomförde hon en enkätstudie av 1290 högutbildade kvinnor och resultatet av studien visade, dessbättre, att hela 78% av respondenterna var vid utmärkt hälsa (!). Ämnet intresserade också en annan feministisk forskare vid samma tid, nämligen Mary Roberts Smith, USAs första kvinnliga heltidsprofessor i sociologi. Hon ville visa att college-kvinnors låga nativitet inte var ett resultat av att de gått på college, utan snarare berodde på deras uppfostran. Genom att jämföra collegekvinnorna med en kontrollgrupp med liknande bakgrund som dessa i stället för med "kvinnor i allmänhet" fann Mary Roberts Smith att det inte fanns någon skillnad mellan grupperna vare sig vad gäller äktenskap eller antal barn (Reinharz, 1992).

Förutsättningar för kvinnor inom några yrkesområden

Eftersom denna studie behandlar flickornas val inom olika yrkesområden, kan det vara intressant att nämna något om den historiska bakgrunden för kvinnor inom några av de områden, som finns med i studien. Jag har valt teknik, (mansdominerat) samt kontor, vård och utbildning (kvinnodominerat):

Teknik. År 1892 sökte en flicka till Tekniska Högskolan i Stockholm. Hon blev nekad tillträde med motiveringen att utbildningen inte passade för kvinnor, då de av naturen var olämpliga för en sådan krävande utbildning. Risker för överanstängning ansågs alltför stora på grund av deras fysiska svaghet. Vid den tiden fanns lägre tekniska utbildningar, där flickor kunde få studera exempelvis till gravörer eller kartriterkor. Kvinnor som från 1921 fick studera vid KTH blev främst arkitekter och kemiingenjörer. År 1975 (det år, då våra undersökningsdeltagare fyllde 20 år) utgjorde kvinnorna 10% av de 277 000 personer som sysselsattes inom tekniska arbeten, då främst som ritbiträden och laboratorieassistenter (Staberg, 1991).

Kontor. 1800-talets kontorsarbetsplatser hade fortfarande manliga tjänstemän såsom bokhållare eller posttjänstemän, men vid slutet av 1800-talet startade en "feminiseringsprocess". Efterhand som kontoren krävde mer arbetskraft anställdes fler kvinnor, främst på lägre poster (Florin, 1993). Kontorsyrken hade bra status och var eftertraktade för medelklasskvinnor med flickskoleexamen och arbetsgivarna fann de "borgerliga kvinnodygderna" - samvetsgrannhet, flit och tålmod - användbara. Exempelvis ansågs arbete med insamling och beräkning av statistik som speciellt lämpligt för kvinnor på grund av det stora tålmod och den noggrannhet som krävdes (Reinharz, 1992). Vid 1940-talets början hade kontorsyrket inte bara bytt kön, utan också klass och det var vanligt att flickor från arbetarklassen blev kontorister.

Vård. Universitetsstudier i medicin blev möjligt för kvinnor från år 1870. Då tillträde till universiteten krävde studentexamen var möjligheterna ändå tämligen begränsade, eftersom det dröjde ända till 1923, innan flickor kunde få läsa till studentexamen vid de allmänna läroverken - och då endast om de bekostade studierna själva och inte tog upp plats för någon manlig elev (Staberg, 1991). Det var på de lägre nivåerna inom vårddyrkena som merparten av kvinnorna fanns. Som så många andra kvinnoyrken växte vårddyrkena fram ur sysslor som inom bondesamhället varit kvinnoysslor; vård av barn, gamla och sjuka ingick som en naturlig del av livet, liksom barnmorskearbetet som också av tradition var kvinnligt.

Utbildning. Som ett led i den obligatoriska folkskolan tilläts från 1853 mindre folkskolor, där lärarna inte behövde vara examinerade. År 1858 delades skolan i "småskola" och "egentlig folkskola". Samma år blev ogifta kvinnor myndiga, vilket också innebar att de kunde få bli lärare. Men då småskollärartjänster ursprungligen delades ut som ett alternativ till socialunderstöd fanns där också många män. 1868 utgjorde männen hälften av småskollärarna, år 1900 endast 4 procent och 1945 var småskolläraryrket ett 100-procentigt kvinnoyrke. Ett skäl till den utvecklingen var av ekonomisk art. Män hade försörjningsbörda, ansågs det, medan ogifta kvinnor kunde anställas för svältlöner. Men också kvinnors lämplighet att ha hand om små barn framhölls.

"En kvinnas moderliga instinkter pläga vakna, så snart hon kommer i beröring med barn." (Ur "Handledning i folkskolepedagogik" från 1903, i Molloy, 1992).

Ogifta kvinnor med utbildning fick även undervisa inom folkskolan och år 1918 fick ogifta kvinnor också möjlighet att, efter universitetsstudier, undervisa vid statliga läroverk (d v s de som på privat väg lyckats ta studentexamen). De manliga läroverkslärarna framförde dock en viss oro för att gossarna i läroverken skulle bli feminina om de undervisades av kvinnliga lärare (Florin, 1993).

Efter denna historiska resumé vill jag fortsätta med att belysa olika nutida perspektiv på flickors yrkesvalsproblematik.

2.4 Könsidentiteten och de dubbla rollerna

Enligt Erikson (1981) är frågan om yrkesidentitet en del i tonåringars identitetskriser. Han menar, att det är viktigt försöka klargöra *vem man är* innan man tar ställning till *vad man vill bli*. Yrkesval har också att göra med att välja hur man vill leva. Olika yrken representeras i vårt samhälle ofta av speciella livsstilar. För att göra ett optimalt val är det viktigt att ha en realistisk och mogen syn på sig själv, sin person och sin potential. Stor obeslutsamhet i yrkesval handlar, enligt Erikson, många gånger om mer fundamentala identitetsproblem.

I sin bok "In a Different Voice" (1982) kritiserar Carol Gilligan Eriksons beskrivning av identitetsformandet. Hon menar att den, i likhet med många andra utvecklingsteorier, baserar sig endast på manliga förhållanden. Enligt Gilligan fokuserar flickor i

adolescensen sitt identitetssökande främst på mellanmänskliga relationer, medan män söker identiteten i autonomi och individuella prestationer.

Samband mellan yrkesval och identitetsutveckling har bl a studerats av Raskin (1985) som fann, att de ungdomar som kommit längre i sin identitetsutveckling lättare kan göra yrkesval och planera kort- och långsiktiga mål på vägen dit. Studien visade också att identitetsutveckling har stort förklaringsvärde i fråga om karriärutveckling. Denna problematik kan många gånger vara speciellt uttalad för unga kvinnor, eftersom yrkesvalet ofta förknippas med kravet att välja, eller välja bort, identiteten som kvinna, maka och mor (Bjerrum Nielsen & Rudberg, 1991). Sådana förväntningar finns också mer eller mindre uttalade i samhället och unga kvinnor som söker en mer "manlig" identitet ges ofta ett svagt stöd av omgivningen (Marcia, 1980).

Även Archer (1985) och Kracke (1996) ser karriärutveckling som mer komplex för kvinnor i och med problemet med att få yrkesmässiga och interpersonella identiteter att stämma överens i framtiden. Kracke menar att flickors starkare sociala orientering vid identitetssökandet medför att problemet yrke vs familj och barn finns med från början. Hon framhåller samtidigt, att detta inte innebär att flickor är mindre engagerade i sina yrkesplaner. Flickornas valsituation är, som Munoz Sastre och Mullet (1992) också konstaterar, helt enkelt mer komplicerad.

Litteraturen ger många exempel på konsekvenser av denna problematik. Richardson (1974) påpekar skillnaden mellan *arbetsorientering* och *karriärorientering*, där karriärorientering utgör en fokusering på en yrkesroll medan arbetsorientering innebär en inriktning mot kombination av arbete och familj. Denna distinktion bekräftas också i IDA-projektets forskning, där studier visat, att fastän kvinnor numera tenderar att kombinera arbete och familj, kan man redan under de tidiga tonåren märka en inriktning mot endera familj eller yrkeskarriär (Gustafson, Stattin, & Magnusson, 1992; Stattin & Magnusson, 1990).

Tidiga studier om kvinnors karriärutveckling ifrågasatte riktningen på orsak-verkan och menade att kvinnor valde karriären som en kompensation för familj och barn, andra menade att kvinnor som ville satsa på karriären undvek giftermål och barn (Betz & Fitzgerald, 1987; Bjerrum Nielsen & Rudberg, 1991). Spence och Helmreich (1980) föreslog till och med möjligheten att det kanske inte bara var förekomst av instrumentalitet som fick vissa kvinnor att satsa på en karriär, utan även att avsaknad av instrumentalitet kunde få familjeorienterade kvinnor att undvika sådan strävan. Hemorienterade flickor motiveras inte främst av viljan att vårda, menade man, utan av tvivel på sin kompetens och förmåga att klara sig i den "stora världen".

Visst stöd för deras teori ger resultat från studier av Gustafson, Stattin och Magnusson (1992), men de visar också ett komplicerat mönster av interagerande faktorer. Författarna undersökte olika faktorer, som i tonåren hade betydelse för utvecklingen av karriär- vs familjeinriktning i tidig vuxenålder och fann, att studiemotivation var en viktig indikator; flickor med hög studiemotivation i 15-årsåldern hade en fokusering på en yrkeskarriär vid 26 års ålder. Låg studiemotivation var en god prediktor för familjeinriktning i tidig vuxenålder, operationaliserat som låg utbildningsnivå och ett eller flera egna barn. Speciellt tydligt blev sambandet nämligen då flickorna hade en

mer "okonventionell" kamratkrets; umgänge med äldre kamrater och/eller yrkesarbetande kamrater ökade troligheten att låg skolmotivation skulle leda till en inriktning mot familj i tidig vuxenålder. Yngre kamrater, däremot, var en faktor som minskade sambandet. Att ha en stadig pojkvän var något som ökade troligheten till familjeinriktning, oavsett studiemotivation. Stadig pojkvän vid 15 års ålder visade ett signifikant samband med att ha fött åtminstone ett barn vid 26 års ålder. Flickor med hög skolmotivation i tonåren hade dessutom i signifikant lägre utsträckning fortsatt sin utbildning efter grundskolan om de hade stadig pojkvän.

Familje- vs karriärutveckling undersöktes också av Stattin och Magnusson (1990) i en longitudinell studie om tidigt biologiskt mogna flickor. En konfigurationsfrekvensanalys av individuella profiler i biologisk mognad, utbildningsnivå samt egna barn vid 26 års ålder gav två huvudprofiler: "tidig biologisk mognad, egna barn och låg utbildningsnivå" och "sen biologisk mognad, inga barn och hög utbildningsnivå". Denna studie och den ovan nämnda av Gustafson et al. baserar sig på samma material som kommer att användas i föreliggande studie.

Betz och Fitzgerald (1987) konstaterar att barn tidigt lär sig det lämpliga i att välja yrke och utbildning på basis av kön och att följaktligen förmåga och intressen är mindre viktiga. Författarna hänvisar till Gottfredsons teori om könsidentitetens roll vid yrkesvalet och anknyter till studier av bl a Siegel (1973) och Nelson (1978) där lågstadies flickor vid frågan om yrkesval endast nämnde ett fåtal yrken, huvudsakligen med sjuksköterska och lärarinna som främsta val. I Siegel's studie svarade hela 70 % av flickorna "lärarinna" eller "sjuksköterska", medan pojkarna nämnde 20 olika yrken. Kriedberg, Butcher och White (1978) fann att flickor i andra klass visade intresse för mansdominerade yrken, men att nästan samtliga flickor i Åk6 valde ett traditionellt kvinnoyrke.

Senare studier av Leung (1993) motsäger Gottfredsons förklaringsmodell åtminstone för tonårstiden. Enligt dessa var ungdomar mer benägna att kompromissa vad gäller yrkets könstyp än prestigenivå. Studier av Leung, Conoley och Scheel (1994) visade också att könsrollsstereotyper inte var stabila.

2.5 Socialisationens roll

Att flickor oftast nämner ett "typiskt kvinnoyrke" när de tillfrågas om yrkesplaner ser Fitzgerald och Crites (1980) som ett resultat av de kulturella normer, som föreskriver att kvinnans plats är i hemmet eller åtminstone i yrken med likartade arbetsuppgifter, exempelvis inom vård eller service. Friesen (1986), som betonar det interaktionistiska perspektivet i socialisationsprocessen, menar att kontextuella faktorer kan påverka pojkar och flickor olika eller olika mycket, till exempel genom att föräldrar uppmuntrar olika beteenden hos pojkar och flickor. Han nämner här betydelsen av faderns attityd för flickors karriäraspirationer och hänvisar till Ridgeway (1978) som rapporterat att flickors aspirationer korrelerade med faderns värdering av hemmafrurollen, där låg värdering innebar en hög karriäraspiration hos flickan. Faderns betydelse visar även studier av Williams, Radin och Allegro (1992). De konstaterade att en pappa som var

engagerad i sina barn under förskoleåren var mer benägen att uppmuntra okonventionella yrkesval under tonårstiden.

Såväl flickor som pojkar med yrkesarbetande mödrar tenderar att ha mindre könsstereotypiska yrkespreferenser, konstaterar Barber och Eccles (1992). Författarna hänvisar till studier av Heynes (1982) som visar att effekten av yrkesarbetande mödrar på ungdomars yrkesaspirationer delvis är avhängigt av socioekonomisk status (SES), där yrkesarbetande mödrar i familjer med låg socioekonomisk status, är relaterat till höga aspirationer.

Foad (1994) menar att yrkesplaner är höga i början, för att sedan formas av den miljö som tonåringen vistas i. Planerna behöver visserligen modifieras genom en realistisk bedömning av färdigheter och intressen, men denna modifiering sker tyvärr ofta i form av fördomar och traditionellt könsrollstänkande. Att flickors socialisation in i en kvinnlig könsroll ofta sker på bekostnad av deras skolprestationer, konstateras också av Updegraff, McHale och Crouter (1996), som fann att flickor från familjer med jämställda föräldrar bibehöll en högre prestationsnivå på högstadiet, medan flickor från hem med traditionella mönster försämrade sina prestationer i matte och fysik. Sambandet fanns inte för pojkarna.

2.6 Yrkesområden

Då Zuckerman och Sayre (1982) frågade barn mellan 4 och 8 år om deras syn på olika yrken fann de, att barnens attityder var mindre stereotypa än väntat - men när det gällde val av eget yrke svarade 52% av flickorna sjuksköterska och 16% lärare.

Smail (1984) beskriver skillnaden mellan kvinno- och mansyrken i termer av att flickor och pojkar är intresserade av olika kategorier - vårdande vs analytiskt instrumentella, relationer vs regler, människor vs maskiner, samarbete vs tävling. Flickor vill vårda levande varelser, pojkar kontrollera livlösa ting, summerar hon. Stöd för dessa antaganden finns bl a i en rad studier, baserade på Prediger's (1982) yrkesintresse-dimensioner "People-Things" och "Data-Ideas" (se t ex Lippa, 1998).

Schulenberg, Goldstein och Vondracek (1991) undersökte könsskillnader i yrkespreferenser relaterat till studieaspirationer och säkerhet i yrkesvalet. Traditionella könsskillnader fanns, men bara då låg studieaspiration var kopplad till tidig säkerhet i yrkesvalet. Flickor med låg studieaspiration intresserade sig exempelvis mer för kontorsyrken. Vid tiden mellan högstadiet och gymnasiet började högpresterande flickor bli mindre intresserade av kvalificerade yrken inom teknik till förmån för handels- och affärsområdet, för pojkarna var det tvärtom. Slutligen tog författarna också upp möjligheten att studieaspirationer (liksom säkerhet i yrkesvalet) kunde vara en följd av, snarare än predicera, yrkesintresse.

Flera författare uppehåller sig vid hur beslut om yrkesval växer fram under tonåren. Santilli (1987) tar fasta på att ökad kapacitet för hypotetiskt tänkande och logik ger tonåringen ett mer vuxenlikt perspektiv på arbetslivet. Samtidigt finns olika erfarenheter från omgivningen, genom föräldrar, kamrater, SYO, deltidsarbete etc., som påskyndar

mer "okonventionell" kamratkrets; umgänge med äldre kamrater och/eller yrkesarbetande kamrater ökade troligheten att låg skolmotivation skulle leda till en inriktning mot familj i tidig vuxenålder. Yngre kamrater, däremot, var en faktor som minskade sambandet. Att ha en stadig pojkvän var något som ökade troligheten till familjeinriktning, oavsett studiemotivation. Stadig pojkvän vid 15 års ålder visade ett signifikant samband med att ha fött åtminstone ett barn vid 26 års ålder. Flickor med hög skolmotivation i tonåren hade dessutom i signifikant lägre utsträckning fortsatt sin utbildning efter grundskolan om de hade stadig pojkvän.

Familje- vs karriärutveckling undersöktes också av Stattin och Magnusson (1990) i en longitudinell studie om tidigt biologiskt mogna flickor. En konfigurationsfrekvensanalys av individuella profiler i biologisk mognad, utbildningsnivå samt egna barn vid 26 års ålder gav två huvudprofiler: "tidig biologisk mognad, egna barn och låg utbildningsnivå" och "sen biologisk mognad, inga barn och hög utbildningsnivå". Denna studie och den ovan nämnda av Gustafson et al. baserar sig på samma material som kommer att användas i föreliggande studie.

Betz och Fitzgerald (1987) konstaterar att barn tidigt lär sig det lämpliga i att välja yrke och utbildning på basis av kön och att följaktligen förmåga och intressen är mindre viktiga. Författarna hänvisar till Gottfredsons teori om könsidentitetens roll vid yrkesvalet och anknyter till studier av bl a Siegel (1973) och Nelson (1978) där lågstadies flickor vid frågan om yrkesval endast nämnde ett fåtal yrken, huvudsakligen med sjuksköterska och lärarinna som främsta val. I Siegel's studie svarade hela 70 % av flickorna "lärarinna" eller "sjuksköterska", medan pojkarna nämnde 20 olika yrken. Kriedberg, Butcher och White (1978) fann att flickor i andra klass visade intresse för mansdominerade yrken, men att nästan samtliga flickor i Åk6 valde ett traditionellt kvinnoyrke.

Senare studier av Leung (1993) motsäger Gottfredsons förklaringsmodell åtminstone för tonårstiden. Enligt dessa var ungdomar mer benägna att kompromissa vad gäller yrkets könstyp än prestigenivå. Studier av Leung, Conoley och Scheel (1994) visade också att könsrollsstereotyper inte var stabila.

2.5 Socialisationens roll

Att flickor oftast nämner ett "typiskt kvinnoyrke" när de tillfrågas om yrkesplaner ser Fitzgerald och Crites (1980) som ett resultat av de kulturella normer, som föreskriver att kvinnans plats är i hemmet eller åtminstone i yrken med likartade arbetsuppgifter, exempelvis inom vård eller service. Friesen (1986), som betonar det interaktionistiska perspektivet i socialisationsprocessen, menar att kontextuella faktorer kan påverka pojkar och flickor olika eller olika mycket, till exempel genom att föräldrar uppmuntrar olika beteenden hos pojkar och flickor. Han nämner här betydelsen av faderns attityd för flickors karriäraspirationer och hänvisar till Ridgeway (1978) som rapporterat att flickors aspirationer korrelerade med faderns värdering av hemmafrurollen, där låg värdering innebar en hög karriäraspiration hos flickan. Faderns betydelse visar även studier av Williams, Radin och Allegro (1992). De konstaterade att en pappa som var

engagerad i sina barn under förskoleåren var mer benägen att uppmuntra okonventionella yrkesval under tonårstiden.

Såväl flickor som pojkar med yrkesarbetande mödrar tenderar att ha mindre könsstereotypiska yrkespreferenser, konstaterar Barber och Eccles (1992). Författarna hänvisar till studier av Heynes (1982) som visar att effekten av yrkesarbetande mödrar på ungdomars yrkesaspirationer delvis är avhängigt av socioekonomisk status (SES), där yrkesarbetande mödrar i familjer med låg socioekonomisk status, är relaterat till höga aspirationer.

Foad (1994) menar att yrkesplaner är höga i början, för att sedan formas av den miljö som tonåringen vistas i. Planerna behöver visserligen modifieras genom en realistisk bedömning av färdigheter och intressen, men denna modifiering sker tyvärr ofta i form av fördomar och traditionellt könsrollstänkande. Att flickors socialisation in i en kvinnlig könsroll ofta sker på bekostnad av deras skolprestationer, konstateras också av Updegraff, McHale och Crouter (1996), som fann att flickor från familjer med jämställda föräldrar bibehöll en högre prestationsnivå på högstadiet, medan flickor från hem med traditionella mönster försämrade sina prestationer i matte och fysik. Sambandet fanns inte för pojkarna.

2.6 Yrkesområden

Då Zuckerman och Sayre (1982) frågade barn mellan 4 och 8 år om deras syn på olika yrken fann de, att barnens attityder var mindre stereotypa än väntat - men när det gällde val av eget yrke svarade 52% av flickorna sjuksköterska och 16% lärare.

Smail (1984) beskriver skillnaden mellan kvinno- och mansyrken i termer av att flickor och pojkar är intresserade av olika kategorier - vårdande vs analytiskt instrumentella, relationer vs regler, människor vs maskiner, samarbete vs tävling. Flickor vill vårda levande varelser, pojkar kontrollera livlösa ting, summerar hon. Stöd för dessa antaganden finns bl a i en rad studier, baserade på Prediger's (1982) yrkesintresse-dimensioner "People-Things" och "Data-Ideas" (se t ex Lippa, 1998).

Schulenberg, Goldstein och Vondracek (1991) undersökte könsskillnader i yrkespreferenser relaterat till studieaspirationer och säkerhet i yrkesvalet. Traditionella könsskillnader fanns, men bara då låg studieaspiration var kopplad till tidig säkerhet i yrkesvalet. Flickor med låg studieaspiration intresserade sig exempelvis mer för kontorsyrken. Vid tiden mellan högstadiet och gymnasiet började högpresterande flickor bli mindre intresserade av kvalificerade yrken inom teknik till förmån för handels- och affärsområdet, för pojkarna var det tvärtom. Slutligen tog författarna också upp möjligheten att studieaspirationer (liksom säkerhet i yrkesvalet) kunde vara en följd av, snarare än predicera, yrkesintresse.

Flera författare uppehåller sig vid hur beslut om yrkesval växer fram under tonåren. Santilli (1987) tar fasta på att ökad kapacitet för hypotetiskt tänkande och logik ger tonåringen ett mer vuxenlikt perspektiv på arbetslivet. Samtidigt finns olika erfarenheter från omgivningen, genom föräldrar, kamrater, SYO, deltidsarbete etc., som påskyndar

och underlättar karriärplanering. Stabiliteten ökar alltså hos såväl individuella som kontextuella faktorer mellan tonår och vuxenliv och då de första inledande karriärbesluten tas, blir andra yrkesalternativ allt mindre troliga. Detta, menar man, leder till en god predicerbarhet mellan yrkesplaner i tonåren och faktiskt yrke som vuxen. Oddsden är "better than average" att en vuxen har ett yrke som var önskat i tonåren (Vondracek, Lerner, & Schulenberg, 1986).

I en retrospektiv studie av Trice (1991) tillfrågades heltidsarbetande i åldern 40-55 år om yrken och tidiga yrkespreferenser, vilka kodades enligt Hollands (1985) yrkeskategorier. Resultaten visade att 41% av de yrken, som uppgavs vara planerade före 13 års ålder och 46% av de som bestämts i tonåren matchade med nuvarande yrke. Överensstämmelse mellan vuxenyrke och yrkespreferenser i barndomen visade sig speciellt vanliga för lärare, artister och forskare.

Även förskolebarn intervjuades om yrkesplaner vid två tillfällen med 8 månaders mellanrum (Trice, & King, 1991). 74% av barnen nämnde ett "riktigt" yrke och 46% av dessa uppgav samma yrke vid det senare intervjutillfället. Författarna menar att resultaten tyder på att också förskolebarn har realistiska yrkesplaner och att dessa är stabila över tid.

2.7 Yrkesvalets horisontella och vertikala dimension

Den *horisontella* dimensionen, definieras oftast i termer av yrkes- eller intresseområden (Dunér, 1972, 1985). Den *vertikala* dimensionen i yrkesvalet definieras på olika sätt i litteraturen, exempelvis i termer av prestige (Gottfredsson, 1996), status (Holland, 1978), yrkesnivå (Strong, 1943, i Tracey & Rounds, 1996), utbildningsnivå (Holland, 1985a), ansvarsnivå eller svårighetsgrad (Roe, 1956, i Tracey & Rounds, 1996). Enligt Tracey och Rounds (1996) har det visat sig vara en robust dimension, som alltid finns med i den kognitiva och perceptuella rymd vi placerar olika yrken.

Det faktum att flickor betonar den horisontella, sociala, innehållsaspekten och pojkar den vertikala dimensionen och prestigehänsyn vid yrkesvalet nämns av flera forskare (t ex Wallace-Broschius, Serafica, & Osipow, 1994; Archer, 1989; Kim, 1983).

Tendensen att flickor betonar den horisontella och pojkar den vertikala aspekten av yrkesvalet framgick också av resultatet av en studie som gjorts inom IDA-programmet. Skolungdomar i årskurs 6 och årskurs 9 fick rangordna nio yrken inom tre yrkesområden (Vård/kontakt, Handel/kontor och Teknik), fördelade på tre statusnivåer. I båda årsklasserna var mönstret detsamma: pojkarna valde efter statusnivå medan flickorna valde efter område. Oavsett yrkesområde prioriterade pojkarna yrken på högstatusnivå, därefter mellanstatusyrkena och sist, på betryggande avstånd, (som var större i Åk9 än i Åk6) rankades lågstatusyrkena. Flickorna valde i första hand yrken inom vård-/kontaktområdet och därefter handel/kontor och sist, med undantag för ingenjörstryket, kom teknikområdet. Skillnaden i rangordning mellan statusnivåer var liten för flickorna (Dunér, 1972; Magnusson, Dunér, & Zetterblom, 1975). För att se om ungdomars yrkespreferenser förändrats tio år senare, gjordes en replikering på ungdomar som då gick i årskurs 9 i samma kommun (Kvist & Söderlund, 1979).

Resultaten visade samma rangordning som tidigare i såväl horisontell som vertikal dimension och dessutom rangordnade flickorna, i den senare studien, samtliga merkantila yrken före de tekniska.

Broady, Lundgren, Mattsson och Nydahl (1980) redovisar resultat, som tyder på att det även finns en högre benägenhet att relatera yrken till den vertikala samhälleliga arbetsdelningen bland elever ur högre socialgrupper, likaså att den stiger med åldern.

Det är både logiskt och konsekvent att individer med högre begåvning skulle uppnå högre utbildnings- och yrkesnivåer, menar Betz och Fitzgerald (1987). Bland män är också sambandet mellan begåvning och uppnådd utbildnings- och yrkesnivå vanligtvis proportionerlig, påpekar författarna, medan det för flickor, som ofta börjar som mer högpresterande än pojkar, minskar från tidiga tonåren för att så småningom nästan helt försvinna.

2.8 Betydelsen av socialgruppsstillhörighet

Olika socialisationsmönster formas i olika samhällsgrupper. Exempelvis värderas konformitet och anpassning i arbetarklassens familjer, medan medelklassföräldrar överför betydelsen av självständighet och initiativ till sina barn (Kohn & Schooler 1983). Orsaken till detta, menar Friesen (1986), finns att hämta i de arbetsförhållanden som råder inom respektive grupp, vilka överförs till familj och barnuppföstran. Arbetarfamiljer kommer därför att förstärka konformitet hos sina barn, medan medelklassföräldrar förstärker autonomi och handlingskraft. I förlängningen skulle detta innebära, att flickor med arbetarbakgrund på grund av konformitetskravet har större krav på sig att inte bryta könsstereotypa mönster. Effekten av kön och klass förstärker varandra. Låg-SES ungdomar som börjar arbeta direkt efter grundskolan hamnar på en starkt könssegregerad arbetsmarknad (Bjerrum Nielsen & Rudberg, 1991).

En studie av Arman och Jönsson (1986) bekräftar också att interaktionen mellan kön och social bakgrund är betydelsefull. Av den grupp ungdomar, som kom från hem med hög socioekonomisk status, gick 30% av pojkarna och 22% av flickorna naturvetenskaplig linje, jämfört med 13% av pojkarna och 8% av flickorna ur låg SES.

I en longitudinell studie av Hammarström (1996) visades betydelsen av föräldrarnas utbildningsaspirationer för barnens val av fortsatt studiekarriär. Resultaten visade också att föräldrastödet var extra viktigt för att kvinnor skulle studera vidare. Inverkan av socioekonomisk status (SES) märktes främst via hög-SES ungdomars stöd från föräldrar i valsituationen. Hammarström diskuterade även hur nyttan av utbildningsvinsterna uppfattas av ungdomar med olika SES-bakgrund. Hon refererar till Boudon (1974) och Nilsson (1984) som menar att ungdomar från hög SES gör "lönsamhetskalkyler" för olika yrkes- och utbildningsval utifrån andra utgångspunkter än övriga, också under lågkonjunktur. Det "kostar på" att bryta mot traditionella mönster, och då avses också rent psykologiska kostnader. Det krävs en högre grad av aspiration för barn från arbetarhem att bli läkare än barn till akademiker. Enligt "den sociala positionsteorin" handlar det om skillnader i det sociala avstånd ungdomar från olika socialgrupper har att "resa" för att uppnå en viss utbildningsnivå. Detta anses bero på, dels en "primär effekt",

såsom att kulturellt rikare hemmiljö bidrar till bättre betyg, dels en sekundär effekt, som exempelvis kan vara att nyttan av högre utbildning värderas olika i olika SES (se även Bergman & Dunér, 1975; Ekehammar, 1977, 1978a, 1978b).

Kohn och Schooler (1983) studerade attityder och värderingar, vad gäller olika arbetskaraktäristika, hos människor från olika SES. Resultaten visade att grupper från högre SES värderade mer självständighet och initiativ, medan de från lägre SES värderade konformitet till externa auktoriteter. Hög SES värderade inre motivationsfaktorer, såsom intressanta arbetsuppgifter och låg SES yttre faktorer, som yrkesstatus eller lön (jfr Hertzberg et al., 1959). Broady, Lundgren, Mattson och Nydahl (1980) lade märke till att elever med olika bakgrund visade olika förhållningssätt vid yrkesplanering. Ungdomar från högre samhällsklasser beskrevs som karriärorienterade, medan ungdomar från lägre samhällsklasser betecknades som jobborienterade och de visade också olikheter i perspektiv. Karriärorienterade hade ett bredare och mer långsiktigt perspektiv och vägde intressen, betyg, etc. mot utbildnings- och yrkesmöjligheter, medan jobbinriktade ungdomar söker i sin närmaste omgivning efter möjligheter till arbete. Dessa olikheter i tidsperspektiv fann även Malmgren (1985, i Bjerrum Nielsen & Rudberg, 1991) i en svensk studie, som baserar sig på uppsatser av 1500 högstadiungdomar på temat "Min framtid". Förutom det längre framtidsperspektiv som karakteriserade ungdomar av båda könen från hög SES-gruppen, noterades en tydlig tendens hos flickorna från denna grupp att medvetet välja bort familj och barn i sina framtidsplaner.

Sammanfattningsvis kan sägas att socialgruppstillhörighet, främst i termer av värderingar, är en faktor som kan vara av betydelse för såväl den horisontella som den vertikala dimensionen i flickors yrkesval.

2.9 Intressen, värderingar och självuppfattning

Något som ofta primärt styr yrkesvalet är intresset för specifika verksamhetsområden, vilket också framgår av många yrkesvalsteorier. Intresset för olika sysselsättningar är många gånger ett resultat av uppfattningen om egen förmåga i kombination med förväntningar om positiva konsekvenser av aktiviteten. Lent, Brown och Hackett (1994) har utvecklat sociokognitiva modeller för yrkesval och karriärutveckling, baserade på Bandura's sociokognitiva teori (Bandura, 1986; se även Hackett & Betz, 1981). En modell beskriver mekanismer för hur intressen för olika aktiviteter, av relevans för yrkesvalet, utvecklas under adolescensen. Upplevelsen av den egna förmågan ses som central i modellen, då denna styr såväl förväntningar som handlingsbenägenhet. Bandura (1986) menar att det rör sig om en tröskeffekt i sambandet intresse/egen förmåga. Det krävs ett visst mått av tro på den egna förmågan för att utveckla och bibehålla intresset för en aktivitet, men intresset ökar inte linjärt med högre förmåga. Enligt Lent, Larking och Brown (1989) rör det sig i stället om ett kurvlinjärt samband, där intresset för en aktivitet minskar om förmågan upplevs som mycket hög. Författarna kritiserar de tidiga modeller för yrkesintressen, som hävdade en direkt relation mellan *testad* förmåga och intresse för en aktivitet, och menar att mått på *upplevd* förmåga oftast har högre prediktionsvärde (jämför tidigare resonemang om "subjektivt vs objektiva handlingsutrymme"!).

Att den subjektiva upplevelsen är central för självvärderingen, liksom självvärderingens betydelse i yrkesvalsprocessen betonades av Dunér (1972). Olika studier har uppmärksammat skillnader i självvärdering mellan pojkar och flickor (Hammarström, 1996; Ahlgren, 1991; Licht & Dweck, 1984; Dweck & Licht, 1980). Flickor har generellt en lägre självvärdering än pojkar, vilket Rose-Marie Ahlgren bekräftar i sin avhandling om skolelevs självvärdering (Ahlgren, 1991). Ahlgren nämner även en av Rosenberg & Rosenberg (1981) genomförd studie om skolbarns yrkesambitioner, som visade att pojkarna valde yrken på högre statusnivåer med stigande ålder, medan det för flickorna var tvärt om. Den förändring av yrkesambitioner över tid som märktes, såg man som resultatet av en utvecklingsprocess av kognitiv karaktär, baserad på social inlärning. Hammarström (1996) fann att skolresultaten i Åk6 hade olika betydelse för flickor och pojkar. Pojkar med hög tilltro till sin förmåga i mellanstadiet valde i större utsträckning kurser med teoretisk inriktning, oavsett resultat på begåvningsstest. För flickorna krävdes *både* bra resultat på begåvningsstest och hög tilltro till sin förmåga för att välja teoretisk inriktning.

Vikten av en positiv självuppfattning framgår också av Chapman, Silva och Williams' (1984) studier, som visade, att barnens egen uppfattning om sin förmåga hade större betydelse för skolprestation än faktisk intellektuell förmåga. Blease (1983) nämner även "the expectation network", vilket förutom lärare och klasskamrater också inkluderar föräldrar, syskon och kamrater utanför skolan. Detta nätverk av medvetna eller omedvetna förväntningar som ställs på en individ över tid spelar en viktig roll för att forma hennes beteende, i enlighet med teorin om "den självuppfyllande profetian".

En annan viktig komponent, som också delvis hänger samman med tron på den egna förmågan, är enligt Lent, Brown och Hackett (1994) vilka förväntningar man har om följderna av en viss intresseinriktning. Intresse för en aktivitet kan minska till följd av brist på positiv feedback. Likaså kan t ex upprepade misslyckanden bidra till att intresset för aktiviteten minskar. En persons handlingsbenägenhet är beroende av vad hon tror sig kunna göra men också i hög grad av hennes förväntningar på följderna av handlingen (Bandura, 1986).

Värderingar av olika yrken kan vara uttryck för vad man upplever som viktiga komponenter i ett arbete eller yrke och i vilken mån yrket kan tänkas uppfylla dessa krav. Dessa kan i Hertzbergs termer uttryckas i inre (t ex intressanta arbetsuppgifter, autonomi) eller yttre (lön, status, arbetstider etc.) motivatorer i arbetet (Hertzberg et al., 1959). Attityder och värderingar är något som internaliseras under uppväxten och har betydelse för vilka val man gör, inte minst i fråga om yrke och utbildning. Ett flertal studier visar könsskillnader i värderingar, där kvinnor skattar inre motivationsfaktorer högre, jämfört med män, medan män värderar yttre faktorer högre (t ex Gamberale, Olsson, Häggqvist, & Tesarz, 1992; Lips, 1992). Vissa författare pekar på betydelsen av socialgruppsstillhörighet för attityden till olika faktorer i arbetet (t ex Kohn & Schooler, 1983), och skillnad i förhållningssätt vid yrkesplanering (Broady, Lundgren, Mattson, & Nydahl, 1980).

3. METOD

3.1 IDA-programmet och undersökningskohorten

Det longitudinella och prospektivt upplagda forskningsprogrammet "Individual Development and Adjustment" (IDA) startade i mitten av 1960-talet vid Psykologiska institutionen, Stockholms universitet (Magnusson, Dunér, & Zetterblom, 1975). Det har initierats och letts av David Magnusson i över 30 år. Forskningsprogrammet bygger på data från två kohorter av barn i en medelstor mellansvensk stad. Huvudkohorten, från vilken data i den aktuella studien är hämtad, består av barn, som år 1965 gick i årskurs 3 och som alltså då var ca 10 år gamla. Antalet elever uppgick vid den första datainsamlingen till 1.027, fördelade på 517 pojkar och 510 flickor. Elever som tillkommit genom inflyttning under grundskoletiden har införlivats med populationen. Vid den senast genomförda undersökningen, 1981, då ungdomarna hunnit bli 26 år gamla, uppgick kohorten till 1.389 individer; 706 kvinnor och 683 kvinnor. Kohorten har jämförts med andra svenska kohorter i tidigare studier (t ex Bergman, 1973) med avseende på t ex intelligens, skolprestationer och föräldrars utbildningsnivå och visat sig vara ett rimligt representativt urval av svenska skolelever.

Data har under grundskoletiden insamlats i Åk3, 6, 8 och 9, via elevenkäter, föräldraenkäter, lärarskattningar, skoldata, intervjuer och medicinska undersökningar. År 1981, då kohorten var 26 år, genomfördes en undersökning med avsikt att spegla livssituationen i tidig vuxenålder (Magnusson, 1988; Andersson, Magnusson, & Dunér, 1983).

3.2 Data och undersökningsvariabler

Denna studie, som fokuserar på flickors yrkesutveckling, använder sig främst av data från de *studie- och yrkesvalenkäter* som samlades in inom IDA-projektet under

- höstterminen 1968 då flickorna var ca 13 år och gick i Åk6, d v s före valet av särskild kurs på högstadiet,
- vårterminen 1971, då flickorna var ca 16 år och gick i Åk9, före valet av ev. gymnasielinje,
- samt material ifrån den *vuxenenkät*, som sändes ut till samtliga deltagare då de var ca 26 år gamla.

Flickorna tillfrågades bl a om sina yrkesplaner och det yrke som uppgavs kodades därefter ifråga om yrkesområde och nivå, d v s den utbildningsnivå som krävdes för yrket.

Dessutom har använts data från det *intresseformulär*, "API-4 Aktiviteter", (Olsson, 1969), som ifylldes i Åk9, då flickorna var ca 16 år och gjorde sina val inför möjligheten att gå till gymnasiet. Formuläret består av 99 item som beskriver olika

aktiviteter, där respondenten har att, på en 4-gradig skala, ta ställning till hur intresserad hon är av att ägna sig åt den aktiviteten. Svarsalternativen löper från (1) "är helt ointresserad av det" till (4) "är mycket intresserad av det". Utifrån svaren skapas sedan index för 9 olika intresseområden; Ytkontakter, Vårdande kontakter, Psykologisk analys, Dominansaktiviteter, Tekniska-mekaniska aktiviteter, Kroppsarbete, Sifferarbete, Husliga aktiviteter och Konstnärliga aktiviteter.

Från den *föräldraenkät*, som besvarades då flickorna gick i Åk9, har även använts uppgift om föräldrars utbildningsnivå.

Vidare förekommer en fråga ur den semantiska differential (Osgood, Suci, & Tannenbaum, 1957), som gavs i Åk6 och som avsåg mäta flickornas syn på sin egen kvinnlighet.

För ytterligare information om IDA-projektet och datamaterialet, se Magnusson (1988), Magnusson, Dunér, och Zetterblom (1975) och Andersson, Magnusson, och Dunér (1983).

3.3 Bortfall

Ett problem vid longitudinella studier kan vara bortfallet, eftersom varje ny datainsamling också medför en minskning av den del av undersökningsgruppen som deltagit vid samtliga datainsamlingstillfällen (s k "sample attrition"). Undersökningsdata som baseras på öppna frågor, som är fallet då ungdomar tillfrågas om yrkesplaner, låter sig svårligen imputeras.

Av de flickor, som gick i Åk6, då Studie- och yrkesvalsenkäten samlades in, besvarade 530 (84%) frågorna om yrkesplaner. Av svaren kunde 85% koda i yrkesområde och 81% i yrkesnivå. 14% av de svarande hade inte funderat över något yrke. I Åk9 uppgav 480 flickor (70%) ett yrke som kunde koda i yrkesområde. Av dessa 480 var 439 (91%) även möjliga att koda i yrkesnivå.

Den vuxenenkät, som sändes ut då IDA-flickorna var ca 26 år gamla, besvarades av 90%, 598 kvinnor, varav 498 (83%) uppgav, att de hade yrke/anställning. Av dessa yrken var 496 möjliga att koda i yrkesområde och -nivå. De som inte yrkesarbetade var främst studerande eller arbetade i hemmet. Den bortfallsanalys som gjordes (Andersson, Magnusson, & Dunér, 1981) visade att det förelåg endast små skillnader mellan svarandegruppen och bortfallsgruppen, speciellt för kvinnorna. Av de undersökta variablerna var det bara i fråga om medelbetyg i matematik vid 10 års ålder, intelligenstest vid 13- och 15 års ålder, samt genomgången gymnasieskola som det fanns signifikanta skillnader mellan grupperna. Svarandegruppen låg genomsnittligt något högre i medelbetyg och resultat på intelligenstest än bortfallsgruppen och hade dessutom i högre omfattning genomgått gymnasieskola.

Det longitudinella bortfallet kommer att framgå av den frekvensredovisning som finns i anslutning till varje tabell.

3.4 Retrospektiva och prospektiva studier

Avsikten är att studera flickornas yrkespreferenser och yrkesutveckling över tid. Analyserna är i första hand prospektiva, men också retrospektiva analyser och tvärsnittsstudier av gruppskillnader förekommer. Fördelen med ett longitudinellt material är en hög kvalitet på data även vid retrospektiva analyser. Problemet med retrospektiva studier brukar annars vara brister i människors minnesförmåga (Magnusson, 1988).

3.5 Statistiska metoder

För att studera gruppskillnader vid olika tidpunkter har Chi-två prövningar och en- och tvåvägs variansanalys använts. Vid variansanalysens parvisa efterprövningar har den något "generösare" metoden, Duncan, använts (Nie, Hull, Jenkins, Steinbrenner, & Bent, 1970). Detta för att fånga upp eventuella utvecklingstendenser.

Utvecklingsmönster över tid har studerats med hjälp av korstabulering i kombination med EXACON-analys (Exact Test of Single Cell Frequencies), utvecklad av Bergman och El-Khoury (1987). Med EXACON studeras i vilken utsträckning enskilda cellvärden avviker från förväntat värde utifrån antagande om en slumpmässig (hypergeometrisk) fördelning. I syfte att undersöka individuell stabilitet vs förändring har vi använt oss av "Holm's procedure" (Bergman & El-Khoury, 1987). I vårt fall innebär det att prövningarna delats in med avseende på

1. *stabilitet*, med en å priori definiering av förväntade typer och
2. *explorering*, där övriga celler testas för antityper.

Den rekommenderade korrektionen för masssignifikans har tillämpats (vald signifikansnivå, 5%, divideras med antalet celler).

4. IDA-FLICKORNAS YRKESVAL

Frågor jag vill besvara i detta avsnitt är: Hur såg flickornas yrkesplaner och "yrkesdrömmar" ut då de gick i mellan- och högstadiet och vilka yrken arbetade man i vid 26 års ålder? Ett första steg blir en kartläggning av vilka yrkespreferenser flickorna haft och hur de fördelar sig mellan olika yrkesområden vid dessa tre datainsamlingstillfällen.

Logiska följdfrågor blir då: Hur stabila var flickornas yrkesplaner? Fanns det en kontinuitet i val av yrkesområde/yrkesnivå? Om inte, går det att urskilja ett mönster för vilka yrkesområden man valde mellan, eller hur förändring i yrkesnivå tar sig uttryck?

Avsikten är att studera såväl den strukturella som den individuella stabiliteten (Bergman, 1998). I vårt fall innebär det att vi på såväl grupp- som individnivå ska undersöka stabiliteten i flickornas yrkesplaner.

Som tidigare sagts har avhandlingen sin fokus på flickors yrkesval och yrkesplaner från barndomen till tidig vuxen ålder. Avsikten har främst varit att beskriva denna process relativt detaljerat. För att kunna göra detta, men ändå ge arbetet en rimlig omfattning, beslöts att inte försöka närmare studera betydelsen för yrkesvalet av olika förklarande faktorer som till exempel SES, intelligens, betyg, linjeval, o s v. Att göra detta med omsorg är ett stort arbete som kräver en omsorgsfull analys. Det avses genomföras i den doktorsavhandling som planeras följa på föreliggande licentiatavhandling.

4.1 Yrkesområde - den horisontella dimensionen

Jag har valt att börja med den horisontella dimensionen; yrkesområde. Med utgångspunkt ifrån antaganden om att en pågående identitets- och mognadsutveckling under tonårstiden resulterar i alltmer genomtänkta och realistiska yrkesplaner ska vi följa flickorna prospektivt och se vilka yrken som fanns representerade vid olika utvecklingsstadier.

För att studera om flickornas yrkespreferenser vad gäller yrkesområde är stabila eller förändras över tid används korstabuleringar av yrkesval vid olika tidpunkter. Med hjälp av EXACON-analys kan vi sedan se om det kan urskiljas "typiska" eller "antitypiska" utvecklingsmönster (se även metodavsnittet och Bergman & El-Khoury, 1987).

4.1.1. Indelning i yrkeskategorier

Den yrkesindelning som tillämpats tidigare inom IDA-programmet var avsedd att täcka in yrken för såväl män som kvinnor (Magnusson, Dunér, & Zetterblom, 1975; Andersson, Magnusson, & Dunér, 1983). För att kunna följa de mönster i yrkesvalsprocessen, som är specifika för flickor, har vissa ändringar gjorts i den tidigare kategoriseringen. I den föreliggande studien tillämpas därför följande indelning: (Understrykningar anger hur kategorin benämns i studien).

1. *Teknik* och naturvetenskap

I gruppen ingår tekniska-naturvetenskapliga yrken på olika nivåer, t ex ingenjör, optiker, receptarie, ritbiträde.

2. *Industri*, och hantverk

I denna kategori ingår yrken inom industri och hantverk och innefattar även kök och lokalvård. I Åk6 ingår två yrkesgrupper med huslig anknytning och i Åk9 kan inget yrke hänföras till den kategorin, medan de yrken från vuxenmaterialet som hör till den kategorin domineras av industriarbeten och lokalvård.

3. *Kontor*

Denna kategori består av olika typer av kontorsyrken, från ekonom till sekreterare-kontorist.

4. *Kultur*, djur och natur

Kategorin är en sammanslagning av yrken ur "Friluft-Jord-Djur" och "Skapande-Konstnärligt", med det gemensamt, att de i något avseende kunde ses som "fria" yrken, ofta med anknytning till kultur, natur eller djur. Den innehåller yrken som musiker, journalist, trädgårdstekniker, djurskötare, dekoratör etc.

5. *Service*

Servicekategorin innehåller yrken inom kontakt, service och kommunikation, med någon form av serviceanknytning, från jurist och försäljare till flygvärdinna, frisör eller expedit.

6. *Vård*

Till kategorin Vård hör samtliga vårdyrken, från läkare till sjuksköterska och sjukvårdsbiträde. Kategorin har tillkommit genom en uppdelning av yrken ur den tidigare "Djupkontakt, Vård, Utbildning" i två grupper; en med inriktning mot vård och en med inriktning mot utbildning och psykologi/socialt arbete. Det fanns anledning att göra en uppdelning, eftersom en mycket stor andel yrken fanns inom denna grupp.

7. *Utbildning*, pedagogiskt och socialt arbete

Denna kategori består av yrken med pedagogisk, psykologisk eller social anknytning. Till kategorin hör t ex lärare, förskollärare, barnskötare, kurator och psykolog, yrken, som tidigare ingick i gruppen "Djupkontakt, Vård, Utbildning".

4.1.2. Mellanstadiet

Vilka yrkespreferenser hade flickorna i Åk6?

År 1968 var våra IDA-flickor 13 år. De gick i sjätte klass och under vårterminen ifylldes den yrkesvalsenkät för Åk6, som ingick i projektet. Samma termin skulle eleverna ta ställning till valet av särskild kurs på högstadiet, det första beslutet med anknytning till ungdomarnas framtida studier och yrkesliv.

Yrkesvalsfrågan besvarades av 480 flickor varav 455 var möjliga att koda i yrkesområde. I de fall flera yrken angivits medtogs det första alternativet. Tabell 1 visar exempel på olika yrken som flickorna uppgav att de ville ägna sig åt och hur dessa procentuellt fördelar sig över sju yrkesområden. Det yrkesområde, inom vilket flest flickor hade sina preferenser, var Utbildning. Närmare hälften av flickorna, 41,1%, ville vid 13 års ålder ägna sig åt ett yrke inom området Utbildning. Därefter i popularitet kom Vård (22,0%), Service (16,0%) och Kultur (12,7%). Ett yrke inom kontorsområdet såg 5,9% av flickorna som ett möjligt alternativ, medan endast 1,5 resp 0,7% kunde tänka sig ett yrke inom områdena Teknik och Industri.

Fördelningen speglar i viss mån flickors yrkestankar i den åldern. Yrken som barnsköterska och lärare visar ett intresse för att "ta hand om barn" som förknippas med den kvinnliga könsidentiteten. Så är också fallet med många yrken inom vårdområdet, där främst sjuksköterskeyrket hägrar. Intresset för djur och natur visar sig i området Kultur, likaså äventyrslystnad i yrkesval som reseledare, journalist och flygvärdinna.

Bland icke könsstereotypiska yrkesplaner märks sådana yrken som chaufför och arkitekt.

Tabell 1. Flickornas yrkespreferenser i Åk6, procentuellt fördelat på yrkesområde (N = 455)

1. <i>Utbildning</i> (41,1%)	2. <i>Vård</i> (22,0%)	3. <i>Service</i> (16,0%)	4. <i>Kultur</i> (12,7%)	5. <i>Kontor</i> (5,9%)	6. <i>Teknik</i> (1,5%)	7. <i>Industri</i> (0,7%)
Lärare	Läkare	Advokat	Journalist	Sekreterare	Arkitekt	Köksbiträde
Lågstadie lär.	Tandläkare	Reseledare	Veterinär	Kontorist	Ritbiträde	
Psykolog	Sjukgymnast	Flygvärdinna	Inredn.ark.			
Gymnastikl.	Sjuksköt.	Kosmetolog	Trädgårdsark.			
Förskollärare	Vårdbitråde	Frisör	Musiker			
Barnskötare	Tandsköterska	Chaufför	Tecknare			
Slöjdlärare		Affärsbiträde	Ridskollärare			
Hush.lärare		Bankkassör	Dekoratör			
		Försäljare	Djurskötare			

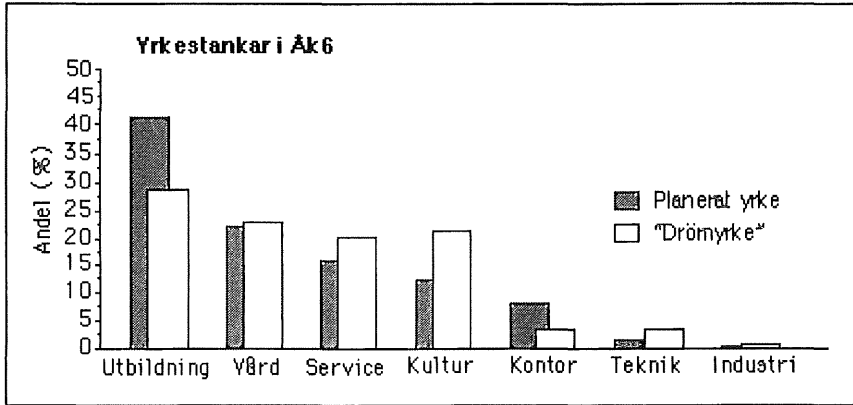
"Realistiska" yrken vs "drömyrken"

I yrkesenkäten för Åk6 ställdes, förutom frågan om yrkesplaner, dessutom frågan om vilket yrke man skulle välja om hänsyn inte behövde tas till om man "klarar av det" eller "kan bli det". Vi kan kalla det flickornas "drömyrke". För detta var yrkesområde möjligt att koda för 401 flickor. Fördelning och rangordning av dessa ses i tabell 2.

Tabell 2. Flickornas drömyrken i Åk6, procentuellt fördelat på yrkesområde (N = 401)

1. <i>Utbildning</i> (28,2%)	2. <i>Vård</i> (22,7%)	4. <i>Service</i> (20,2%)	3. <i>Kultur</i> (21,4%)	5. <i>Kontor</i> (3,5%)	5. <i>Teknik</i> (3,2%)	7. <i>Industri</i> (0,7%)
Lärare	Läkare	Advokat	Journalist	Sekreterare	Arkitekt	Optiker
Lågstadie lär.	Tandläkare	Reseledare	Veterinär	Kontorist	Forskare	
Psykolog	Sjukgymnast	Flygvärdinna	Inredn.ark.	Telefonist	Apotekare	
Gymnastikl.	Sjuksköt.	Kosmetolog	Trädgårdsark.		Ingenjör	
Förskollärare	Tandsköt.	Frisör	Musiker			
Barnskötare	Vårdbitråde	Chaufför	Tecknare			
Slöjdlär.		Polis	Ridskollärare			
Hush.lär		Pilot	Jordbrukare			
		Militär	Djurskötare			
		Affärsbiträde	Jockey			
		Egen affär	Teckn.lärare			
			Dekoratör			
			Modell			
			Skådespelare			

Rangordningen mellan procentandelarna inom de olika yrkesområdena skiljer sig något för planerade yrkesalternativ och "drömyrken". Samstämmighet, beräknat med Spearmans rangkorrelationskoefficient (r_{rang}), var 0,71. Skillnaden i fördelning framgår av figur 2.

Figur 2. Procentuell fördelning över olika yrkesområden för planerade yrken och "drömyrken" i Åk6.

Största differensen märks för yrkesområdena Utbildning, Kultur och Kontor. Inom Utbildning och Kontor finns de yrken som överensstämmer med flickornas realistiska yrkesplaner. De mera "spännande" sysselsättningarna finns inom kulturområdet; t ex modell, tecknare eller skådespelare. Inom serviceområdet hägrar flygvärdinneyrket. En hög andel av yrkena inom områdena Service och i viss mån Teknik, speglar också det faktum, att det bland flickornas "drömyrken" förekommer betydligt fler icke könsstereotypiska yrken, såsom pilot, militär, polis, jockey och ingenjör.

Är flickornas yrkesplaner främst fokuserade på område?

Som tidigare nämnts prioriteras generellt den horisontella dimensionen av flickor vid yrkesval, i relation till yrkesnivå. Ett flertal författare menar dessutom att preferensen för ett visst yrkesområde är nära förbunden med personligheten och att den därför torde vara tämligen generell (t ex Holland, 1985; 1966).

För att se om det fanns sådana tendenser gjordes en prövning med EXACON, "exakt test av enstaka cellfrekvenser" (Bergman & El-Khoury, 1987). Eventuella signifikanta mönster av flickornas planerade yrken och "drömyrken" avspeglas här i en över- eller underrepresentation av antal individer i jämförelse med vad som statistiskt kan förväntas. En sådan statistisk överrepresentation kallas med EXACON-terminologi för en "typ". En signifikant underrepresentation av individer, kallas följaktligen för en "antityp". I vårt fall skulle t ex en statistisk överrepresentation i en cell, som visar antal individer i samma yrkesområde för "drömyrke" resp. "realistiskt yrke", visa på ett sådant mönster. Om flickornas områdespreferenser var generella skulle dessa celler visa ett

signifikant högre antal individer än förväntat. Övriga celler testades för antityper, d v s en signifikant underrepresentation av individer jämfört med förväntat.

Tabell 3 visar en korstabulering av yrkesområden för planerat yrke och "drömyrke" i Åk6 med en jämförelse av observerade och förväntade frekvenser. Markerade celler i tabellen avser förväntade typer.

Tabell 3. Korstabulering av yrkesområden för planerat yrke och "drömyrke" vid 13 års ålder. Observerade och förväntade frekvenser. (N = 366)

Yrkes- alt. 1 13 år	"Drömyrke" vid 13 års ålder						
	Teknik	Industri	Kontor	Kultur	Service	Vård	Utbildning
Teknik	4*** (0,2)	0 (0,0)	0 (0,2)	1 (1,5)	1 (1,4)	0 (1,6)	1 (2,0)
Industri	0 (0,0)	0 (0,0)	0 (0,0)	0 (0,2)	0 (0,2)	0 (0,2)	1 (0,3)
Kontor	1 (0,5)	0 (0,0)	5*** (0,5)	4 (3,7)	1 (3,3)	4 (3,9)	2 (5,0)
Kultur	1 (1,5)	0 (0,1)	2 (1,5)	32*** (10,7)	5 (9,6)	4 (11,2)	5* (14,3)
Service	0 (1,7)	0 (0,2)	1 (1,7)	10 (12,5)	35*** (11,2)	6 (13,1)	5** (16,7)
Vård	3 (2,5)	1 (0,2)	1 (2,5)	6** (18,4)	15 (16,5)	43*** (19,3)	15 (24,6)
Utbildn	2 (4,5)	0 (0,4)	2 (4,5)	27 (33,0)	15 (29,7)	27 (34,7)	78*** (44,1)

Not. Markerade celler avser förväntade "typer", övriga förväntade "antityper" vid EXACON-analys. Typ = cellen innehåller signifikant fler individer än förväntat. Antityp = cellen innehåller signifikant färre individer än förväntat. *p<.05; **p<.01; ***p<.001

Resultatet av EXACON-analysen visar en signifikant överrepresentation av individer i samtliga yrkesområden utom Industri (typer). Det typiska mönstret för flickorna var således att ha såväl "realistiskt yrke" som "drömyrke" inom samma yrkesområde (vilket delades av 54% av flickorna). Mönstret förstärktes även av några antityper: Av de flickor som planerade ett yrke inom något av områdena Kultur eller Service var det signifikant färre än vad som kunde förväntas statistiskt som hade ett drömyrke inom området Utbildning.

Är preferensen för ett visst yrkesområde konstant?

I vilken mån håller man sig då kvar inom sina tänkta yrkesdomäner? Vi kan jämföra flickornas tänkta yrkesområde i sjätte klass med det område de är verksamma inom tretton år senare. Uppgifter om yrkesområde från såväl Åk6 som vuxen ålder fanns för 340 individer.

En korstabulering med procentuell andel önskade yrkesområden i Åk6 och faktisk yrkesgruppsstillhörighet vid 26 års ålder resulterar i tabell 4. Radvis kan vi där utläsa hur de flickor, som vid 13 års ålder hade yrkesplaner inom ett visst område (vänster kolumn), procentuellt fördelade sig över olika yrkesområden vid 26 års ålder.

Tabell 4. Procentuell fördelning av flickor med preferens för olika yrkesområden i Åk6 över faktiska yrkesområden i tidig vuxenålder.

<i>Planerat yrkesområde Åk 6</i>	<i>Faktiskt yrkesområde vid tidig vuxenålder</i>							Totalt N=340
	Teknik (N=12)	Industri (N=31)	Kontor (N=110)	Kultur (N=8)	Service (N=23)	Vård (N=101)	Utbildn. (N=55)	
(Teknik (N=5)	20%	0%	40%	0%	0%	40%	0%	100%)
(Industri (N=2)	0%	0%	0%	0%	0%	100%	0%	100%)
Kontor (N=20)	5%	0%	55%	5%	0%	30%	5%	100%
Kultur (N=37)	5%	11%	30%	11%	8%	22%	14%	100%
Service (N=51)	0%	12%	41%	0%	18%	20%	10%	100%
Vård (N=79)	4%	6%	25%	4%	6%	34%	20%	100%
Utbildn. (N=146)	3%	11%	31%	0%	4%	32%	19%	100%

Not. Procentangivelse med fetstil visar procentuell andel av respektive planerat yrkesområde i Åk6 som överensstämmer med område för yrke i tidig vuxenålder. Obs. att områdena Teknik och Industri innehåller ett mycket lågt antal individer.

Det yrkesområde i Åk6, där högst andel flickor också var verksamma vid 26 års ålder, området kontor. Mer än hälften (55%) av de flickor, som i Åk6 tänkte sig ett yrke inom området Kontor, är också i tidig vuxenålder verksamma inom ett kontorsyrke. Ett annat område, där relativt många av flickorna också återfanns som vuxna, var Vård. Drygt en tredjedel, 34%, av de flickor som i Åk6 planerade ett vårdyrke var vid 26 års ålder yrkesverksamma inom vården. De flickor, som i Åk6 tänkte sig ett yrke inom Teknik, Industri, Kultur, Service eller Utbildning, var däremot, vid 26 års ålder, till större delen verksamma inom något annat yrkesområde. Över hälften av de flickor som önskade ett yrke inom Service eller Kultur arbetade som vuxna inom Vård eller Kontor. En femtedel av flickorna, som önskade ett utbildningsyrke vid 13 års ålder, fanns som vuxna inom utbildningsområdet, medan övriga arbetade främst inom Kontor eller Vård.

Den individuella stabiliteten mellan 13 och 26 års ålder testades med EXACON. Analysen visade signifikanta utvecklingsmönster över tid för de flickor som planerat ett yrke inom områdena Kultur och Service. (Tabell 5.)

Tabell 5. Korstabulering av yrkesområden för planerat yrke vid 13 och faktiskt yrke vid 26 års ålder. Observerade och förväntade frekvenser. (N = 340)

Yrkesplaner 13 år	Faktiskt yrkesområde vid 26 års ålder						
	Teknik	Industri	Kontor	Kultur	Service	Vård	Utbildning
Teknik	1 (0,2)	0 (0,6)	2 (1,6)	0 (0,1)	0 (0,3)	2 (1,5)	0 (0,8)
Industri	0 (0,1)	0 (0,2)	0 (0,6)	0 (0,0)	0 (0,1)	2 (0,6)	0 (0,3)
Kontor	1 (0,7)	0 (1,8)	11 (6,5)	1 (0,5)	0 (1,4)	6 (5,9)	1 (3,2)
Kultur	2 (1,3)	4 (3,4)	11 (12,0)	4* (0,87)	3 (2,5)	8 (11,0)	5 (8,3)
Service	0 (1,8)	6 (4,7)	21 (16,5)	0 (1,2)	9* (3,54)	10 (15,2)	5 (8,3)
Vård	3 (2,8)	5 (7,2)	20 (25,6)	3 (1,9)	5 (5,3)	27 (23,5)	16 (12,8)
Utbildn	5 (5,2)	16 (13,3)	45 (47,2)	0 (3,4)	6 (9,9)	46 (43,4)	28 (23,6)

Not. Markerade celler avser förväntade "typer", övriga förväntade "antityper" vid EXACON-analys. Typ = cellen innehåller signifikant *fler* individer än förväntat. Antityp = cellen innehåller signifikant *färre* individer än förväntat.

*p<.05

En förklarande parentes:

Vid en första anblick kan det tyckas förbryllande att resultatet från EXACON-analysen i tabell 4 inte alltid överensstämmer med resultatet av den procentuella fördelningen i tabell 5. Förklaringen är den, att medan vi i tabell 4 ser hur stor andel flickor ur respektive önskat yrkesområde som är yrkesverksamma inom samma område som vuxna, så tar EXACON-analysen även hänsyn till hur fördelningen över yrkesområden såg ut som helhet vid de båda tillfällena. Det är inte så anmärkningsvärt att en hög andel av de flickor som önskade ett kontorsyrke vid 13 års ålder också arbetar inom ett sådant, med tanke på att kontorssektorn under den tidsperioden expanderat så kraftigt och utbudet av kontorsyrken var förhållandevis stort. Detta medför att andelen 55% inte var högre än vad som statistiskt kunnat förväntas. Inom kulturområdet, däremot, som var ett område där betydligt färre kvinnor var verksamma vid 26 års ålder, blev 11% *relativt sett* en tämligen hög andel och ett tecken på stabilt utvecklingsmönster.

Sammanfattningsvis ...

- ... var Utbildning och Kontor områden, som flickornas "realistiska" yrkesplaner i högre grad fokuserades på, jämfört med området Kultur, där deras "drömyrken", oftare återfanns.
- ... fanns fler icke könsstereotypiska yrken bland flickornas "drömyrken" än bland de "realistiska".
- ... var det ett typiskt mönster att såväl "realistiskt" yrke som "drömyrke" fanns inom samma yrkesområde.
- ... var Utbildning och Vård de oftast önskade yrkesområdena i Åk6 - och detta gäller för såväl "drömyrke" som "realistiskt" yrke.
- ... var Kontor och Vård de i Åk6 planerade yrkesområden, där högst andel flickor även var verksamma vid 26 års ålder.
- ... var Kultur och Service de områden där flickorna visade stabila utvecklingsmönster, om hänsyn tas även till hur fördelningen över yrkesområden såg ut då flickorna var 26 år.

4.1.3. Högstadiet

Yrkesplaner i årskurs 9

Tre år senare, våren 1971, var flickorna 16 år. De gick sista året på högstadiet och tiden var inne för valet av eventuell gymnasielinje. Vid denna tidpunkt gjordes nästa datainsamling om yrkesval och 481 flickor besvarade då frågan om yrkespreferens.

Fördelningen över yrkesområden framgår av tabell 6. Vi kan notera, att rangordningen mellan grupperna endast ändrats obetydligt från föregående tillfälle. Samstämmighet vad gäller yrkesgruppspreferens mellan Åk6 och Åk9, beräknat med Spearmans rangkorrelationskoefficient, var tämligen hög ($r_{rang} = 0.86$).

Utbildning var fortfarande i Åk9 det område, där flest flickor önskade sig ett yrke (42,1%), följt av Vård (24,8%). Färre flickor än tidigare planerade ett arbete inom områdena Kultur (11,0%) och Service (7,1%). Kontorsyrken hade blivit mer eftertraktade och 10,6% av flickorna planerade nu ett kontorsyrke. Det fanns även ett ökat intresse för området Teknik, som vid denna tidpunkt lockade 4,4% av flickorna. Området Industri kunde ingen av flickorna tänka sig att arbeta inom vid 16 års ålder.

Tabell 6. Flickornas yrkespreferenser i Åk9 fördelat på yrkesområden (N = 480)

1. <i>Utbildning</i> (42,1%)	2. <i>Vård</i> (24,8%)	3. <i>Kontor</i> (10,6%)	4. <i>Kultur</i> (11,0%)	5. <i>Service</i> (7,1%)	6. <i>Teknik</i> (4,4%)	7. <i>Industri</i> (0%)
Psykolog	Läkare	Sekreterare	Journalist	Advokat	Forskare	-
Socionom	Tandläkare	Kontorist	Musiker	Polis	Arkitekt	
Lärare	Sjuksköt.	Postkass.	Skådespelare	Reseledare	Ingenjör	
Lågstadielär.	Sjukgymnast	Stansoperatr.	Tecknare	Guide	Apotek	
Hushållslär.	Vårdbiträde	Telefonist	Dekoratör	Frisör	Tandtekniker	
Förskollärare	Tandsköt.		Jockey	Affärsbiträde	Lab.ass	
Barnskötare			Djurskötare			

Stabilitet vs förändring

Trots att vissa yrkesområden lockade fler flickor än tre år tidigare och andra färre, kunde vi konstatera en relativt hög strukturell stabilitet i flickornas preferens för olika yrkesområden. Nästa fråga gäller om det finns en individuell stabilitet i yrkesplaner mellan 13 och 16 års ålder. En korstabulering av planerade yrkesområden i Åk6 och Åk9 får hjälpa oss att besvara frågan.

Tabell 7. Planerat yrkesområde i Åk6 och Åk9

Planerat yrkesområde Åk 6	Planerat yrkesområde i Åk 9							Totalt N=342
	Teknik (N=14)	Industri (N=0)	Kontor (N=35)	Kultur (N=35)	Service (N=22)	Vård (N=83)	Utbildn. (N=153)	
(Teknik (N=2)	0%	0%	40%	0%	0%	50%	50%	100%)
(Industri (N=2)	0%	0%	0%	0%	0%	50%	50%	100%)
Kontor (N=19)	0%	0%	42%	11%	0%	21%	26%	100%
Kultur (N=44)	9%	0%	9%	29%	7%	7%	39%	100%
Service (N=54)	4%	0%	9%	11%	11%	26%	40%	100%
Vård (N=76)	5%	0%	7%	9%	4%	43%	32%	100%
Utbildn. (N=145)	3%	0%	9%	5%	7%	19%	58%	100%

Not. Procentangivelse med fetstil visar procentuell andel flickor ur resp. yrkesområde från Åk6 som planerade ett yrke inom samma område i Åk6. Obs. att områdena Teknik och Industri innehåller ett mycket lågt antal individer.

Tabell 7 visar, radvis, inom vilka yrkesområden de flickor, som i Åk6 önskade sig ett yrke inom ett visst område (vänstra kolumnen) procentuellt fördelade sig över sju olika områden tre år senare. Liksom i Åk6 planerade den största andelen flickor ett yrke inom utbildnings- eller vårdområdet. Dessa områden visar sig också mest stabila över denna treårsperiod. Hela 58% av de flickor, som i Åk6 önskade ett yrke inom området Utbildning, hade samma planer i Åk9 och för de som ville ha ett vård- eller kontorsyrke var andelen 43 resp. 42%.

I samtliga övriga, i Åk6 önskade, yrkesområden hade flickorna huvudsakligen ändrat sina yrkesplaner till något annat yrkesområde, ofta Vård eller Utbildning. Två tredjedelar, (66%) av de flickor, som i Åk6 önskade ett serviceyrke, hade i Åk9 planer på ett vård- eller utbildningsyrke. Nästan hälften (47%) av de flickor, som tidigare önskade ett yrke inom Kontor, hade i Åk9 också ändrat inriktning till Vård eller Utbildning, även om en stor del av flickorna fortfarande planerade ett kontorsyrke. Många av de flickor, som önskade ett yrke inom Kultur hade också ändrat sina planer, främst till utbildningsområdet, men en knapp tredjedel (29%) hade även i Åk9 yrkesplaner inom området Kultur.

Tabell 8. Korstabulering av yrkesområden för planerat yrke vid 13 och 16 års ålder. Observerade och förväntade frekvenser. (N = 342)

Yrkesplaner 13 år	Yrkesplaner vid 16 års ålder						
	Teknik	Industri	Kontor	Kultur	Service	Vård	Utbildning
Teknik	0 (0,1)	-	0 (0,2)	1 (0,2)	0 (0,1)	1 (0,5)	1 (0,9)
Industri	0 (0,1)	-	0 (0,0)	0 (0,2)	0 (0,1)	1 (0,5)	1 (0,9)
Kontor	0 (0,8)	-	8*** (1,9)	2 (1,9)	0 (1,2)	4 (4,6)	5 (8,5)
Kultur	4 (1,8)	-	4 (4,5)	13*** (4,5)	3 (2,8)	3* (10,7)	17 (19,7)
Service	2 (2,2)	-	5 (5,3)	5 (5,2)	6 (3,5)	14 (13,1)	21 (24,1)
Vård	4 (3,1)	-	5 (7,8)	7 (7,8)	3 (4,9)	33*** (18,4)	24 (34,0)
Utbildn	4 (5,9)	-	13 (14,8)	7 (14,8)	10 (9,3)	27 (35,2)	84*** (64,9)

Not. Markerade celler avser förväntade "typer", övriga förväntade "antityper" vid EXACON-analys. Typ = cellen innehåller signifikant *fler* individer än förväntat. Antityp = cellen innehåller signifikant *färre* individer än förväntat. Obs. Kolumnen "Industri" är ej med i analysen, då värden saknades för samtliga celler. *p<.05; ***p<.001

Individuella utvecklingsmönster för yrkesplaner mellan 13 och 16 års ålder testades också här med EXACON (Bergman & El-Khoury, 1987), där signifikanta mönster avspeglas i en överrepresentation ("typ") eller underrepresentation ("antityp") av antal individer i jämförelse med vad som statistiskt kan förväntas (tabell 8):

EXACON-analysen resulterade i fyra typiska mönster: Mellan åldrarna 13 och 16 år bekräftas en individuell stabilitet över tid för de flickor som i Åk6 planerade ett yrke inom områdena Kontor, Kultur, Vård och Utbildning. Vid 16 års ålder hade signifikant fler flickor, än vad som statistiskt kunnat förväntas, sina yrkesplaner inom samma yrkesområde som de planerat vid 13 års ålder. Som framgår av tabell 8, var det t ex fyra gånger fler flickor, än vad man kunnat förvänta sig av slumpen, som planerade ett kontorsyrke i både Åk6 och Åk9.

Mönstret förstärktes av en "antityp": Av de flickor som i Åk6 önskade ett yrke inom området Kultur, hade färre än en tredjedel, av den andel som kunde förväntas statistiskt, i Åk9 planer på ett värdeyrke.

Sammanfattningsvis ...

- ... var området utbildning även i Åk9 det yrkesområde som lockade flest flickor i Åk6, följt av vård. Intressen för framför allt kontorsyrken, men även teknikyrken, hade ökat, jämfört med i Åk6, medan intresset för serviceyrken minskat.
- ... var utbildning, vård, kontor och kultur de, av planerade yrkesområden i Åk6, som flest flickor också ville ha ett yrke inom i Åk9.
- ... var kontor, kultur, vård och utbildning områden, där flickorna visade stabila utvecklingsmönster över denna treårsperiod.
- ... var det mycket ovanligt att önskan om ett yrke inom kulturområdet ändrades till planer på ett utbildningsyrke.

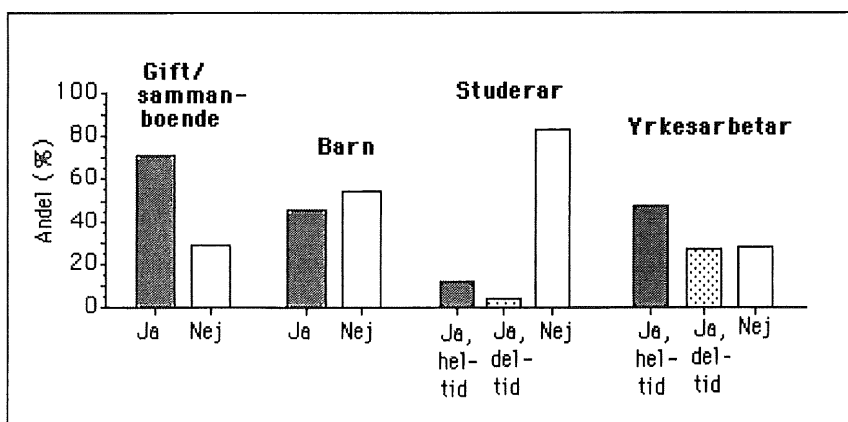
4.1.4. Tidig vuxenålder

Inom vilka yrkesområden fanns flickorna vid 26 års ålder?

Hittills har fokus legat på flickornas planer på - och drömmar om - ett framtida yrke. Kravet på realitetsanpassning har inte med nödvändighet behövt vara det primära. Det har funnits möjligheter att förbise sådana faktiska förhållanden som arbetsmarknad, familj, utbildningsplatser, studieresultat o dyl.

Vad vi nu ska betrakta är den verklighet som våra IDA-flickor befann sig i år 1981, då de uppnått 26 års ålder. Denna verklighet inbegrep för tre fjärdedelar av de unga kvinnorna make eller sambo (71% var gifta/sammanboende) och för hälften av kvinnorna barn (46% hade ett eller flera barn). 72% var yrkesverksamma, 46% på heltid och 26% på deltid (Figur 3). Knappt 15% studerade, varav en fjärdedel yrkesarbetade parallellt.

Det faktum, att nära hälften av kvinnorna hade barn och att en del både arbetade och studerade, gör att det kan hållas för troligt, att vissa av de yrken som rapporterats var att betrakta som s k "genomgångsyrken". 12% av kvinnorna angav också, som svar på frågan om de valt rätt yrke, att de ännu inte hade något yrke.

Figur 3. Andel vid 26 års ålder som är gifta/sammanboende, har barn, studerar resp. yrkesarbetar. (N = 574-597).

På arbetsmarknaden var kontorssektorn ett yrkesområde som expanderade kraftigt under denna tidsperiod. Enligt Statistiska Centralbyråns Folk- och bostadsräkning var sekreterare/kontorist det vanligaste kvinnoyrket såväl 1960, som 1970 och 1980. Av samtliga yrkesarbetande kvinnor år 1980 återfanns 36% i 4 yrken; sekreterare, sjukvårdsbiträde, affärsbiträde och städare (Baude & Holmberg, 1986).

Denna utveckling speglas också i fördelningen över yrkesområden för de yrken som IDA-flickorna var verksamma inom i tidig vuxenålder (tabell 9).

Tabell 9. Yrken i tidig vuxenålder fördelat på yrkesområde (N = 499)

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Vård (30,5%)	Kontor (28,3%)	Utbildning (16,4%)	Service (9,6)	Industri (8,6%)	Teknik (4,4%)	Kultur (2,2%)
Läkare	Ekonom	Psykolog	Egen rörelse	Köksbitr.	Forskare	Bibliotekarie
Tandläkare	Banktjm.	Socionom	Försäljare	Industriarb.	Ingenjör	Veterinärbitr
Sjukgymn.	Sekreterare	Lärare	Marknadsför	Lokalvårdare	Apotekare	Musiker
Sjuksköt.	Stansoperatr.	Gymnastickl.	Hotell		Lab.assistent	Trädgårdsm.
Tandsköt.	Postkass.	Småstadielär	Frisör		Tandtekn.	Skådespel.
Vårdbiträde	Telefonist	Förskollär.	Chaufför		Ritbiträde	Idrott
	Kontorist	Barnskötare	Konduktör			Modell
			Affärsbitr.			Jordbrukare

Låt oss betrakta den strukturella stabiliteten för yrkesområden mellan 16 och 26 år: Mer än hälften av flickorna återfanns i tidig vuxenålder inom områdena Vård (30,5%) och Kontor (28,3%), medan Utbildning, som i Åk6 och Åk9 varit det mest attraktiva yrkesområdet, vid denna tidpunkt endast sysselsatte 16,4%. Området Service hade fångat upp 9,6% av flickorna och inom området Industri, som i Åk9 inte lockade en enda flicka, arbetade nu hela 8,6%. Teknik sysselsatte 4,4%, nästan lika många som tio år tidigare planerat ett tekniskt yrke. Kultur, däremot, ett område som i Åk9 lockade nästan en femtedel av flickorna, sysselsatte endast 2,2% i tidig vuxenålder.

Samstämmighet i rangordning av yrkesområden mellan yrkespreferens i Åk9 och yrke i tidig vuxenålder, mätt med Spearmans rangkorrelationskoefficient (r_{rang}), var 0,64. Samstämmigheten med rangordningen i Åk6 var något lägre (r_{rang} = 0,50), vilket skulle kunna tolkas som att flickornas yrkesplaner, som tidigt är mer vaga, med tiden blir mer bestämda.

Nu till den individuella stabiliteten: Hade flickornas yrkesplaner i Åk9 resulterat i ett yrke inom samma yrkesområde i tidig vuxenålder? Om inte, inom vilka yrkesområden arbetade de flickor, som inte hade ett yrke inom det område de tidigare planerat?

En korstabulering av yrkesområden vid 16 och 26 års ålder med en EXACON-analys av enskilda cellfrekvenser resulterade i tabell 10 och 11.

Tabell 10. Andel flickor med planerade yrkesområden i Åk9 som har ett yrke inom motsvarande yrkesområden i tidig vuxenålder.

Planerat yrkesområde Åk 9	Faktiskt yrkesområde vid tidig vuxenålder							Totalt N=362
	Teknik (N=14)	Industri (N=22)	Kontor (N=106)	Kultur (N=6)	Service (N=30)	Vård (N=121)	Utbildn. (N=63)	
Teknik (N=14)	39%	8%	31%	0%	0%	14%	14%	100%
Industri (N=0)	-	-	-	-	-	-	-	-
Kontor (N=38)	0%	3%	66%	0%	11%	16%	5%	100%
Kultur (N=37)	8%	3%	32%	8%	8%	30%	11%	100%
Service (N=19)	0%	5%	42%	0%	16%	26%	11%	100%
Vård (N=97)	2%	6%	23%	1%	5%	54%	9%	100%
Utbildn. (N=157)	3%	8%	22%	1%	10%	29%	28%	100%

Not. Procentangivelse med fetstil visar procentuell andel av respektive planerat yrkesområde i Åk9 som överensstämmer med område för yrke i tidig vuxenålder. (Ingen av flickorna hade i Åk9 yrkesplaner inom området Industri).

Som tidigare även framgick i tabell 9, var yrken inom områdena Kontor och Vård de vanligaste bland IDA-flickorna i tidig vuxenålder. I tabell 10 ser vi, att Kontor och Vård också var de yrkesområden av de i Åk9 planerade, där störst andel flickor även var verksamma som vuxna. 66% av de flickor som planerat ett kontorsyrke fanns också i ett kontorsyrke vid 26 års ålder och för vårdområdet var motsvarande siffra 54%. Av de flickor, som vid 16 års ålder planerat ett yrke inom Utbildning, arbetade knappt en tredjedel, 28%, inom detta område vid vuxen ålder. Av de som planerat ett utbildningsyrke var fler verksamma inom Vård än inom Utbildning som vuxna och nästan lika många inom ett kontorsyrke.

Att kontorssektorn expanderat under denna tidsperiod märks även här; 22-42% av de IDA-flickor, som i Åk9 planerade ett yrke inom något annat yrkesområde, arbetade vid 26 års ålder inom ett kontorsyrke. Som tidigare nämnts var också en stor andel av 26-åringarna verksamma inom vården. Mellan 14% och 30% av de flickor, som i Åk9 planerade ett yrke inom övriga yrkesområden, arbetade i tidig vuxenålder inom området Vård. Av de flickor, som i Åk9 planerade ett yrke inom Utbildning, fanns 29% som vuxna i ett vårdyrke, medan endast 9% av de, som planerade ett vårdyrke, arbetade inom området Utbildning.

EXACON-analysen av yrkesområden vid åldrarna 16 och 26 år visade individuell stabilitet över tid inom fyra av våra sju områden (tabell 11). Detta innebär att signifikant fler än förväntat, av de flickor som i Åk9 planerade ett yrke inom Teknik, Kontor, Vård eller Utbildning, i tidig vuxenålder befann sig i ett yrke inom samma yrkesområde. Trots att knappt en tredjedel av de flickor som i Åk9 planerade ett utbildningsyrke arbetade inom området vid 26 års ålder, är det ändå signifikant fler, relativt sett, än vad som kunnat förväntas statistiskt.

Sammanfattningsvis var ...

- ... nära tre fjärdedelar av kvinnorna gifta eller sammanboende vid 26 års ålder och nästan hälften hade barn.
- ... en femtedel av kvinnorna studerande.
- ... nästan hälften av de yrkesverksamma kvinnorna heltidsarbetande och en fjärdedel deltidsarbetande.
- ... mer än hälften av de yrkesarbetande sysselsatta inom något av områdena Kontor eller Vård.
- ... betydligt färre verksamma inom ett utbildnings- eller kulturyrke, än som i Åk9 planerade det.
- ... Kontor, Vård och Teknik de i Åk9 planerade yrkesområden, där högst andel flickor även var yrkesverksamma vid 26 års ålder.
- ... Kontor, Vård, Utbildning och Teknik också de områden, där det fanns stabila individuella utvecklingsmönster, d v s där flickor som vid 16 års ålder planerat ett yrke också, vid 26 års ålder, återfanns i ett yrke inom detta område.

Tabell 11. Yrkesområden för planerat yrke vid 16 och faktiskt yrke vid 26 års ålder. Observerad och förväntade frekvenser. (N = 362)

Yrkesplaner 16 år	Faktiskt yrkesområde vid 26 års ålder						
	Teknik	Industri	Kontor	Kultur	Service	Vård	Utbildning
Teknik	5*** (0,5)	1 (0,9)	4 (4,1)	0 (0,2)	0 (1,2)	2 (4,7)	2 (2,4)
Industri	-	-	-	-	-	-	-
Kontor	0 (1,5)	1 (2,3)	25*** (11,1)	0 (0,6)	4 (3,1)	6 (12,7)	2 (6,6)
Kultur	3 (1,4)	1 (2,3)	12 (10,8)	3 (0,6)	3 (3,1)	11 (12,4)	4 (6,4)
Service	0 (0,6)	1 (1,2)	8 (5,6)	0 (0,3)	3 (1,6)	5 (6,4)	2 (3,3)
Vård	2 (3,7)	6 (5,9)	22 (28,4)	1 (1,6)	5 (8,0)	52*** (32,4)	9 (16,9)
Utbildn	4 (6,1)	12 (9,5)	35 (46,0)	2 (2,6)	15 (13,0)	45 (52,5)	44*** (27,3)

Not. Markerade celler har vid EXACON-analys testats för stabilitet (förväntade "typer"), övriga för explorering (ev. "antityper"). Se sid. 23.

*** $p < .001$

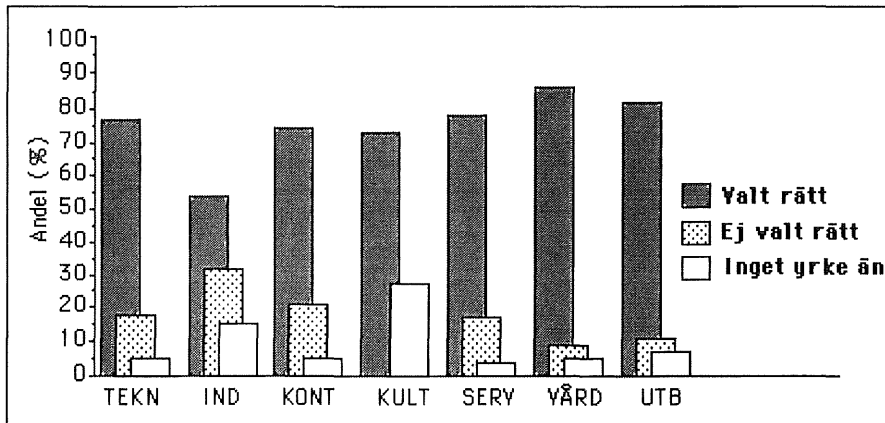
4.1.5. Om yrket

Hur såg de unga kvinnorna på sitt yrke vid 26 års ålder? Hade de valt rätt och ansåg de på det hela taget att de gjort ett eget val? Tyckte de själva att deras yrkesplaner varit stabila? Dessa frågor ska vi försöka besvara i detta avsnitt.

I den vuxnenkät, som ifylldes då kvinnorna var ca 26 år, ställdes olika frågor om yrke, yrkesval och tidigare yrkesplaner. Bland dessa fanns frågorna: "Tycker Du att Du valt rätt yrke?", "Har Du någon gång sedan Du gick ut grundskolan ändrat Dina planer på utbildning och/eller yrke?" och "Tycker Du att Du själv bestämt vid valen av utbildning och yrke?" med följdfrågan "Om Du inte tycker att Du själv bestämt vid val av utbildning och yrke, Vem/vad har då bestämt?"

Som framgår av figur 4, ansåg majoriteten av kvinnorna att de valt rätt yrke. Det yrkesområde, där flest kvinnor ansåg sig valt fel, var Industri, men ett flertal uppgav också att de ännu inte hade något yrke. Så var även fallet bland de tämligen få kvinnor (11 st.) som var verksamma inom Kultur, med den skillnaden att där ansåg inte någon

av kvinnorna att de valt fel. De områden där flest ansåg sig ha gjort ett riktigt yrkesval var Vård och Utbildning. Detta visar sig också i den följdfråga som ställdes till de kvinnor, som ansåg sig ha hamnat i fel yrke, om vilket yrkesområde de önskade att de valt i stället. Sex av tio kvinnor svarade, att de hade föredragit ett yrke inom något av områdena vård eller utbildning.

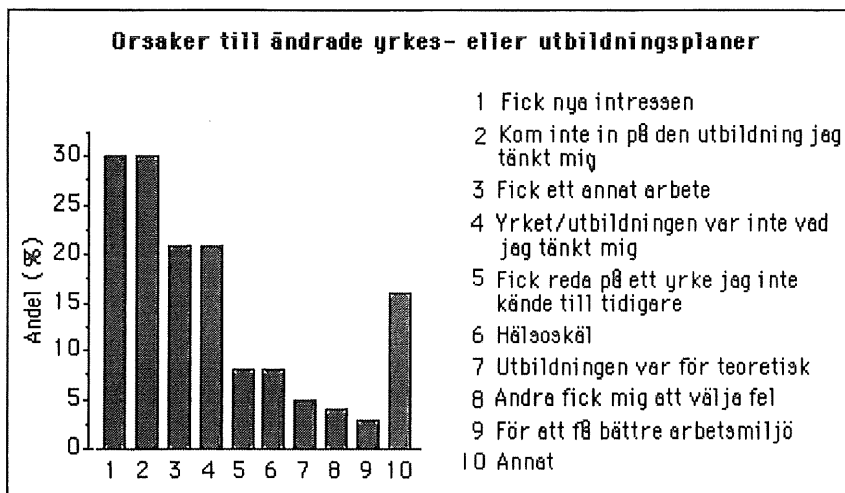

Figur 4. Andel inom resp yrkesområde vid 26 års ålder som anser sig valt rätt yrke (N=489)

Fyra femtedelar av de kvinnor, som hade ett yrke, sade sig alltså i tidig vuxenålder vara nöjda med sitt yrkesval. Men var valet deras eget? Och innebar då detta att man förverkligat sina yrkesplaner från högstadiet?

Vad gäller frågan om man ansåg att man själv bestämt vid valet av utbildning och yrke, så var hela 90% av kvinnorna vid 26 års ålder av den uppfattningen. Som svar på följdfrågan som gavs, om vad eller vem som bestämt i de fall man själv inte gjort det, uppgav 77% av dessa kvinnor olika omständigheter och 23% menade att någon annan person än de själva bestämt.

De vanligaste orsakerna som kvinnorna angav för ändrade utbildnings- eller yrkesplaner var nya intressen och att man inte kommit in på önskad utbildning (vardera 30%). Därefter kom skälen att man fått ett annat arbete eller att yrket/utbildningen inte varit det man tänkt sig (vardera 21%). Andra orsaker var intresse för ett yrke man inte tidigare känt till, hälsoskäl, att vald utbildning varit för teoretisk, att man påverkats att välja fel, eller önskemål om en bättre arbetsmiljö (figur 5).

Figur 5. Olika orsaker till ändrade yrkes- och utbildningsplaner efter grundskoletiden. (Procentuell andel. Flera skäl kunde anges)

I tidigare avsnitt redovisades i vilken omfattning kvinnorna vid 26 års ålder hade ett yrke inom samma yrkesområde som man planerat tio år tidigare. Hur förhåller det sig om vi ser till specifika yrken?

I tabell 12 visas hur stor andel av kvinnorna inom våra sju yrkesområden som vid 26 års ålder befann sig i samma yrke som de planerade i Åk9, samt exempel på "stabila" yrken inom området. Dessutom framgår hur stor andel som ansåg sig själv vara den som tagit beslut i fråga om yrke och utbildning.

Av de kvinnor, som vid 26 års ålder hade ett yrke inom området Kultur, hade en tredjedel i Åk9 planer på samma yrke (i detta fall musiker eller musiklärare). Tio av de elva kvinnor som arbetade inom kulturområdet menade att de själva bestämt yrkes- och utbildningsval och vi kan också påminna oss om att *ingen* av kvinnorna med ett yrke inom Kulturområdet ansåg sig ha valt fel yrke.

Av dem som arbetade inom området Teknik hade drygt en femtedel sitt i Åk9 planerade yrke vid vuxen ålder. Dessa arbetade som ingenjör eller laboratorieassistent och samtliga ansåg sig själva ha valt yrke och utbildning. Nästan samtliga inom Utbildning och Vård (96 resp 94%) ansåg också att de själva gjort sina yrkes- och utbildningsval. Inom området Utbildning hade nära en femtedel, 19%, sina yrkesval från högstadiet; barnskötare, förskollärare, lärare eller psykolog, som yrke. För området Vård var motsvarande andel 14%, med yrken som läkare, sjuksköterska, sjukgymnast eller vårdbiträde.

Tabell 12. Procentuell andel kvinnor inom resp yrkesområde som i vuxen ålder har det yrke som planerades i Åk9 och andel som anser sig själv bestämt vid val av yrke och utbildning.

<i>Yrkesområde vid 26 år</i>	<i>"Stabila" yrken</i>	<i>Andel som arbetar i samma yrke som planerades vid 16 år</i>	<i>Andel som anser sig själv bestämt yrke/utbildning</i>
Teknik	Ingenjör Laboratorieass.	21,4%	100,0%
Industri	-	0,0 %	74,4%
Kontor	Kontorist Sekreterare	8,5%	86,2%
Kultur	Musiker Musiklärare	33,3 %	88,9%
Service	Frisör	3,3 %	83,3%
Vård	Sjuksköterska Läkare Sjukgymnast Vårdbiträde	14,0 %	94,0%
Utbildning	Barnskötare Förskollärare Lärare Psykolog	19,0%	96,3%
Totalt		12,1%	89,6

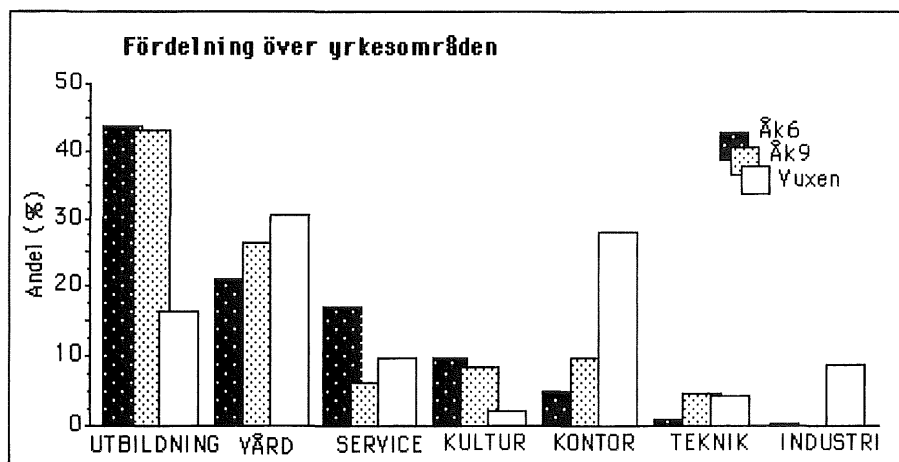
Sammanfattningsvis ...

- ... var fyra femtedelar av de kvinnor som hade ett yrke av den uppfattningen att de gjort ett riktigt yrkesval.
- ... var vård och utbildning de områden där flest ansåg sig ha valt rätt.
- ... önskade mer än hälften av de kvinnor, som ansåg att de valt fel, att de valt vård eller utbildning i stället.
- ... ansåg nio tiondelar av 26-åringarna att de själva bestämt vid valet av utbildning och yrke.
- ... var de vanligaste orsakerna till förändrade yrkes- eller utbildningsplaner att man fått nya intressen eller inte kommit in på önskad utbildning.

4.1.6. Yrkesområden - summering och reflektioner

Vi har följt våra IDA-flickors yrkesplaner från sjätte och nionde klass upp i tidig vuxenålder. En summering av hur flickornas yrkespreferenser fördelade sig områdesmässigt ges i figur 6.

Dominerande yrkesområde var i sjätte klass Utbildning, följt av Vård och Service. Av tabell 13 framgår också att de tre yrken, som var mest önskade av flickorna i Åk6, var lärare, sjuksköterska och affärsbiträde.

Figur 6. Yrkesplaner i Åk6 och Åk9 samt yrke i tidig vuxenålder. Procentuell fördelning över olika yrkesområden.

I Åk9 var det fortfarande yrken inom området Utbildning som lockade flest och antalet flickor som ville ha ett yrke inom vårdområdet hade ökat. Vi ser också, att andelen flickor som kunde tänka sig ett kontorsyrke hade ökat, likaså märktes ett något ökat intresse för tekniska och naturvetenskapliga yrken. Ser vi på specifika yrken, var de tre yrken som var mest populära vid den tidpunkten barnsköterska, förskollärare och sjuksköterska (tabell 13).

I tidig vuxenålder var vårdområdet det område, där flest kvinnor i vår undersökning var yrkesverksamma, men, som vi kan se i figur 6, var det nästan lika många som arbetade inom ett kontorsyrke. Vanligaste yrken var vårdbiträde, sjuksköterska och sekreterare/kontorist.

Tabell 13. Vanligast förekommande yrken vid tre olika tidpunkter.

	<i>Flickornas yrkespreferenser i</i>		<i>Vanligaste yrken i</i>
	<i>Åk6</i>	<i>Åk9</i>	<i>tidig vuxenålder</i>
1.	Lärare	Barnsköterska	Vårdbiträde
2.	Sjuksköterska	Förskollärare	Sjuksköterska
3.	Affärsbiträde	Sjuksköterska	Sekreterare/kontorist

Summering av stabilitet/förändring i yrkesområden

Överensstämmelse mellan yrkesplaner i tonåren och yrke i vuxen ålder har behandlats bl a av Vondracek, Lerner och Schulenberg (1986) och Trice (1991). Vid en retrospektiv matchning av yrkesområden, för män och kvinnor i 40-årsåldern, fann Trice en allmän överensstämmelse på 46%, med speciellt stor överensstämmelse för yrkesgrupperna lärare, forskare och artister (motsvarande våra yrkesområden Utbildning, Teknik och Kultur).

En översikt över matchning i yrkesområden för IDA-flickorna mellan Åk6 och Åk9, Åk6 och vuxen ålder, samt mellan Åk9 och vuxen ålder, ges i tabell 14. Observera att matchningen här är *prospektiv*, d v s vi följer flickorna från tonår upp i vuxen ålder. En allmän överensstämmelse visades på 42% mellan 13 och 16 års ålder, på 23% mellan 13 och 26 års ålder och på 37% mellan 16 och 26 års ålder. Mellan 13 och 16 års ålder är samstämmigheten högst för området Utbildning, följt av Vård och Kontor. Både från Åk6 och Åk9 till tidig vuxenålder är matchningen högst för Kontor (47 resp 66%), Vård (34 resp 54%) och Teknik (40 resp 38%).

Tabell 14. Matchande yrkesområden Åk6-Åk9, Åk6-vuxen och Åk9-vuxen

<i>Match</i>	<i>N</i>	<i>Tekn</i>	<i>Ind</i>	<i>Kont</i>	<i>Kult</i>	<i>Serv</i>	<i>Vård</i>	<i>Utb</i>	<i>Tot</i>
Åk6 - Åk9	342	0%	0%	42%	29%*	11%	43%*	57%*	42%
Åk6 - Vuxen	345	40%	0%	47%	3%	18%	34%	19%	23%
Åk9 - Vuxen	362	38%*	0%	66%*	8%	16%	54%*	28%	37%*

* Signifikanta utvecklingsmönster enligt tidigare EXACON-prövningar.

4.2 Yrkesnivå - den vertikala dimensionen

Detta avsnitt kommer att behandla den vertikala dimensionen av yrkesvalet; yrkesnivån. Vi ska även här följa flickorna prospektivt och frågorna är då:

- På vilka yrkesnivåer hade flickorna sina yrkestankar i Åk6, sina yrkesplaner i Åk9 och sina yrken vid 26 års ålder?
- Hur relaterar sig dessa yrkesnivåer till de olika yrkesområden vi tidigare studerat?
- Hur stabila var flickornas yrkesplaner i fråga om yrkesnivå?

4.2.1. Indelning i yrkesnivåer

Yrkesnivå för IDA-flickornas yrkesplaner i Åk6 och Åk9 samt deras senare yrke vid 26 års ålder definieras som den utbildningsnivå som normalt krävs för yrket i fråga. I Vuxenenkäten kodades denna utbildningsnivå enligt en 8-gradig skala från (1) "Minst 4-årig akademisk utbildning" till (8) "Grundskola". De studie- och yrkesvalsenkäter, som flickorna besvarade i tonåren, saknade en akademisk mellannivå jämfört med vuxenenkäten, varför skalstegen där var 1-7. Dessa skalor har i föreliggande studie omkodats till fyra grupper, enligt nedan:

Ak = akademisk utbildning

Gy = lägst 2-årig teoretisk gymnasieutbildning

Yrk = utbildning på praktisk 2-årig gymnasielinje eller yrkesutbildning

Gr = grundskola

4.2.2. Yrkesaspirationer över tid - en utveckling mot yrken på lägre nivåer?

På vilka yrkesnivåer hade flickorna sina yrkesplaner vid 13 och 16 års ålder och på vilken nivå var de yrkesverksamma i tidig vuxenålder?

Ett allmänt mönster tycks vara att preferensen för högre yrkesnivåer minskar över tid. Tabell 15 visar procentuell fördelning över fyra yrkesnivåer, vid de tre datainsamlings-tillfällena. Här kan vi se hur planer på akademiska yrken i Åk6 modifieras till att i Åk9 bli yrkesplaner på gymnasienivå. Vid 13 års ålder önskade 27% av flickorna ett yrke på akademisk nivå och 37% ett yrke som krävde gymnasieutbildning. I Åk9, då flickorna var 16 år var motsvarande siffror 19% resp 44%.

Utvecklingen mot lägre yrkesnivåer märks än mer tydligt, då vi jämför flickornas yrkesplaner i Åk9 med faktiskt yrke i tidig vuxenålder. Vid 26 års ålder hade endast 8% av flickorna ett yrke på akademisk nivå och andelen med yrke på gymnasienivå hade halverats, jämfört med förväntningarna 10 år tidigare.

Tabell 15. Yrkesnivåfördelning för yrkespreferenser i Åk 6 och Åk9 samt faktiskt yrke i tidig vuxenålder. Procentuell andel.

	<i>Ak</i>	<i>Gy</i>	<i>Yrk</i>	<i>Gr</i>	<i>Tot</i>
<i>Yrkespreferens i Åk6</i>	27	37	27	9	100
<i>Yrkespreferens i Åk9</i>	19	44	26	11	100
<i>Yrke i tidig vuxenålder</i>	8	21	52	19	100

Not. Ak = akademisk utbildning, Gy = lägst 2-årig teoretisk gymnasieutbildning, Yrk = yrkesskola eller 2-årig praktisk gymnasieutbildning, Gr = grundskola.

För planer på lägre yrkesnivåer var andelen planerade yrken relativt oförändrad mellan Åk6 och Åk9. Vid båda tillfällena var det ca 36% av flickorna som planerade ett yrke som krävde högst yrkesutbildning, medan motsvarande andel av flickornas yrken vid vuxen ålder visade sig vara nästan det dubbla; 71%.

Mot bakgrund av tidigare antagande om att vissa av de yrken, som kvinnorna befinner sig i vid denna tidpunkt, kan vara av tillfällig karaktär kanske viss försiktighet vid tolkning av dessa resultat kan vara på sin plats. En jämförelse med utbildningsstatus vid 26 års ålder kan göra bilden något mer nyanserad.

Som framgår av tabell 16, har drygt hälften av kvinnorna en utbildning motsvarande lägst teoretiskt gymnasium vid 26 års ålder, varav 12% på akademisk nivå. Dessutom är, vid denna tidpunkt, 5% av kvinnorna sysselsatta med akademiska studier och ytterligare 5% studerar på en teoretisk gymnasielinje.

Tabell 16. Procentuell andel av kvinnorna som vid 26 års ålder hade en uppnådd eller pågående utbildning inom fyra nivåer. (N=601)

<i>Utbildning i tidig vuxenålder</i>	<i>Ak</i>	<i>Gy</i>	<i>Yrk</i>	<i>Gr</i>	<i>Övr</i>	<i>Tot</i>
<i>Uppnådd utbildningsnivå</i>	11,5	40,6	31,1	16,6	0,2	100,0
<i>Pågående studier</i>	5,0	5,3	2,8	0,3	1,8	15,0

Not. Ak = akademisk utbildning, Gy = lägst 2-årig teoretisk gymnasieutbildning, Yrk = yrkesskola eller 2-årig praktisk gymnasieutbildning, Gr = grundskola, Övr = ej kodningsbara.

4.2.3. Vanligaste yrken vid olika tidpunkter och yrkesnivåer

I föregående avsnitt märktes en tendens hos våra IDA-flickor att med tiden välja yrken på allt lägre nivåer. Vilka yrken var det främst som valdes inom olika yrkesnivåer?

Tabell 17 visar flickornas vanligaste yrkespreferenser på olika yrkesnivåer vid de tre datainsamlingstillfällena.

Tabell 17. Vanligast yrken på fyra yrkesnivåer *). Yrkespreferenser i Åk6 och Åk9 samt faktiskt yrke i tidig vuxenålder.

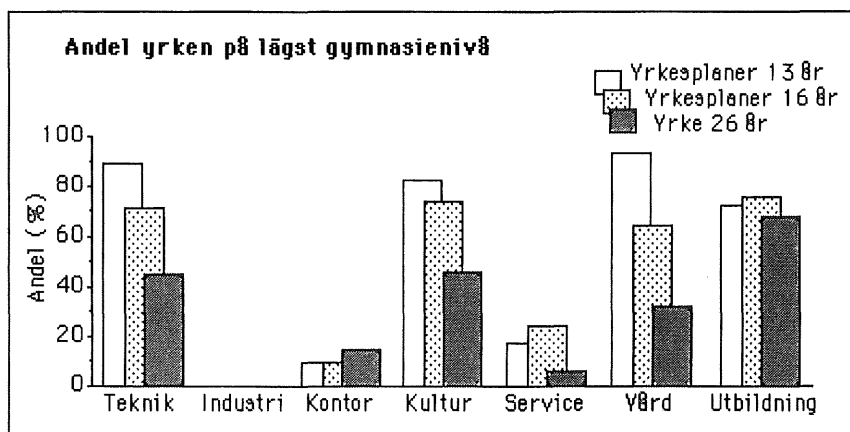
Ak	Yrkesnivå *		
	Gy	Yrk	Gr
<i>Yrken med högst preferens i Åk6</i>			
1. Lärare	Sjuksköterska	Barnskötare	Affärsbiträde
2. Veterinär	Lågstadielärare	Frisör	Sjukvårdsbiträde
3. Läkare	Förskollärare	Kontorist	Telefonist
<i>Yrken med högst preferens i Åk9</i>			
1. Lärare	Sjuksköterska	Barnskötare	Sjukvårdsbiträde
2. Psykolog/socionom	Förskollärare	Kontorist	Affärsbiträde
3. Läkare	Lågstadielärare	Tandsköterska	Barnskötare
<i>Vanligaste yrken i tidig vuxenålder</i>			
1. Lärare	Sjuksköterska	Kontorist	Lokalvårdare
2. Psykolog/socionom	Förskollärare	Vårdbiträde	Affärsbiträde
3. Tandäkare/ingenjör	Sekreterare	Tandsköterska	Barnskötare

*) Yrket kräver en utbildningsnivå motsvarande: Ak = akademisk utbildning, Gy = lägst 2-årig teoretisk gymnasieutbildning, Yrk = yrkesskola eller 2-årig praktisk gymnasieutbildning, Gr = grundskola

4.2.4. Nivåfördelning över yrkesområden

Hur relaterade sig yrkesnivå till tidigare studerade yrkesområden? För att enkelt kunna göra en överblick dikotomiserades yrkesnivåerna genom en uppdelning mellan teoretisk och praktisk gymnasieutbildning och korstabulerades med yrkesområden för respektive tidpunkt. I figur 7 ser vi, för varje yrkesområde, hur stor andel av flickornas yrkespreferenser i Åk6 och Åk9 som krävde lägst 2-årig teoretisk gymnasieutbildning, samt motsvarande andel för deras yrke vid 26 års ålder.

Vård, Teknik, Kultur och Utbildning var de yrkesområden där det största antalet yrken på högre utbildningsnivåer i Åk6 planerades. Det samma gäller för Åk9. De kvinnor, som vid 26 års ålder är verksamma inom ett yrke som kräver högre utbildning, finns huvudsakligen inom utbildningsområdet. Andelen yrken på högre nivåer har minskat avsevärt för övriga områden, med undantag av Kontor, där en något högre andel kvinnor finns i yrken som kräver teoretisk utbildning, än vad som planerades i Åk6 och Åk9.

Figur 7. Andel yrken som kräver lägst 2-årigt teoretiskt gymnasium inom olika yrkesområden. Yrkesplaner vid 13 och 16, samt yrke vid 26 års ålder

För områdena Teknik, Kultur och Vård märks tidigare konstaterade tendenser till lägre yrkesnivåer över tid, medan det för övriga yrkesområden varierar. Andelen yrken på lägst gymnasienivå som planerades i områdena Utbildning och Service ökade något i Åk9, jämfört med andelen i Åk6, för att sedan vara lägre igen för vuxenyrket. Inga yrken i området Industri kräver högre utbildning än 2-årigt, praktiskt, gymnasium. Kontor var det enda området där fler av flickorna i vuxen ålder hade ett yrke på en högre utbildningsnivå jämfört med planerna under tonåren.

Sammanfattningsvis ...

- ... tenderade preferensen för högre yrkesområden generellt att minska över tid.
- ... förekom yrken på högre nivåer främst inom Utbildning, Teknik, Kultur och Vård.
- ... var det inom utbildningsområdet som minsta skillnaden i andelen yrken på högre nivåer visades över tid.

4.2.5. Stabilitet i yrkesnivå över tid

Vi har tidigare kunnat konstatera att den strukturella stabiliteten för yrkesnivå på planerat yrke vid 13 och 16 års ålder och faktiskt yrke vid 26 års ålder var tämligen begränsad.

Den individuella stabiliteten över tid prövades med korrelationer (Pearson) mellan önskad yrkesnivå i Åk6, planerad yrkesnivå i Åk9 och faktisk yrkesnivå vid 26 års ålder. Resultatet ses i tabell 18.

Tabell 18. Longitudinella korrelationer mellan önskad yrkesnivå i Åk6, förväntad yrkesnivå i Åk9 och faktisk yrkesnivå i tidig vuxenålder

	<i>Planerad yrkesnivå i Åk9</i>	<i>Yrkesnivå i tidig vuxenålder</i>
<i>Önskad yrkesnivå i Åk6</i>	42*** (N=304)	28*** (N=319)
<i>Planerad yrkesnivå i Åk9.</i>		36*** (N=327)

* $p < .001$

Den individuella stabiliteten mellan planerad och faktisk yrkesnivå visade sig tämligen moderat och den minskade över längre tidsperioder. Mellan önskad yrkesnivå i Åk6 och faktisk yrkesnivå i tidig vuxenålder är korrelationen endast .28, men signifikant ($p < .001$). Mellan Åk9 och vuxen ålder är sambandet högre, .36 ($p < .001$). Mest stabil var nivån på önskat yrke över treårsperioden mellan Åk6 och Åk9, .42 ($p < .001$).

Korstabuleringar av yrkesnivåer utfördes för yrkespreferens i Åk6 och Åk9 samt yrke i tidig vuxenålder. Tabell 19 visar, radvis, den procentuella överensstämmelsen från en tid till en annan (kolumner).

Tabell 19. Prospektiv matchning av yrkesnivåer mellan olika tidpunkter

<i>Yrkesnivå*</i>	<i>Åk6 - Åk9</i> (N=263)	<i>Åk9 - vuxen</i> (N=355)	<i>Åk6- vuxen</i> (N=320)
Ak/Ak	42%	27%	15%
Gy/Gy	60%	29%	29%
Yrk/Yrk	39%	66%	60%
Gr/Gr	10%	40%	57%
Matchning total	46%	38%	35%

*) Yrket kräver en utbildningsnivå motsvarande: Ak = akademisk utbildning, Gy = lägst 2-årig teoretisk gymnasieutbildning, Yrk = yrkesskola eller 2-årig praktisk gymnasieutbildning, Gr = grundskola.

Från 13 till 16 års ålder: Av de flickor som vid i Åk6 önskade ett yrke på akademisk nivå, planerade 42% ett akademiskt yrke tre år senare och av de som önskade ett yrke på gymnasienivå, hade 60% i Åk9 planer på ett yrke på gymnasienivå. 39% av de som önskade ett yrke på yrkesskolenivå, och 10% av de som ville ha ett yrke på grundskolenivå, planerade tre år senare ett yrke på motsvarande nivå.

Från 13 till 26 års ålder: Endast 15% av de flickor som i Åk6 önskade sig ett yrke på akademisk nivå hade i tidig vuxenålder ett yrke på samma nivå. Av de som önskade ett yrke på gymnasienivå hade drygt en fjärdedel, 27%, ett yrke på motsvarande nivå i vuxen ålder. För yrken på yrkes- och grundskolenivå fanns en större överensstämmelse, 60 resp 57%.

Från 16 till 26 års ålder: Av de flickor som i Åk9 önskade ett yrke på akademisk nivå hade 27% i tidig vuxenålder ett yrke på denna nivå. Motsvarande andel var på gymnasienivå 29%, för yrken på yrkesskolenivå 66% och för yrken, som inte kräver någon utbildning utöver grundskola, 40%.

Sammanfattningsvis ...

- ... var den individuella stabiliteten mellan planerad och faktisk yrkesnivå, mätt med longitudinella korrelationer, tämligen moderat och den minskade över längre tidsperioder.
- ... var den individuella stabiliteten mellan planerad och faktisk yrkesnivå under tidsperioden 13-16 år högst för yrken på högre yrkesnivåer.
- ... var det för yrken på de lägre yrkesnivåerna som den individuella stabiliteten var högst i från tonår till vuxen ålder.

4.2.6. Jämförelser med männen i undersökningen

För att se om tendensen till att välja lägre yrkesnivåer över tid är specifik för kvinnor eller en allmän företeelse gjordes en jämförelse med männen i IDA-materialet vid motsvarande tillfällen. Fördelningen för kvinnor resp män ses i tabell 20.

Tabell 20. Yrkesnivåfördelning för yrkesplaner vid 13 och 16 års ålder, samt faktiskt yrke vid 26 års ålder. Kvinnor och män

Ålder	Ak	Kvinnor (%)				Ak	Gy	Män (%)		
		Gy	Yrk	Gr	Tot			Yrk	Gr	Tot
13 år	27	37	27	10	100	37	20	35	8	100
16 år	19	44	26	11	100	26	22	46	6	100
26 år	8	21	52	19	100	19	10	49	22	100

Not. Ak = akademisk utbildning, Gr = gymnasieutbildning, Yrk = yrkesskola, Gr = grundskola.

En jämförelse av procentsatserna för män och kvinnor vid tre tidpunkter visar, att det även för männens del sker en nivåsänkning över tid. Men såväl yrkesnivåpreferenser vid 13 och 16 års ålder som yrkesnivå i tidig vuxen ålder är generellt lägre för kvinnorna. Nivåsänkningen mellan yrkesplaner i Åk9 och yrke som vuxen är dessutom större för kvinnorna.

Fördelningen av yrken på yrkes- och grundskolenivå var vid 26 års ålder tämligen lika för kvinnor (52% resp 19%) och män (49% resp 22%). För yrken med krav på akademisk eller gymnasial utbildning fanns ett annat mönster. Färre än hälften så många kvinnor som män var i tidig vuxen ålder verksamma inom ett yrke på akademisk nivå, 8% av kvinnorna och 19% av männen, medan dubbelt så stor andel kvinnor än män arbetade i ett yrke som krävde utbildning på gymnasienivå.

Resultatet av de utbildningsfrågor, som ställdes i vuxnenkäten, visar dessutom att endast hälften så stor andel kvinnor som män

- hade en akademisk utbildning (12% av kvinnorna jämfört med 25% av männen), eller
- bedrev studier på akademisk nivå (33% av de kvinnor som studerade mot 69% av de män som studerade).

På gymnasial nivå var förhållandena de omvända. Mer än dubbelt så många kvinnor som män (21% resp 9%) hade ett arbete som kräver gymnasieutbildning, medan dubbelt så hög andel kvinnor som män

- hade en teoretisk gymnasieutbildning (41% av kvinnorna och 21% av männen), eller
- bedrev gymnasiala studier (35% resp 16% av de studerande).

Sannolikt kan dessa siffror till viss del förklaras av att starkt kvinnodominerade utbildningar, såsom sjuksköterske- och förskollärarytutbildning, först efter högskole-reformen 1977 förändrades från gymnasie- till högskoleutbildningar. Under 80-talet märktes också en utjämning i andelen högskoleutbildade kvinnor och män (SCB, 1987). Obalansen har därmed förflyttats till att gälla högre universitetsutbildningar, där det fortfarande är en dominans av män.

Som en parentes ska tilläggas, att männen betr. yrkesområden visade en individuell stabilitet över tid likartad kvinnornas. För tiden mellan 13 och 16 år var den 40%, mellan 16 och 26 år var den 37% och mellan 13 och 26 år var den 27% (tabell 21). (För kvinnorna var motsvarande andelar 42, 37 resp. 23%). De yrkesområden där det fanns högst individuell stabilitet bland kvinnorna var, som tidigare nämnts, Kontor, Vård och Utbildning. För männen var motsvarande områden Teknik och Industri samt området Kontor, som för männens del innehöll yrken företrädesvis inom data och ekonomi.

Tabell 21. Överensstämmelse i yrkesområden Åk6-Åk9, Åk6-vuxen och Åk9-vuxen. Män

Match	N	Tekn	Ind	Kont	Kult	Serv	Vård	Utb	Tot
Åk6 - Åk9	238	62%	56%	39%	20%	21%	18%	33%	40%
Åk6 - vuxen	248	36%	42%	27%	4%	30%	3%	19%	27%
Åk9 - vuxen	309	37%	59%	45%	29%	37%	5%	21%	37%

4.3 Stabilitet vs förändring av yrkesnivåpreferens över tid

4.3.1. Stabila och mobila nivågrupper

Utifrån en kombination av planerad yrkesnivå vid 16 och faktisk yrkesnivå vid 26 års ålder skapades fyra nya nivågrupper. Avsikten var att även fånga upp mönster av stabilitet eller förändring av yrkesnivå. Antalet kvinnor som uppgett kodningsbara yrken i såväl Studie- och yrkesenkäten i Åk9 och Vuxenenkäten uppgick till 416. Grupperingen gjordes i två steg: (1) en dikotomisering av samtliga yrkesnivågrupper, där skärningspunkten låg mellan 2-årig teoretisk och 2-årig praktisk gymnasieutbildning och (2) en kombination av dessa nivågrupper, som resulterade i följande kategorier:

- H-H** Stabilt hög grupp. Yrkesplaner i Åk9 och yrke vid 26 års ålder motsvarande lägst 2-årig teoretisk gymnasieutbildning. (26,5%)
- L-H** Uppåt mobil grupp. Yrkesplaner i Åk9 motsvarande praktisk gymnasieutbildning eller lägre, yrke som vuxen som kräver lägst 2-årigt teoretiskt gymnasium (4,5%).
- H-L** Nedåt mobil grupp. Yrkesplaner i Åk9 motsvarande lägst teoretiskt gymnasium, yrke i 26 års ålder på en nivå motsvarande praktisk gymnasieutbildning eller lägre (37,7%).
- L-L** Stabilt låg grupp. Såväl planerat yrke i Åk9 som yrkesnivå vid 26 år motsvarande praktisk gymnasieutbildning eller lägre (31,3%).

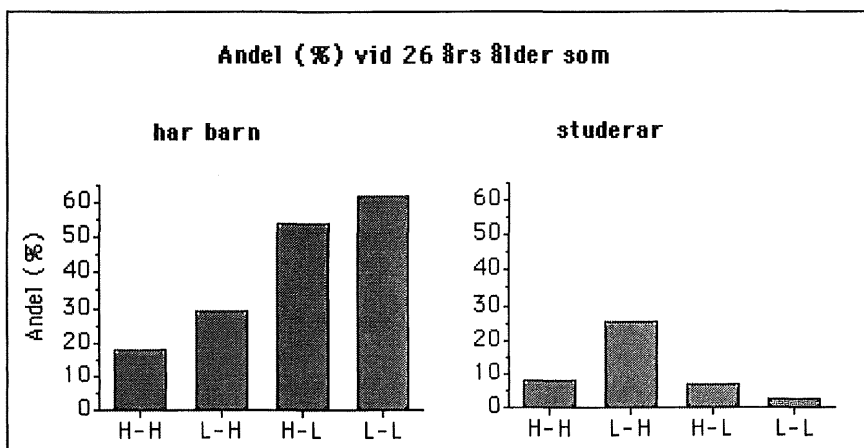
Enligt de resultat, som studien hittills visat, sker en nivå-sänkning över tid i flickornas yrkesplaner. Det märks även i fördelningen i ovanstående nivågrupper. Den största gruppen visade sig vara den nedåt mobila (37,7%), följt av stabilt låg (31,3%) och stabilt hög (26,5%) grupp. Det var således vanligast att tillhöra nedåt mobil och ungefär lika vanligt förekommande att tillhöra stabilt låg och stabilt hög grupp, vad gäller yrkesnivåutveckling mellan 16 och 26 års ålder. Att tillhöra den uppåt mobila gruppen,

d v s att från att ha planerat ett yrke på en lägre nivå i Åk9 till att sedan vid vuxen ålder inneha ett yrke på en högre nivå, var däremot mer ovanligt och utgjorde endast 4,5% av de kvinnor, som angett ett yrke i såväl Studie- och yrkesvalsenkäten i Åk9 som Vuxenenkäten.

Möjliga orsaker till skillnader i planerad och faktisk yrkesnivå

Det är viktigt att komma ihåg, att familjesituationen i tidig vuxenålder många gånger försvårade möjligheten för kvinnorna att prioritera yrkesrollen. Detta kan vara en förklaring till att den nedåt mobila nivågruppen dominerade. En annan orsak kunde vara att de ännu inte avslutat sina studier.

Figur 8 visar den procentuella fördelningen av kvinnor inom respektive nivågrupper som dels hade ett eller flera barn, dels som både arbetade och studerade vid 26 års ålder. Som framgår har över hälften av kvinnorna i den nedåt mobila nivågruppen ett eller flera barn vid 26 års ålder. Antagandet om pågående studier som förklaring för nivåsänkningen kan inte bekräftas i detta skede. Snarare är det den uppåt mobila nivågruppen som, relativt sett, har den högsta andelen studerande.

Figur 8. Andel kvinnor inom fyra nivågrupper som hade ett eller flera barn eller studerade vid 26 års ålder.

Sammanfattningsvis ...

- ... var det vanligaste mönstret att vid 26 års ålder arbeta i ett yrke på lägre nivå än det man planerat tio år tidigare.
- ... hade över hälften av de kvinnor, som delade detta mönster, ett eller flera barn.
- ... fanns den högsta andelen med barn vid 26 års ålder i den stabilt låga gruppen, d v s de som både planerat och arbetade inom ett yrke på en lägre yrkesnivå.
- ... var det dessutom mycket ovanligt att ha ett yrke på en högre nivå än det man planerat i Åk9.

... kunde vi inom denna, uppåt mobila grupp, finna den största andelen kvinnor som både arbetade och studerade.

4.3.2. Stabilitet/förändring i yrkesnivå relaterat till yrkesområde

Vi har tidigare konstaterat, att flickornas yrkespreferenser i varierande grad varit stabila i fråga om yrkesområde, likaså att de i varierande grad överensstämde med de yrkesområden de var verksamma inom i tidig vuxenålder. Vi har vidare kunnat konstatera, att flickornas yrkesnivåpreferenser generellt blivit lägre över tid och att en förhållandevis låg andel befinner sig på de högre yrkesnivåerna i vuxen ålder.

Tabell 22. Nivågrupper 16-26 år relaterat till yrkesområden vid 16 och 26 års ålder. Observerade och förväntade (inom parentes) frekvenser.

Nivå 16 år - 26 år				Yrkes- område	Nivå 16 år - 26 år *			
H-H	L-H	H-L	L-L		H-H	L-H	H-L	L-L
16 års ålder <-- Yrkesområde --> 26 års ålder								
4 (3,7)	1 (0,6)	6 (5,3)	3 (4,4)	Teknik	5 (3,9)	2 (0,7)	6 (5,7)	2 (4,7)
-	-	-	-	Industri	a 0* (5,8)	0 (1,0)	7 (8,4)	t 15* (6,9)
a 2* (9,7)	2 (1,7)	a 3** (14,0)	t 30** (11,5)	Kontor	a 16* (27,8)	3 (4,7)	46 (39,9)	t 40* (32,8)
15 (9,2)	1 (1,6)	9 (13,3)	10 (10,9)	Kultur	4 (1,6)	0 (0,3)	1 (2,3)	1 (1,9)
3 (5,0)	0 (0,9)	5 (7,2)	11 (5,9)	Service	a 1* (7,4)	0 (1,3)	15 (10,6)	12 (8,8)
23 (24,8)	5 (4,3)	39 (35,7)	27 (29,3)	Vård	30 (31,2)	6 (5,3)	48 (44,5)	34 (36,9)
46 (40,6)	7 (7,0)	t 72* (58,5)	a 29** (48,0)	Utbildn.	t 37** (16.2)	6 (2,7)	a 11** (23.2)	a 7** (19.1)

Not. H = yrket kräver lägst 2-årig, teoretisk gymnasieutbildning, L = yrket kräver högst 2-årig, praktisk gymnasieutbildning. **t** = cellen innehåller signifikant *fler* individer än förväntat. **a** = cellen innehåller signifikant *färre* individer än förväntat. (Inga yrkesplaner inom Industri förekom i Åk9).

* $p < .05$, ** $p < .01$

Nästa steg var att koppla samman den vertikala och horisontella dimensionen av yrkesvalet och se om det fanns några mönster för hur stabilitet eller förändring i yrkesnivå var relaterat till planerat och faktiskt yrkesområde. Var vissa yrkesområden förknippade med stabila yrkesnivåer över tid? Eller var det vanligt att man bytte från ett yrkesområde till ett annat vid en nivå-sänkning mellan planerat och faktiskt yrke?

Relationen mellan flickornas förändring/stabilitet i yrkesnivå, planerade yrkesområden i tonåren och yrkesområde i vuxen ålder studerades med hjälp av EXACON-analys. Resultatet ses i tabell 22, där ovan beskrivna nivågrupper kombineras, dels med de yrkesområden som planerades i Åk9 (vänstra delen av tabellen) och dels med de yrkesområden kvinnorna var verksamma inom i vuxen ålder (högra delen av tabellen).

Planerat yrkesområde vid 16 års ålder

Typer:

- Signifikant fler av de flickor som tillhörde den *stabilt låga* gruppen planerade i Åk9 ett kontorsyrke.
- Av de flickor som fanns i den *nedåt mobila* nivågruppen, planerade signifikant fler i Åk9 ett yrke inom området Utbildning.

Antityper:

- Av de flickor som i Åk9 planerade ett yrke inom Kontor, fanns *färre* än vad som statistiskt kunnat förväntas, inom såväl *stabilt hög* som *nedåt mobil* nivågrupp.
- Av de som planerade ett *utbildningsyrke*, fanns *färre* än vad som kunnat förväntas inom den *stabilt låga* gruppen.

Faktiskt yrkesområde vid 26 års ålder

Typer:

- Av kvinnor med ett kontorsyrke tillhörde även i tidig vuxenålder fler än förväntat den *stabilt låga* gruppen.
- Signifikant fler kvinnor än förväntat, med yrke inom utbildningsområdet, fanns inom den *stabilt höga* nivågruppen. Samma tendenser kan ses för planerat yrke i Åk9.
- Också signifikant fler av de kvinnor, som vid 26 års ålder hade ett arbete inom området Industri, tillhörde den *stabilt låga* nivågruppen.

Antityper:

- Färre än vad som kunnat förväntas av slumpen, av de kvinnor som vid 26 års ålder arbetade inom ett kontors-, service- eller industriyrke återfanns inom den *stabilt höga* gruppen.
- Av de kvinnor, som i tidig vuxenålder arbetade inom ett utbildningsyrke fanns signifikant färre än förväntat inom den *nedåt mobila* eller den *stabilt låga* nivågruppen.

Nedåt mobil nivågrupp noterades som typ för yrken inom utbildningsområdet i Åk9, men som antityp för utbildningsyrke i vuxen ålder. Av detta kan vi dra följande slutsats: Då en flicka som, efter att ha planerat ett utbildningsyrke, som vuxen väljer ett yrke på en lägre nivå än planerat, byter hon oftast även till något annat yrkesområde.

Sammanfattningsvis ...

- ... var det främst inom området utbildning som flickor med yrke och yrkesplaner på en stabilt hög nivå befann sig vid 26 års ålder.
- ... hade de flickor som i Åk haft planer på ett kontorsyrke såväl yrkesplaner som yrke i tidig vuxenålder på en låg utbildningsnivå.
- ... fanns flickor som i vuxen ålder hade ett yrke på lägre nivå än tidigare planerat, i Åk9 inom området utbildning.

4.3.3. Stabilitet/förändring i yrkesnivå relaterat till önskad nivå vid 13 års ålder

Vi har även konstaterat att yrkesnivån för flickorna i genomsnitt sjunkit över tid, likaså att det vanligaste mönstret mellan Åk9 och vuxen ålder, ifråga om yrkesnivå, var det nedåt mobila. Hur ser mönstret ut i jämförelse med önskad yrkesnivå i Åk6?

Relationen mellan flickornas förändring/stabilitet i yrkesnivå och önskad yrkesnivå vid 13 års ålder studerades med hjälp av en EXACON-analys. Resultatet av denna ser vi i tabell 23.

Förväntade typer:

Av den *stabilt låga* gruppen planerade signifikant fler, än vad som kunde förväntas genom slumpen, i Åk6 ett yrke som inte kräver någon utbildning utöver grundskola. För övriga, förväntade typer, fanns en överrepresentation av individer i cellerna, som dock inte var signifikant.

Antityper:

Signifikant färre i den *stabilt höga* gruppen, än vad som statistiskt kunnat förväntas, hade vid 13 års ålder tänkt sig ett yrke på en nivå motsvarande yrkesskola eller lägre.

För övriga förväntade antityper var resultaten inte signifikanta, men i antagen riktning, dvs att flickor, som vid 13 års ålder önskat ett akademikeryrke eller ett yrke på en nivå motsvarande teoretiskt gymnasium, var underrepresenterade inom den stabilt låga gruppen.

Sammanfattningsvis ...

- ... tycks det mest typiska utvecklingsmönstret vara, att flickor som hade stabilt låga yrkesnivåpreferenser mellan 16 och 26 års ålder, även vid 13 års ålder planerade ett yrke på den lägsta utbildningsnivån.
- ... var det däremot mycket ovanligt, att en flicka med stabilt höga yrkesnivåpreferenser mellan 16 och 26 års ålder hade yrkesplaner på en låg utbildningsnivå i Åk6.

Tabell 23. Stabilitet/förändring i yrkesnivå 16-26 år relaterat till yrkesnivå vid 26 års ålder

Önskad ** yrkesnivå vid 13 år	Nivå 16 år – 26 år *			
	H-H	L-H	H-L	L-L
Ak	26 (19,9)	5 (3,6)	28 (28,5)	14 (21,1)
Gy	31 (23,7)	1 (4,2)	37 (34,0)	18 (25,1)
Yrk	a 10 * (19,1)	6 (3,4)	26 (27,3)	28 (20,2)
Gr	a 0 * (4,4)	0 (0,8)	5 (6,2)	t 11 ** (4,6)

Not. **t** (typ) = Cellen innehåller signifikant *fler* individer än förväntat. **a** (antityp) = Cellen innehåller signifikant *färre* individer än förväntat. * $p < .05$, ** $p < .01$.

Celler inom heldragna ramlinjer anger förväntade "typer", inom prickade ramlinjer "antityper". Yrkesnivå för planerat yrke vid 13 års ålder: Ak = yrket kräver akademisk utbildning, Gr = yrket kräver gymnasieutbildning, Yrk = yrket kräver yrkesskola, Gr = yrket kräver grundskola. Yrkesnivå för planerat yrke vid 16 och faktiskt yrke vid 26 års ålder: H = yrket kräver lägst 2-årig, teoretisk gymnasieutbildning, L = yrket kräver högst 2-årig, praktisk gymnasieutbildning.

4.3.4. Yrkesvärderingar vid 13 års ålder och yrkesnivå över tid

Attityder och värderingar grundläggs tidigt i livet och finns med och påverkar, i högre eller lägre grad, de beslut vi tar i livet. I litteraturen har mycket rapporterats under åren om skillnader i värdering av olika faktorer i arbetet, liksom olikheter i förhållningssätt vid yrkesplaner, såväl mellan könen (t ex Gamberale, Olsson, Häggqvist, & Tesarz, 1992; Lips, 1992) som mellan individer med olika socialgruppsstillhörighet (t ex Bjerrum-Nielsen & Rudberg, 1989; Kohn & Schooler, 1983; Broady, Lundgren, Mattson, & Nydahl, 1980).

Då IDA-flickorna var 13 år fick de värdera hur viktiga de ansåg vissa faktorer var i ett kommande yrke. En av frågorna i den studie- och yrkesvalsenkät, som ifylldes i Åk6, löd: "Vad tycker du är viktigt när du väljer yrke?" Fem faktorer nämndes, "Att man får bra betalt", "Att jag tror att jag kommer att trivas med arbetet", "Att det är ett fint yrke",

"Att det är spännande" och "Att det är omväxlande" och skulle värderas på en 4-gradig skala från (1) "Mycket viktigt" till (4) "Har ingen betydelse".

För att se om dessa tidiga värderingar kunde speglas i framtida yrkesplaner och yrkesnivå, relaterades flickornas svar till deras nivågruppsstillhörighet i våra fyra nivågrupper. (Yrkesnivåpreferens i Åk9 och yrkesnivå i vuxen ålder; stabilt hög, uppåt mobil, nedåt mobil och stabilt låg grupp, se avsnitt 4.3.1.)

En envägs variansanalys med parvisa efterprövningar (Duncan) genomfördes därför på våra fyra nivågrupper. Ett möjligt alternativ hade varit att genomföra en 2-vägs ANOVA på yrkesnivå i Åk9 och vuxen ålder. På grund av skillnaden i gruppstorlekar valdes det alternativet bort. Resultatet ses i figur 9.

För tre av de fem prövade faktorerna visades skillnader mellan nivågrupperna; omväxling ($F_{3,315} = 4,71, p < .05$), trivsel ($F_{3,312} = 3,18, p < .01$) och status ($F_{3,309} = 4,81, p < .01$). Inga signifikanta skillnader mellan nivågrupperna fanns i värdering av spänning eller lön ($F_{3,308} = 0,37, ns$, resp. $F_{3,305} = 1,38, ns$).

Resultaten av parvisa efterprövningar diskuteras nedan, i den ordning flickorna genomsnittligt värderade de olika faktorerna.

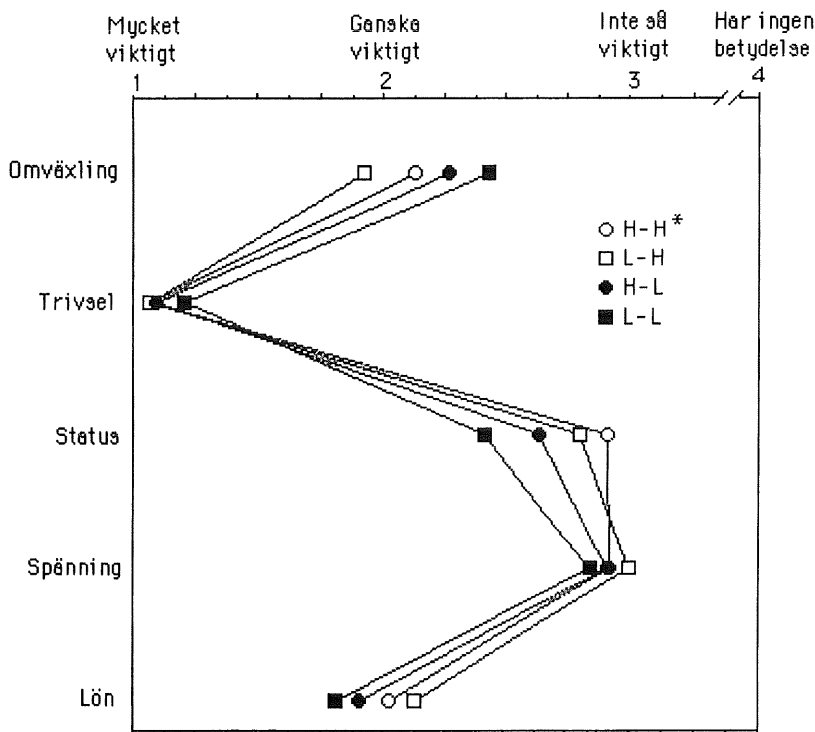
Trivsel: Samtliga IDA-flickor ansåg vid 13 års ålder att trivseln hade betydelse vid valet av yrke. Det var den faktor flickorna värdesatte högst. Emellertid fanns signifikanta skillnader mellan grupperna. Den uppåt mobila och den stabilt höga gruppen ansåg i högre grad än den stabilt låga gruppen att trivseln var viktig.

Lön: På andra plats, före omväxling, status och spänning, värderades lönen, som flickorna i genomsnitt betecknade som ganska viktig. Ingen signifikant skillnad mellan grupperna fanns i värdering av lönnens betydelse.

Omväxling: Ett omväxlande arbete var den faktor som genomsnittligt värderades närmast i betydelse. Den stabilt låga gruppen värderade betydelsen av omväxling signifikant lägre än övriga grupper.

Status: Yrkets status värderades däremot högre av den stabilt låga gruppen än av övriga grupper. Skillnaden var signifikant i jämförelse med den stabilt höga och den nedåt mobila gruppen.

Spänning: Att få ett spännande yrke ansågs minst viktigt av flickorna i Åk6. Det var också det som de fyra nivågrupperna var mest överens om och ingen signifikant skillnad fanns heller mellan grupperna.

Figur 9. Stabila och mobila yrkesnivågruppers värdering av olika faktorer vid yrkesvalet i Åk6.

* Planerat yrke i Åk9 och faktiskt yrke vid 26 års ålder. H = yrket kräver lägst 2-årig, teoretisk gymnasieutbildning, L = yrket kräver högst 2-årig, praktisk gymnasieutbildning.

Omväxling: $F_{3,315} = 4,71$, $p < .05$. L-H, H-H, H-L > L-L. *Trivsel*: $F_{3,312} = 3,18$, $p < .01$. L-H, H-H > L-L. *Status*: $F_{3,309} = 4,81$, $p < .01$. L-L > H-L, H-H. *Spänning*: $F_{3,305} = 0,37$, ns. *Lön*: $F_{3,308} = 1,38$, ns. (Duncans metod för parvisa efterprövningar).

Sammanfattningsvis ...

... visades skillnader mellan nivågrupperna i en "yttre" och två "inre" faktorer. Den yttre faktorn, status, värderades högst av den nivågrupp där såväl yrkespreferens vid 16 års ålder som yrke vid 26 års ålder krävde en låg utbildningsnivå. Det motsatta gällde för de två inre faktorerna, omväxling och trivsel. Dessa värderades signifikant högre av i första hand den stabilt höga gruppen, där såväl yrkesplaner som yrke fanns på en hög utbildningsnivå, men också av de båda mobila grupperna.

Om vi antar att valet av yrkesnivå i viss mån speglar socioekonomisk bakgrund, bekräftar dessa resultat de tidigare nämnda skillnader i yrkesvärderingar hos olika socialgrupper, som Kohn och Schooler (1983) fann, d v s att individer från hög-SES värderade inre motivationsfaktorer, medan låg-SES betonade yttre faktorer, som t ex yrkesstatus.

4.4 Intressen och yrkesval

Vissa yrkesvalsteorier menar att intresset för olika sysselsättningar ofta primärt styr yrkesvalet, genom fokusering på specifika verksamhetsområden. Därför kan det vara intressant att titta närmare på i vilken mån flickornas yrkesplaner och yrkesval speglar en tidig intresseinriktning.

4.4.1. Speglas flickornas yrkesplaner i Åk9 i deras intresseinriktning vid samma tid?

I Åk9 fick eleverna i IDA-projektet, förutom Studie- och Yrkesenkäten, också fylla i ett intresseformulär, "Aktiviteter" (Olsson, 1970). Detta bestod av 99 items som beskrev olika aktiviteter och flickorna hade att ta ställning till i vilken grad de tyckte om att ägna sig åt dessa aktiviteter. Svartalernativ gavs på en 4-gradig skala från "tycker mycket om att göra" till (4) "tycker inte alls om att göra". Svaren sammanställdes till åtta Intresseindex:

1. Intresse för ytkontakter
2. Intresse för vårdande kontakter
3. Intresse för psykologisk analys
4. Intresse för dominansaktiviteter
5. Intresse för teknik
6. Intresse för aktiviteter som kräver kroppsstyrka
7. Intresse för sifferarbete
8. Intresse för husliga aktiviteter
9. Intresse för konstnärliga aktiviteter

Med hjälp av dessa index kan också intresseprofiler för olika individer och grupper skapas.

Flickornas värden på de åtta intresse-indexen standardiserades till z-värden. Skillnader i gruppmedelvärden, för planerade yrkesområden i Åk9, beräknades med hjälp av en envägs ANOVA med parvisa efterprövningar.

Figur 10 visar medelvärdesprofiler av de intresseindex som avsåg att mäta intresset för olika aktiviteter i Åk9 för sex av de sju yrkesområdena. Yrkesområdet "Industri" uteslöts, då ingen av de flickor som besvarat intresseformuläret i Åk9 planerade ett yrke inom detta område.

För sju av de nio intresseindexen visades signifikanta skillnader mellan grupperna; vårdande kontakter ($F_{5,477} = 9,90$, $p < .0001$), psykologisk analys ($F_{5,477} = 7,64$, $p < .0001$), dominansaktiviteter ($F_{5,477} = 3,98$, $p < .01$), teknik ($F_{5,477} = 16,73$, $p < .0001$), sifferarbete ($F_{5,477} = 16,87$, $p < .0001$), husliga aktiviteter ($F_{5,477} = 5,23$, $p = .0001$) och konstnärliga aktiviteter ($F_{5,477} = 10,06$, $p < .0001$). Tendenser till gruppskillnader visades i intresse för ytkontakter ($F_{5,478} = 2,22$, $p > .10$). Inga gruppskillnader fanns i intresse för kroppsarbete ($F_{5,478} = 0,91$, ns). Områdesvisa jämförelser och resultat av parvisa efterprövningar (metod Duncan, $p < .05$) presenteras nedan:

Teknik: De flickor som vid 16 års ålder siktade mot ett yrke inom teknik eller naturvetenskap visade ett betydligt större intresse än övriga grupper för teknik ($p < ,05$). De hade också ett signifikant större intresse för dominansaktiviteter (> Kontor, Service, Vård och Utbildning), psykologi (> Kontor och Service), sifferarbeten (> Kultur, Service, Vård och Utbildning) samt konstnärliga aktiviteter (> Kontor, Service och Vård).

Kontor: De av flickorna, som i Åk9 ville ägna sig åt ett kontorsyrke, hade däremot allmänt lågt intresse för samtliga intresseområden, förutom sifferarbete, där intresset var signifikant större än samtliga andra grupper.

Kultur: Den grupp, som ville ha ett yrke inom området Kultur, visade sig ha höga gruppmedelvärden i intresse för ytkontakter (> Kontor, Vård och Utbildning) konstnärliga aktiviteter (> Kontor, Service, Vård och Utbildning) samt psykologi och dominansaktiviteter (båda > Service och Kontor).

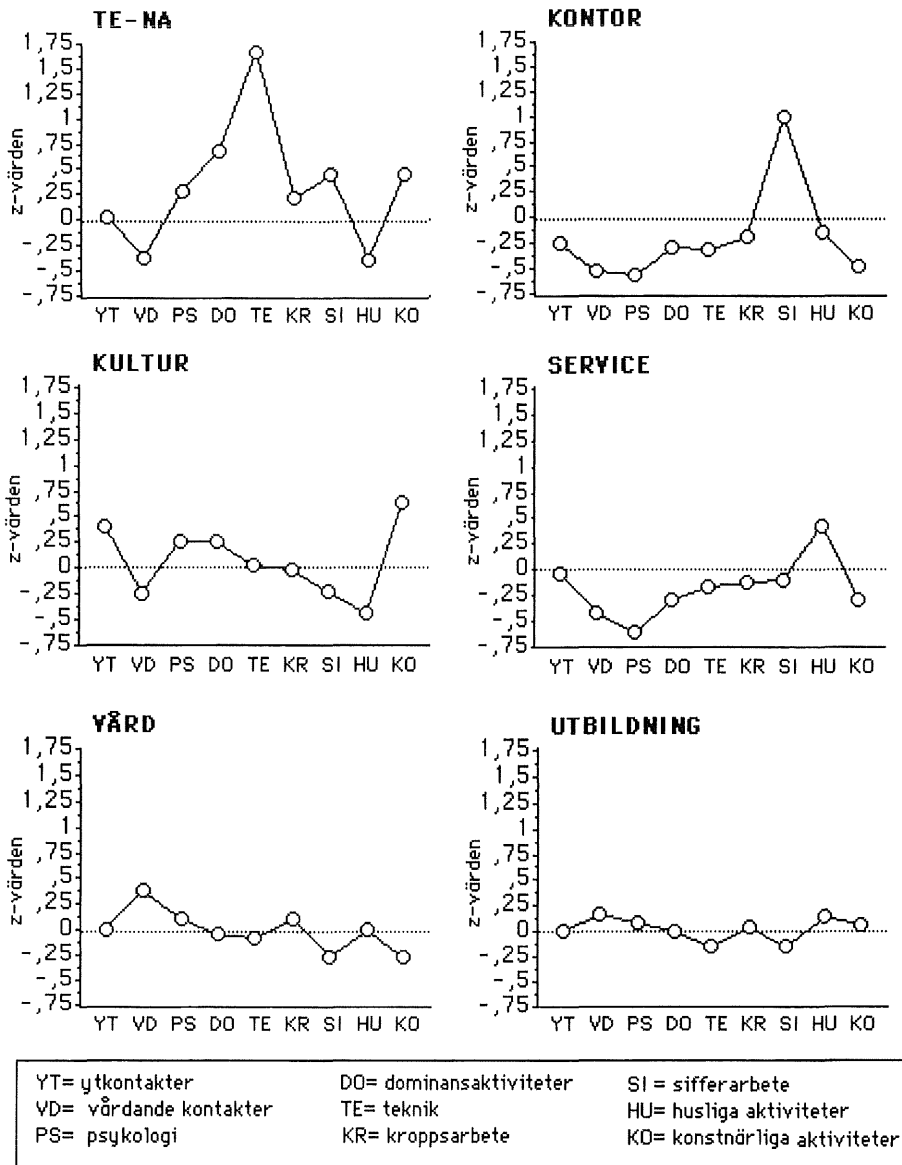
Service: För de flickor, som hade planer på ett serviceyrke vid 16 års ålder var det i intresse för husliga aktiviteter som gruppmedelvärdet låg över genomsnittet, signifikant högre än Teknik, Kontor, Kultur och Vård.

Vård: I linje med sina yrkespreferenser visade Vårdgruppen signifikant större intresse för vårdaktiviteter än samtliga andra grupper. Intresset för psykologi var också större i denna grupp än i grupperna Kontor och Service och intresse för husliga aktiviteter större än hos de flickor, som hade planer på ett yrke inom Kultur.

Utbildning: De flickor, som ville ägna sig åt ett pedagogiskt eller socialt arbete, hade signifikant högre gruppmedelvärdet än alla andra grupper, förutom vårdgruppen, i intresse för vård. De hade också ett högre intresse för psykologi än Kontor och Service och högre intresse för husliga aktiviteter än Kultur och Teknik.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera antagandet om samband mellan intresse för olika aktiviteter och yrkespreferens ges visst stöd:

- De flickor som planerade ett yrke inom området Teknik, visade genomsnittligt ett intresse för teknik, som var signifikant högre än övriga grupper.
- Den grupp, som planerade ett kontorsyrke, hade ett signifikant större intresse för siffror än andra grupper.
- Flickorna med planer på ett yrke inom kulturområdet hade högre gruppmedelvärde än övriga i såväl konstnärliga aktiviteter som ytkontakter.
- De grupper, som planerade ett yrke inom vård eller utbildning, visade signifikant större intresse för vårdaktiviteter än samtliga andra grupper, liksom ett jämförelsevis stort intresse för psykologisk analys.

Figur 10. Intresse för olika aktiviteter vid 16 års ålder relaterat till yrkespreferens i Åk9 inom område Teknik, Kontor, Kultur, Service, Vård resp Utbildning. Standardiserade gruppmedelvärden.

4.4.2. Intresseinriktning vid 16 års ålder och yrkesområde tio år senare

Vi har kunnat konstatera en viss överensstämmelse mellan flickornas intresseinriktning vid 16 års ålder och deras yrkespreferenser vid samma tid. Frågan är nu om denna intresseinriktning även kan avspeglas i deras yrke tio år senare.

Motsvarande analys som för yrkesområden i Åk9, i föregående avsnitt, gjordes för de yrkesområden flickorna var verksamma inom vid 26 års ålder (figur 11). Envägs variansanalys med parvisa efterprovningar (Duncan) utfördes för de grupper som arbetade inom yrkesområdena Teknik, Industri, Kontor, Kultur, Service, Vård och Utbildning på resultaten från de intressemätningar som gjordes i Åk9; intresse för ytkontakter, vårdande kontakter, psykologisk analys, dominansaktiviteter, teknik, kroppsarbete, sifferarbete och husliga aktiviteter.

En envägs variansanalys visade skillnader mellan yrkesområden för vårdande kontakter ($F_{6,410} = 3,27$, $p < .01$) och tendens till skillnad fanns för sifferarbete ($F_{6,411} = 2,10$, $p < .10$) och husliga aktiviteter ($F_{6,410} = 1,97$, $p < .10$). Inga signifikanta skillnader fanns i index för ytkontakter ($F_{6,396} = 1,52$, ns), psykologisk analys ($F_{6,410} = 1,59$, ns), dominansaktiviteter ($F_{6,410} = .99$, ns), teknik ($F_{6,411} = 1,28$, ns) kroppsarbete ($F_{6,411} = 1,90$, ns) eller konstnärliga aktiviteter ($F_{6,411} = 0,72$, ns)

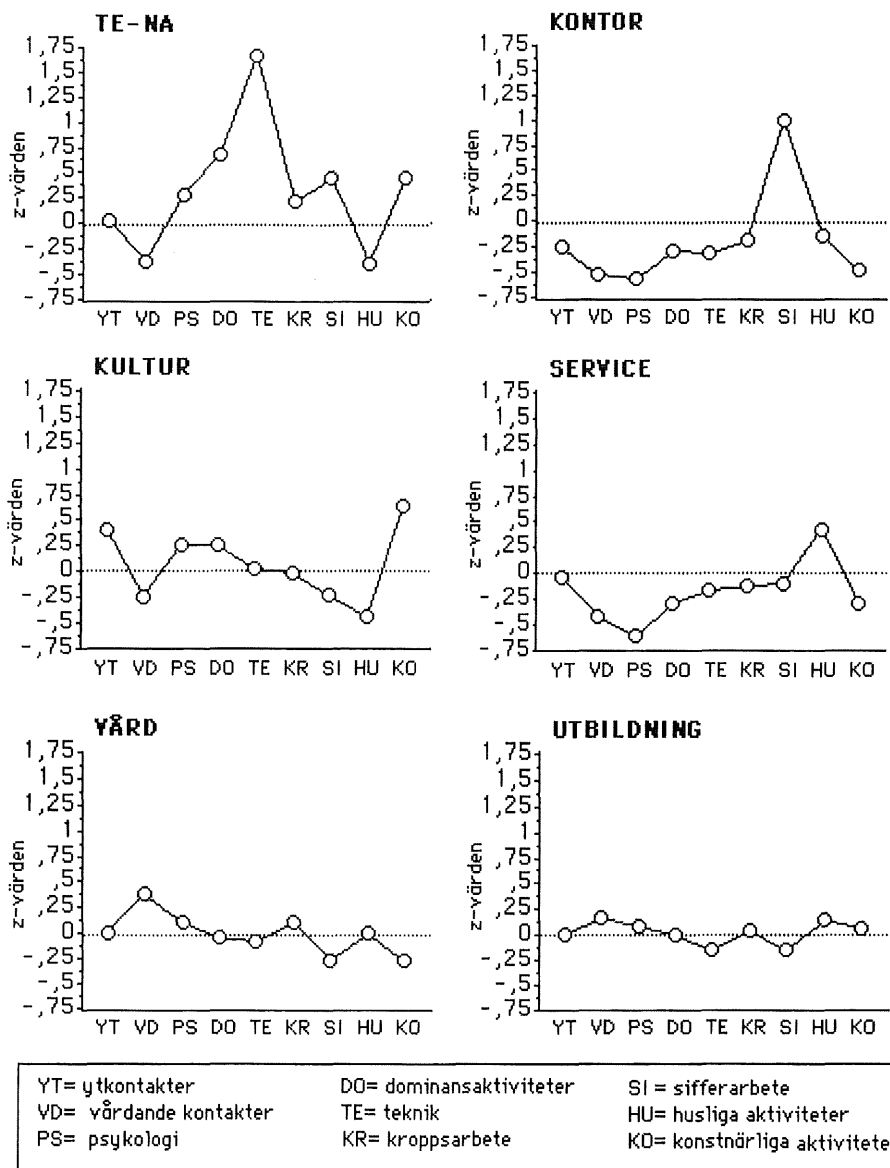
Medelvärdesprofilerna i figur 11 beskriver intresse för ytkontakter, vårdande kontakter, psykologisk analys, dominansaktiviteter, teknik, kroppsarbete, sifferarbete, samt husliga och konstnärliga aktiviteter. Resultatet från parvisa efterprovningar (metod: Duncan) kommenteras nedan:

Teknik: Den grupp, där flickorna vid 26 års ålder var verksamma i ett yrke inom området teknik, visade i Åk9 över medelvärdet i samtliga index förutom intresse för husliga aktiviteter. Signifikanta skillnader ($p < .05$) mot andra grupper fanns i intresse för intresse för ytkontakter (> Industri, Kontor, Vård och Utbildning), dominansaktiviteter (> Industri), psykologisk analys (> Kontor och Vård) och teknik (> Vård).

Industri: Intresse för husliga aktiviteter (> Kultur) och vårdande kontakter var de index, där denna grupp i Åk9 visade högst medelvärden.

Kontor: Den grupp flickor, som i vuxen ålder arbetade inom kontorsyrken, hade vid 16 års ålder mer än genomsnittligt intresse för sifferarbete, signifikant högre än den grupp som arbetade inom Kultur.

Kultur: För den grupp, som arbetade inom kulturområdet i vuxen ålder, var det endast intresset för dominansaktiviteter som låg över medelvärdet i Åk9. Intresset för sifferarbete och husliga aktiviteter var betydligt lägre än övriga grupper. Jämfört med dem som vid 26 års ålder arbetade inom Teknik, Kontor, Service, Vård och Utbildning var intresset för sifferarbete vid 16 års ålder signifikant lägre och intresset för husliga aktiviteter var signifikant lägre än för dem som arbetade inom Industri, Kontor, Service, Vård och Utbildning.

Figur 10. Intresse för olika aktiviteter vid 16 års ålder relaterat till yrkespreferens i Åk9 inom område Teknik, Kontor, Kultur, Service, Vård resp Utbildning. Standardiserade gruppmedelvärden.

4.4.2. Intresseinriktning vid 16 års ålder och yrkesområde tio år senare

Vi har kunnat konstatera en viss överensstämmelse mellan flickornas intresseinriktning vid 16 års ålder och deras yrkespreferenser vid samma tid. Frågan är nu om denna intresseinriktning även kan avspeglas i deras yrke tio år senare.

Motsvarande analys som för yrkesområden i Åk9, i föregående avsnitt, gjordes för de yrkesområden flickorna var verksamma inom vid 26 års ålder (figur 11). Envägs variansanalys med parvisa efterprövningar (Duncan) utfördes för de grupper som arbetade inom yrkesområdena Teknik, Industri, Kontor, Kultur, Service, Vård och Utbildning på resultaten från de intressemätningar som gjordes i Åk9; intresse för ytkontakter, vårdande kontakter, psykologisk analys, dominansaktiviteter, teknik, kroppsarbete, sifferarbete och husliga aktiviteter.

En envägs variansanalys visade skillnader mellan yrkesområden för vårdande kontakter ($F_{6,410} = 3,27$, $p < .01$) och tendens till skillnad fanns för sifferarbete ($F_{6,411} = 2,10$, $p < .10$) och husliga aktiviteter ($F_{6,410} = 1,97$, $p < .10$). Inga signifikanta skillnader fanns i index för ytkontakter ($F_{6,396} = 1,52$, ns), psykologisk analys ($F_{6,410} = 1,59$, ns), dominansaktiviteter ($F_{6,410} = .99$, ns), teknik ($F_{6,411} = 1,28$, ns) kroppsarbete ($F_{6,411} = 1,90$, ns) eller konstnärliga aktiviteter ($F_{6,411} = 0,72$, ns)

Medelvärdesprofilerna i figur 11 beskriver intresse för ytkontakter, vårdande kontakter, psykologisk analys, dominansaktiviteter, teknik, kroppsarbete, sifferarbete, samt husliga och konstnärliga aktiviteter. Resultatet från parvisa efterprövningar (metod: Duncan) kommenteras nedan:

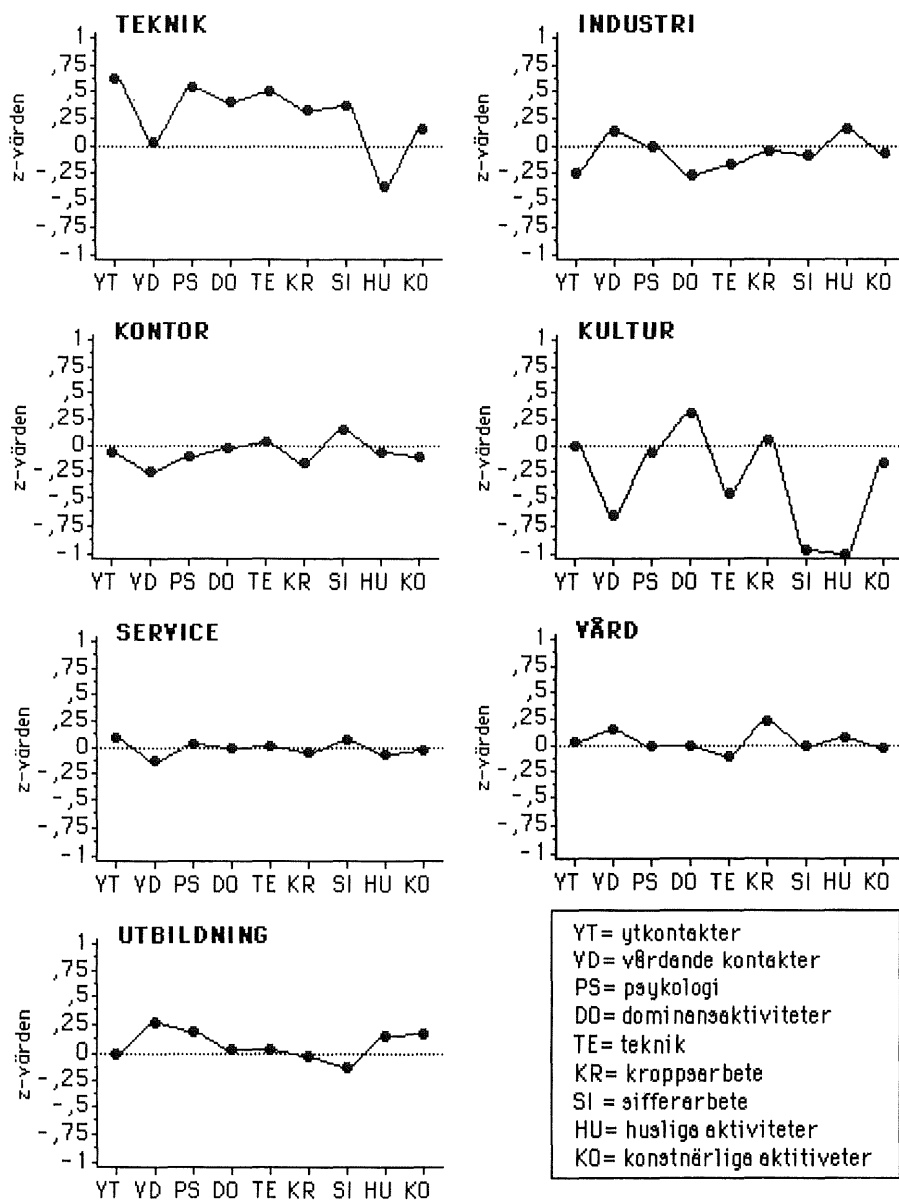
Teknik: Den grupp, där flickorna vid 26 års ålder var verksamma i ett yrke inom området teknik, visade i Åk9 över medelvärdet i samtliga index förutom intresse för husliga aktiviteter. Signifikanta skillnader ($p < .05$) mot andra grupper fanns i intresse för intresse för ytkontakter (> Industri, Kontor, Vård och Utbildning), dominansaktiviteter (> Industri), psykologisk analys (> Kontor och Vård) och teknik (> Vård).

Industri: Intresse för husliga aktiviteter (> Kultur) och vårdande kontakter var de index, där denna grupp i Åk9 visade högst medelvärdet.

Kontor: Den grupp flickor, som i vuxen ålder arbetade inom kontorsyrken, hade vid 16 års ålder mer än genomsnittligt intresse för sifferarbete, signifikant högre än den grupp som arbetade inom Kultur.

Kultur: För den grupp, som arbetade inom kulturområdet i vuxen ålder, var det endast intresset för dominansaktiviteter som låg över medelvärdet i Åk9. Intresset för sifferarbete och husliga aktiviteter var betydligt lägre än övriga grupper. Jämfört med dem som vid 26 års ålder arbetade inom Teknik, Kontor, Service, Vård och Utbildning var intresset för sifferarbete vid 16 års ålder signifikant lägre och intresset för husliga aktiviteter var signifikant lägre än för dem som arbetade inom Industri, Kontor, Service, Vård och Utbildning.

Service: Denna grupp visade kring medelvärdet i samtliga index, endast intresse för ytkontakter och sifferarbeten låg något över medelvärdet.

Figur 11. Intresse för olika aktiviteter vid 16 års ålder relaterat till yrkesområde vid 26 års ålder. Standardiserade gruppmedelvärden.

Vård: Den grupp flickor, som i vuxen ålder arbetade inom vårdområdet hade i Åk9 signifikant större intresse för vårdaktiviteter och kroppsarbete än de som arbetade inom Kontor, större intresse för husliga aktiviteter och sifferarbeten än de som arbetade inom Kulturområdet.

Utbildning: De som vid 26 års ålder hade ett pedagogiskt eller socialt arbete hade i Åk9 högre gruppmedelvärden i intresse för vård än gruppen Kontor och större intresse för husliga aktiviteter än gruppen Kultur.

Sammanfattningsvis var sambandet mellan intresse för olika aktiviteter i Åk9 och yrke vid 26 års ålder tämligen blygsamt, men...

- ... de kvinnor som hade ett tekniskt eller naturvetenskapligt yrke hade i Åk9 ett intresse för teknik, som var signifikant högre än den grupp som arbetade inom vårdområdet.
- ... kvinnorna inom teknikområdet hade genomsnittligt ett högre värde än de flesta andra grupper i samtliga intresseindex, med undantag av intresset för husliga aktiviteter, som var signifikant lägre.
- ... de kvinnor, som arbetade i ett vårdirke, hade i Åk9 stort intresse för vårdaktiviteter och kroppsarbete, signifikant större än gruppen som i tidig vuxenålder arbetade inom kontor.
- ... även de, som hade ett yrke inom utbildningsområdet, visade i Åk9 ett intresse för vård som var signifikant högre än vad som varit fallet för de kvinnor som i vuxen ålder arbetade inom kontor.

4.4.3. Intresse för olika aktiviteter vid 16 års ålder relaterat till planerad och faktisk yrkesnivå

Vi har i föregående avsnitt kunnat konstatera att intressen i vissa fall kan speglas i valet av yrkesområde. Vi har också tidigare konstaterat, att det kan vara stora skillnader i yrkesnivåer mellan yrkesområden. Frågan som infinner sig är därför i vilken mån intressen för olika aktiviteter samvarierar med yrkesnivåpreferens.

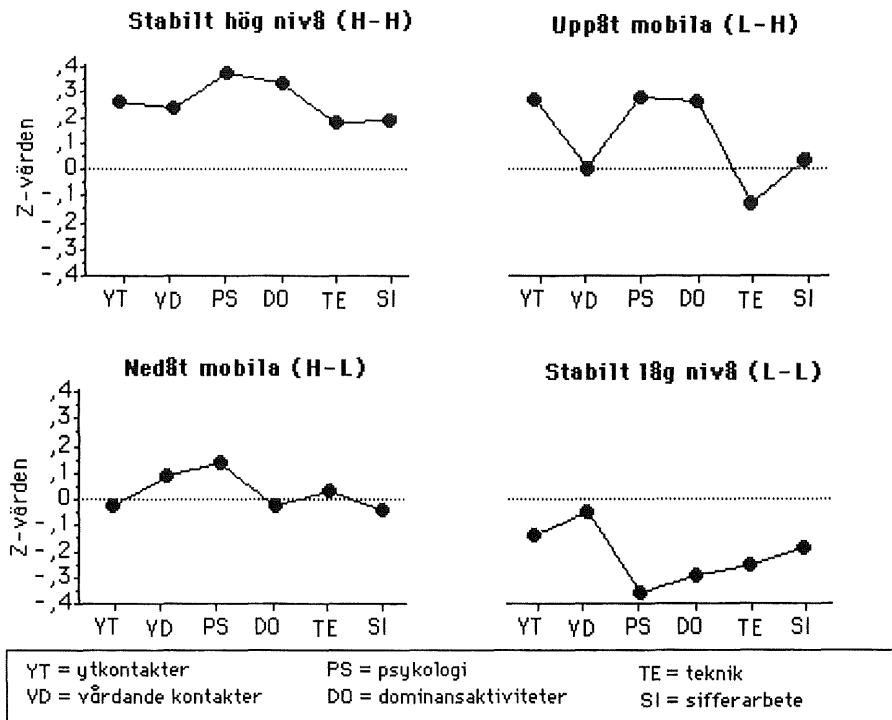
Nästa steg blir då att relatera intressen i Åk9 till yrkesnivå vid olika tidpunkt. Ett sätt att göra detta på är att jämföra de fyra nivågrupper vi tidigare använt, baserade på yrkesnivåpreferens i Åk9 och yrkesnivå i vuxen ålder; stabilt hög, uppåt mobil, nedåt mobil och stabilt låg grupp.

Mellan 382 och 388 flickor hade besvarat frågorna i de tre enkäter som användes. Skillnader mellan nivågrupperna i intresse för ytkontakter, vårdande kontakter, psykologisk analys, dominansaktiviteter, teknik, kroppsarbete, sifferarbete, samt husliga och konstnärliga aktiviteter studerades med hjälp av envägs variansanalys och post hoc (Duncans test för parvisa efterprövningar).

I fem av de nio intresseindexen visades skillnader mellan nivågrupperna, nämligen intresse för ytkontakter ($F_{3,379} = 3,79, p = .01$), psykologisk analys ($F_{3,386} = 12,49, p < .0001$), dominansaktiviteter ($F_{3,382} = 8,46, p < .0001$), teknik ($F_{3,383} = 3,79, p = .01$)

och sifferarbete ($F_{3,383} = 2,92, p < .05$). I index för vårdande kontakter ($F_{3,383} = 1,79$, ns), kroppsarbete ($F_{3,384} = 0,26$, ns), husliga aktiviteter ($F_{3,383} = 1,87$, ns) och konstnärliga aktiviteter ($F_{3,383} = 0,42$, ns) fanns inga skillnader mellan nivågrupperna.

Figur 12 visar intresseprofiler för de fyra nivågrupperna i de index, där signifikanta skillnader mellan nivågrupperna noterats. Resultaten av parvisa efterprövningar diskuteras nedan.

Figur 12. Intresse för olika aktiviteter i Åk9. Standardiserade gruppmedelvärden för fyra nivågrupper. (Avser utbildningsnivå för planerat yrke vid 16 års ålder och faktiskt yrke vid 26 års ålder. H = yrket kräver lägst 2-årig, teoretisk gymnasieutbildning, L = yrket kräver högst 2-årig, praktisk gymnasie-utbildning.)

Den stabilt höga gruppen hade höga gruppmedelvärden och den stabilt låga gruppen låga gruppmedelvärden för samtliga intresseindex i figur 13. Den stabilt höga gruppens medelvärden översteg signifikant ($p < .05$) den stabilt låga gruppens i samtliga dessa intresseindex, samt den nedåt mobila gruppens medelvärden i intresse för ytkontakter och intresse för dominansaktiviteter.

Den uppåt mobila gruppen hade höga värden i intresse för ytkontakter, samt i intresse för psykologi och dominansaktiviteter, där gruppens medelvärden signifikant översteg den stabilt låga gruppens. Även den nedåt mobila gruppens medelvärden i intresse för psykologi och dominansaktiviteter, liksom intresse för teknik, översteg signifikant den stabilt låga gruppens.

Sammanfattningsvis ...

- ... visade den grupp, som hade såväl planerat som faktiskt yrke på en hög yrkesnivå, gruppmedelvärden över medelvärdet i samtliga intresseindex.
- ... hade samtidigt gruppen, med både planerat och faktiskt yrke på en låg yrkesnivå, gruppmedelvärden under medelvärdet i samtliga intresseindex.
- ... hade de båda mobila grupperna gruppmedelvärden, i samtliga intresseindex från Åk9, som låg mellan den stabilt höga och den stabilt låga gruppens.

4.4.4. Synen på sig själv och sin förmåga, allmän intressenivå och SES

Om vi betraktar intresseprofilerna för de fyra nivågrupperna (figur 12) ser vi att intressenivån för olika aktiviteter i Åk9 förefaller att skilja sig generellt mellan grupperna från stabilt hög och uppåt mobil till nedåt mobil och stabilt låg, där intressenivån var högst i stabilt hög och lägst i stabilt låg grupp. Kan det vara så att denna "generella" intressenivå också speglar en allmän öppenhet, motivation eller handlingsbenägenhet? I enlighet med det handlingsteoretiska perspektivet är flickans egen subjektiva syn på sig själv och olika yrken avgörande för yrkesvalet. Intresset för olika sysselsättningar antas vara ett resultat av uppfattningen om egen förmåga i kombination med förväntningar om positiva konsekvenser av aktiviteten (t ex Bandura, 1986).

Allmän intressenivå

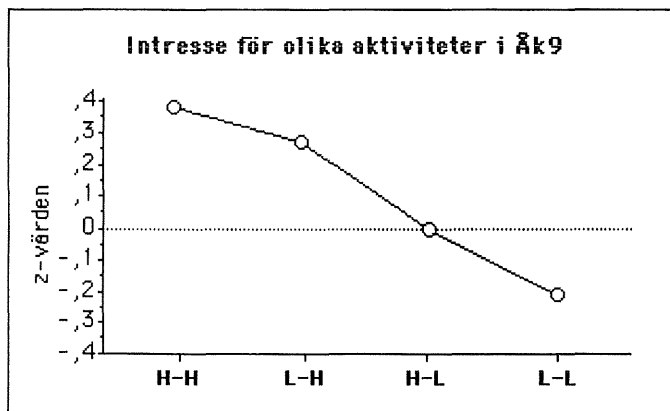
För att titta närmare på ovan nämnda fråga skapades ett "globalt" intresseindex genom att beräkna medelvärdet av samtliga nio index. Figur 13 visar den "generella intressenivån" vid 16 års ålder för våra fyra nivågrupper.

I den envägs variansanalys som genomfördes ($F_{3,384} = 7,81$, $p < .0001$) med parvisa efterprövningar (metod: Scheffé) visar den stabilt höga gruppen (H-H) ett signifikant högre värde än den nedåt mobila (H-L) och den stabilt låga gruppen (L-L).

Det tidigare iakttagna mönstret, vad gäller skillnader i intressenivå mellan de olika nivågrupperna, bekräftades.

Upplevelse av egen förmåga

Intressen för olika aktiviteter, av relevans för yrkesvalet, utvecklas under adolescensen. Upplevelsen av den egna förmågan ses som central, då denna styr såväl förväntningar som handlingsbenägenhet. Man kan således anta, att upplevelsen av den egna förmågan också har en avgörande betydelse när det gäller valet av studie- och yrkesnivå.

Figur 13. Allmänt intresse för olika aktiviteter i Åk9. Standardiserade gruppmedel-värden för fyra nivågrupper. H-H = stabilt hög grupp, L-H = uppåt mobil grupp, H-L = nedåt mobil grupp, L-L = stabilt låg grupp. (Post hoc: H-H>H-L, L-L)

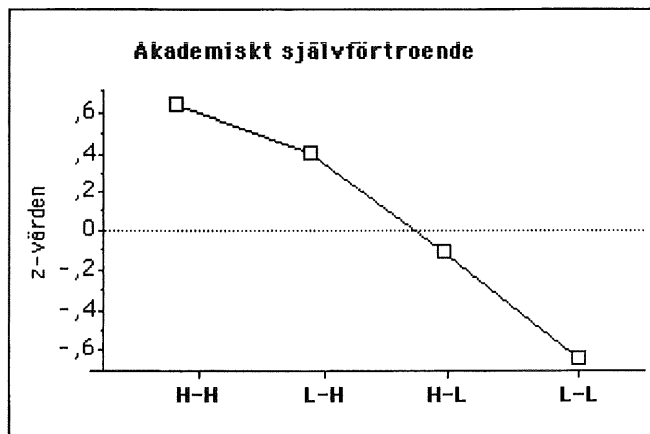
I den studie- och yrkesvalsenkät som flickorna fyllde i vid 16 års ålder ställdes bl a frågan om i vilken mån man ansåg sig klara av en 3- eller 4-årig gymnasielinje, att besvaras på en 4-gradig skala från (1) "Klarar absolut inte" till (4) "Klarar säkert". Svaren på denna fråga har här valts som ett enkelt mått på flickornas tro på den egna förmågan, eller, som man också kan definiera det här; "akademiskt självförtroende".

Även i detta fall valdes envägs variansanalys med parvisa efterprövningar. Signifikanta skillnader mellan grupperna uppmättes ($F_{3,348} = 39,73, p < .0001$). Resultatet ses i figur 14.

I likhet med vad som var fallet för grad av intresse för olika aktiviteter, är det de grupper, som i vuxen ålder har ett yrke på en hög utbildningsnivå som ligger över medelvärdet i akademiskt självförtroende. Flickorna i den stabilt höga och den uppåt mobila gruppen hade i Åk9 signifikant högre tro på den egna förmågan än den stabilt låga och den nedåt mobila gruppen. Den nedåt mobila gruppen hade dessutom högre tilltro till den egna förmågan än den stabilt låga gruppen.

Kvinnlig identitet vid 13 års ålder

Att flickors socialisation in i en kvinnlig könsroll har en negativ inverkan på deras studie- och karriärutveckling är ett tema som ofta återkommer i litteraturen (t ex Updegraff, McHale, & Crouter, 1996; Foad, 1994; Betz & Fitzgerald, 1987).

Figur 14. Akademiskt självförtroende i Åk9. Standardiserade gruppmedelvärden för fyra nivågrupper. H-H = stabilt hög grupp, L-H = uppåt mobil grupp, H-L = nedåt mobil grupp, L-L = stabilt låg grupp. (Post hoc: H-H, L-H >H-L, L-L, H-L>L-L)

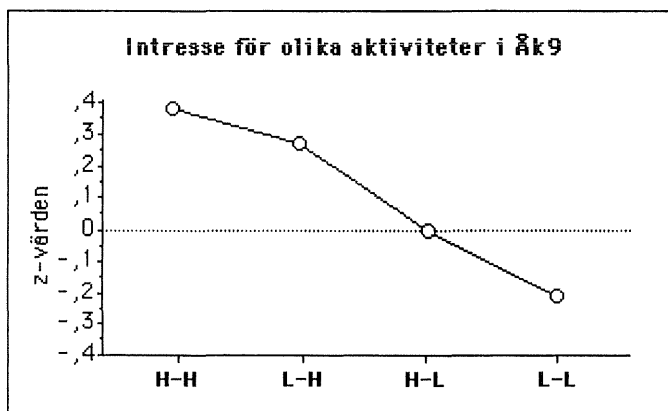
När IDA-flickorna var 13 år användes semantisk differentialteknik för att studera könsrollsidentifikation och attityder. Semantisk differential används för att ta reda på attityder och värderingar i olika sammanhang och går ut på att bedöma olika begrepp utifrån skalor mellan två olika motsatspar av adjektiv, exempelvis "bra-dåligt", "varmkall", etc. (Osgood, Suci, & Tannenbaum, 1957). Här skulle flickorna i Åk6 bl a bedöma sin kvinnlighet genom att gradera begreppet "Jag" på en 7-gradig skala från (1) "manlig" till (7) "kvinnlig".

Också dessa bedömningar relaterades till de fyra nivågrupperna, som använts ovan. Metoden var även här envägs variansanalys med post hoc. Resultatet ses i figur 15.

Resultatet var signifikant ($F_{3,336}=3,40$ $p<.05$). Flickorna i den stabilt höga gruppen skattade sig själva som kvinnliga i signifikant lägre grad än flickorna i den stabilt låga eller nedåt mobila gruppen. Detta innebär att de flickor, som vid 16 års ålder planerade ett yrke på en hög nivå och vid 26 års ålder också var verksamma inom ett yrke på en hög nivå, i Åk6 i lägre grad upplevde en kvinnlig identitet än övriga flickor.

Föräldrars utbildningsnivå

Den sociala positionsteorin (Boudon, 1986) tar fasta på skillnader i det sociala avstånd ungdomar från olika socialgrupper har att "resa" för att uppnå en viss utbildningsnivå. Den "primära effekten" enligt denna teori, anses framför allt ha att göra med den kulturellt rikare hemmiljö som ofta erbjuds under uppväxten i hög- och medelklassfamiljer. En kulturellt rikare hemmiljö bör kunna bidra till att utveckla intressen för olika aktiviteter och genom positiva erfarenheter grundlägga en tro på den egna förmågan. Detta skulle då kunna vara en förklaring till de mönster i intressenivå och akademiskt självförtroende som visats.

Figur 13. Allmänt intresse för olika aktiviteter i Åk9. Standardiserade gruppmedel-värden för fyra nivågrupper. H-H = stabilt hög grupp, L-H = uppåt mobil grupp, H-L = nedåt mobil grupp, L-L = stabilt låg grupp. (Post hoc: H-H>H-L, L-L)

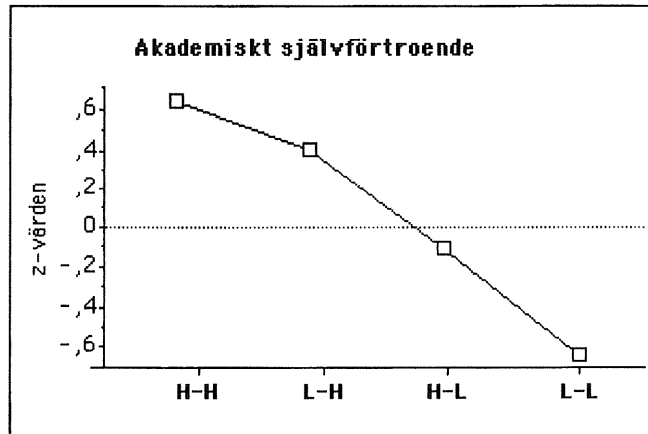
I den studie- och yrkesvalsenkät som flickorna fyllde i vid 16 års ålder ställdes bl a frågan om i vilken mån man ansåg sig klara av en 3- eller 4-årig gymnasielinje, att besvaras på en 4-gradig skala från (1) "Klarar absolut inte" till (4) "Klarar säkert". Svaren på denna fråga har här valts som ett enkelt mått på flickornas tro på den egna förmågan, eller, som man också kan definiera det här; "akademiskt självförtroende".

Även i detta fall valdes envägs variansanalys med parvisa efterprövningar. Signifikanta skillnader mellan grupperna uppmättes ($F_{3,348} = 39,73, p < .0001$). Resultatet ses i figur 14.

I likhet med vad som var fallet för grad av intresse för olika aktiviteter, är det de grupper, som i vuxen ålder har ett yrke på en hög utbildningsnivå som ligger över medelvärdet i akademiskt självförtroende. Flickorna i den stabilt höga och den uppåt mobila gruppen hade i Åk9 signifikant högre tro på den egna förmågan än den stabilt låga och den nedåt mobila gruppen. Den nedåt mobila gruppen hade dessutom högre tilltro till den egna förmågan än den stabilt låga gruppen.

Kvinnlig identitet vid 13 års ålder

Att flickors socialisation in i en kvinnlig könsroll har en negativ inverkan på deras studie- och karriärutveckling är ett tema som ofta återkommer i litteraturen (t ex Updegraff, McHale, & Crouter, 1996; Foad, 1994; Betz & Fitzgerald, 1987).

Figur 14. Akademiskt självförtroende i Åk9. Standardiserade gruppmedelvärden för fyra nivågrupper. H-H = stabilt hög grupp, L-H = uppåt mobil grupp, H-L = nedåt mobil grupp, L-L = stabilt låg grupp. (Post hoc: H-H, L-H >H-L, L-L, H-L>L-L)

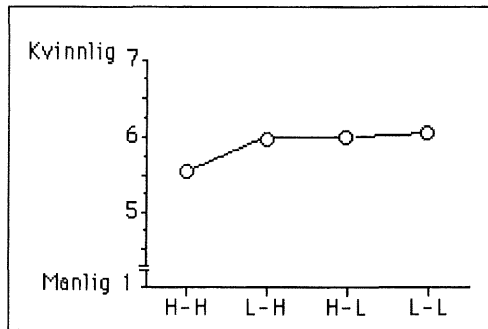
När IDA-flickorna var 13 år användes semantisk differentialteknik för att studera könsrollsidentifikation och attityder. Semantisk differential används för att ta reda på attityder och värderingar i olika sammanhang och går ut på att bedöma olika begrepp utifrån skalor mellan två olika motsatspar av adjektiv, exempelvis "bra-dåligt", "varmkall", etc. (Osgood, Suci, & Tannenbaum, 1957). Här skulle flickorna i Åk6 bl a bedöma sin kvinnlighet genom att gradera begreppet "Jag" på en 7-gradig skala från (1) "manlig" till (7) "kvinnlig".

Också dessa bedömningar relaterades till de fyra nivågrupperna, som använts ovan. Metoden var även här envägs variansanalys med post hoc. Resultatet ses i figur 15.

Resultatet var signifikant ($F_{3,336}=3,40$ $p<.05$). Flickorna i den stabilt höga gruppen skattade sig själva som kvinnliga i signifikant lägre grad än flickorna i den stabilt låga eller nedåt mobila gruppen. Detta innebär att de flickor, som vid 16 års ålder planerade ett yrke på en hög nivå och vid 26 års ålder också var verksamma inom ett yrke på en hög nivå, i Åk6 i lägre grad upplevde en kvinnlig identitet än övriga flickor.

Föräldrars utbildningsnivå

Den sociala positionsteorin (Boudon, 1986) tar fasta på skillnader i det sociala avstånd ungdomar från olika socialgrupper har att "resa" för att uppnå en viss utbildningsnivå. Den "primära effekten" enligt denna teori, anses framför allt ha att göra med den kulturellt rikare hemmiljö som ofta erbjuds under uppväxten i hög- och medelklassfamiljer. En kulturellt rikare hemmiljö bör kunna bidra till att utveckla intressen för olika aktiviteter och genom positiva erfarenheter grundlägga en tro på den egna förmågan. Detta skulle då kunna vara en förklaring till de mönster i intressenivå och akademiskt självförtroende som visats.

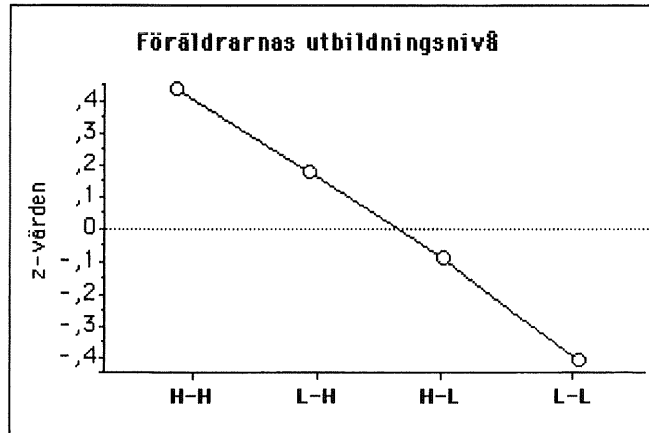

Figur 15. Kvinnlig identitet i Åk6. Gruppmedelvärden för fyra nivågrupper. H-H = stabilt hög grupp, L-H = uppåt mobil grupp, H-L = nedåt mobil grupp, L-L = stabilt låg grupp. $F_{3,336}=3,40$ $p<.05$ (Post hoc: HH < HL, LL)

Som variabel att pröva antagandet om hemmiljöns betydelse valdes föräldrars utbildningsnivå. Frågan besvarades i en föräldraenkät som ifylldes då flickorna gick i Åk9. Svaren gavs på en sjugradig skala från (1) "Folkskola" till (7) "Minst 4-årig akademisk utbildning". Den högsta, av de båda föräldrarnas utbildningsnivå, har angetts.

Resultatet av en envägs variansanalys visade signifikanta skillnader mellan de fyra nivågrupperna ($F_{3,314} = 14,69$, $p<.0001$).

Som vi ser i figur 16, visas motsvarande mönster, beträffande föräldrars utbildningsnivå, i fråga om allmän intressenivå och tro på egen förmåga (figur 13 och figur 14). Stabilt hög och uppåt mobil grupp ligger över medelvärdet och övriga två grupper under medelvärdet. Utbildningsnivån hos föräldrarna var signifikant högre i den stabilt höga gruppen i jämförelse med den nedåt mobila och den stabilt låga gruppen. Likaså var den signifikant högre hos de båda mobila grupperna jämfört med den stabilt låga gruppen.

Figur 16. Föräldrars utbildningsnivå i Åk9. Standardiserade gruppmedelvärden för fyra nivågrupper. H-H = stabilt hög grupp, L-H = uppåt mobil grupp, H-L = nedåt mobil grupp, L-L = stabilt låg grupp. (Post hoc: HH>HL, LL, HL, LH>LL)

Sammanfattningsvis ...

- ... hade gruppen flickor med såväl yrkesplaner i Åk9 som yrke vid vuxen ålder på en hög utbildningsnivå, i Åk6 en uppfattning av sin kvinnlighet som signifikant understeg den grupp som hade ett yrke på låg nivå vid 26 års ålder.
- ... bekräftades det mönster, vad gäller skillnader i allmän intressnivå, som tidigare iakttagits för de fyra nivågrupperna, enligt vilket rangordningen var: stabilt hög, uppåt mobil, nedåt mobil och stabilt låg grupp.
- ... kunde samma mönster iaktas för nivågrupperna beträffande akademiskt självförtroende och föräldrars utbildningsnivå i Åk9.
- ... hade de grupper, som i vuxen ålder arbetade i ett yrke på en hög utbildningsnivå, vid 16 års ålder gruppmedelvärden över medelvärdet i akademiskt självförtroende.

En intressant del i det iaktagna mönstret är, att värdena för dessa faktorer, vid en tidpunkt då flickorna var 16 år, följer faktisk yrkesnivå tio år senare - inte den yrkesnivå som planerades vid samma tidpunkt. De flickor som i Åk9 planerade ett yrke på en låg utbildningsnivå men i vuxen ålder är verksamma inom ett yrke på en högre nivå (uppåt mobil grupp) hade i Åk9 genomsnittligt en större tilltro till den egna förmågan och tenderade att generellt vara mer intresserade av olika aktiviteter än den motsatta, nedåt mobila, gruppen. Kanske kunde detta delvis förklaras av att flickorna i den uppåt mobila gruppen hade föräldrar med en genomsnittligt högre utbildningsnivå.

5. DISKUSSION

5.1 Helhetsperspektivet

Individuell utveckling och mänskligt beteende, förklarat i enlighet med det interaktionistiska paradigmet, förutsätter ett ständigt samspel mellan en individ och hennes kontext. Där inbegrips individen som helhet, vilket innefattar kön, begåvningspotential och andra personliga karakteristika, liksom omgivningen som helhet, där även sociala strukturer och politiska arrangemang ingår.

De möjligheter som kan stå till buds för en viss individ, i ett specifikt sammanhang, vid ett specifikt tillfälle, är olika för kvinnor och män, liksom mellan individer inom kön. De skiljer sig från en tid till en annan och ser olika ut i olika miljöer och samhällen. Konsekvensen blir att inget kan förstås utanför sitt sammanhang (Magnusson & Stattin, 1998).

Denna studie har fokuserat på *kvinnors* yrken och yrkesplaner. Den grupp kvinnor som följts har vuxit upp i det samhällsklimat som rådde under svenskt 60- och 70-tal. Den yrkesverksamhet de bedriver i tidig vuxenålder är ett resultat av deras egen utveckling inom studie- och yrkesområdet, men bör också ses i relation till den omgivande samhällsstruktur och arbetsmarknad som mötte våra unga kvinnor på sent 70- och tidigt 80-tal.

En del av dynamiken i longitudinella studier ligger i att kunna följa hur individer utvecklas och förändras i samspel med ett samhälle, som också det förändras. Olika sociala, ekonomiska och kulturella faktorer påverkar samhällsstrukturen och olika trender på arbetsmarknaden. Under den tid IDA-flickorna var i tonåren expanderade exempelvis kontorssektorn kraftigt, något som naturligtvis i hög grad inverkar på flickornas benägenhet att välja ett kontorsyrke.

5.2 Den horisontella dimensionen, yrkesområde

För den horisontella dimensionen av yrkesvalet kan några iakttagelser vara intressanta att kommentera:

Stabila utvecklingsmönster för yrkesområden

Resultaten visade att preferensen för ett yrkesområde i vissa fall var stabil över tid, vilket ger stöd åt Hollands (1985) tankar om personlighetens samband med val av yrkesområde.

Mellan Åk6 och Åk9 var vård, utbildning, kultur och kontor områden, där flickorna hade stabila yrkesplaner. I ett längre tidsperspektiv var det inom kontor, vård, utbildning eller teknik som flickorna visade högst individuell stabilitet, dvs där man vid 26 års ålder oftast hade ett yrke inom ett, vid 16 års ålder, planerat område.

Det förefaller också som om preferenser för vissa yrkesområden tenderar att utesluta vissa andra områden. Ett sådant "antitypiskt" mönster, som således var mycket sällsynt, var att ha tankar på ett yrke inom kultur eller service och senare planera ett vård- eller utbildningsyrke.

Att arbeta med människor...

Arbete med människor, dvs vård- och utbildningsyrken, var det som lockade flest flickor i tonåren och sysselsatte flest kvinnor i tidig vuxenålder. Vård och utbildning visade sig också vara de områden, där flest ansåg sig ha valt rätt yrke. Detta faktum förstärktes ytterligare av att mer än hälften av de kvinnor, som ansåg att de valt fel yrke, sade sig önska att de i stället valt ett inom vård eller utbildning. Önskan hos många kvinnor att arbeta "med människor" visades också i en svensk studie om kvinnliga civilingenjörer och civilekonomer (Wahl, 1992). Där uppgav ca en tredjedel av kvinnorna i studien att de, antingen någon gång under studietiden eller senare, ångrat sitt yrkesval. Många av dessa nämnde yrken som läkare, psykolog, sjuksköterska etc som möjliga alternativ och flera hade också "sadlat om" till ett arbete med människor.

...eller arbeta på kontor

Som tidigare nämnts var detta en period, då kontorssektorn expanderade, vilket också gav utslag på flickornas yrkespreferenser och senare märktes i antalet kontorsyrken. Vid 13 års ålder ville en av tjugo flickor arbeta på kontor. Tre år senare, då flickorna var 16 år, var det en av tio. Då flickorna hunnit bli 26 år var kontor det område, som efter vård sysselsatte flest. Mer än var fjärde kvinna i denna studie arbetade då i ett kontorsyrke.

Sekreterare och kontorist var på 70-talet kvinnoyrken som hade relativt hög status, speciellt i relation till utbildningsnivå. En amerikansk undersökning (Schulenberg et al., 1991) visade att flickor med låga studieaspirationer mellan Junior-high och High-school intresserade sig mer för kontorsyrken. Ett "typiskt" mönster i vår studie var att flickor, som hade en stabilt låg yrkesnivåutveckling, i Åk9 planerade och i vuxen ålder återfanns i ett kontorsyrke.

5.3 Den vertikala dimensionen, yrkesnivå

Överensstämmelsen mellan planerad och faktisk yrkesnivå var generellt tämligen måttlig och den minskade över längre tidsperioder. Gör vi en uppdelning i höga resp låga yrkesnivåer, visar det sig att stabiliteten vad gäller yrken på utbildningsnivåer motsvarande högskola eller gymnasium är mycket låg, medan överensstämmelsen över tid för yrken på lägre nivåer är god. Stabiliteten för yrken på lägre nivåer förstärktes dessutom över tid.

Det mest iögonfallande, vad gäller flickornas yrkesnivåpreferenser och sedermera yrkesnivåer, var dock nivå-sänkningen över tid. Redan mellan Åk6 och Åk9 märktes en förändring av yrkespreferenser, på de högre nivåerna, där akademiska yrken reducerades till yrken på gymnasienivå. För de yrken kvinnorna arbetade inom vid 26 års ålder hade även yrkespreferenser på gymnasienivå i många fall resulterat i yrken med utbildningsnivå motsvarande yrkesskola. Fenomenet har uppmärksamats av Bjerrum-Nielsen och Rudberg (1991):

"Högstadietiden ...är den tid som får jämställdhetspedagogerna att vrida händerna i förtvivlan. Flickorna brister som såpbubblor och blir så traditionellt kvinnliga. Aspirationsnivån vad gäller yrke och utbildning sjunker drastiskt för vissa flickor. Flickor som i sjätte klass ville bli veterinärer eller jurister siktade nu på att bli undersköterskor och sekreterare - helst på deltid, så att yrket kan kombineras med man och barn." (Bjerrum Nielsen & Rudberg, 1991, sid. 127).

I vissa fall sker nivå-sänkningen under gymnasietiden, menar Bjerrum-Nielsen och Rudberg (1991). Då flickornas ambitioner sjunker förändras planerna från spännande yrken med långa utbildningar till traditionella kvinnoyrken med medellånga utbildningar såsom sjuksköterska, lärare, förskollärare, socionom, eller från manligt prestigeområde till kvinnligt med mindre prestige, t ex från läkare till sjuksköterska.

Betz & Fitzgerald (1987) ser också den kvinnliga könsrollsproblematiken som orsak till nivå-sänkningar i flickornas studie- och yrkesplaner:

"Medan flickor som ses som kvinnliga kan vara lika begåvade som androgyna eller maskulina kvinnor, verkar intrycket av hög begåvning hindras av att inte passa in på den traditionella kvinnobilden" (s. 110).

Kan det vara så, att flickors problem med att hantera "de dubbla rollerna" faktiskt tar sig sådana uttryck?

Förändrade yrkesplaner under tonåren har kommenterats av flera författare. Tonåringars yrkesplaner är höga i början, för att sedan formas av den miljö som man vistas i, menar Foad (1994). Hon betonar, att fastän planerna visserligen kan behöva modifieras genom en realistisk bedömning av färdigheter och intressen, sker denna modifiering tyvärr ofta i form av fördomar och traditionellt könsrollstänkande. Pojkar väljer yrken på högre statusnivåer med stigande ålder, medan det är tvärt om med flickor enligt Rosenberg (1981). Förändringen av yrkesambitioner över tid, såg han som resultatet av en utvecklingsprocess av kognitiv karaktär, baserad på social inläring.

Finns det några andra tänkbara förklaringar till de tendenser att välja yrken på lägre utbildningsnivåer över tid, som observerades för flickorna i studien?

En möjlig delförklaring skulle "den sociala positionsteorin" kunna erbjuda (Hammarström, 1996). Teorin fokuserar på skillnaden mellan ungdomar från olika socialgrupper i det sociala avstånd de har att "resa" för att uppnå viss utbildnings- eller yrkesnivå. Ytterligare förklaringsalternativ ger den modell för yrkesval och karriärutveckling som Lent, Brown och Hackett (1994) har utvecklat, baserad på Bandura's sociokognitiva teori (Bandura, 1986). Modellen beskriver hur intressen för olika aktiviteter, av relevans för yrkesvalet, utvecklas under adolescensen, där upplevelsen av den egna förmågan anses styra såväl förväntningar som handlingsbenägenhet. Vi kan ta ett exempel:

De flickor, som i Åk9 planerade ett yrke på en hög utbildningsnivå men i vuxen ålder var verksamma inom ett yrke på en lägre nivå, hade i Åk9 en genomsnittligt lägre tilltro

till den egna förmågan än de som även hade ett yrke på hög nivå som vuxna. Även den uppåt mobila gruppen, d v s yrkesplaner på låg nivå, men senare yrke på en hög nivå, hade en högre tilltro till den egna förmågan. Samma mönster fanns vad gäller intresse för olika aktiviteter i Åk9, vilket också bekräftar att tron på den egna förmågan är central för intresse och handlingsbenägenhet. Kanske kunde detta delvis förklaras av att flickorna i den stabilt höga, liksom den uppåt mobila, gruppen hade föräldrar med en genomsnittligt högre utbildningsnivå. Enligt den sociala positionsteorin skulle det i varje fall kunna vara fallet.

En annan förklaring skulle kunna vara, att det yrke som många av kvinnorna är sysselsatta i vid 26 års ålder, endast är preliminärt p g a engagemang i studier eller familj. Det kan vara viktigt att inte förbise skillnaden mellan vad Arnell-Gustavsson (1988) kallar "preliminära arbeten" och "identitetsarbeten". Preliminära arbeten innebär sådana yrken som upprätthålles vid sidan av studierna, eller som kvinnor kan vara verksamma i under en familjeintensiv fas i livet. Identitetsarbeten, å andra sidan, står för de yrken man önskar engagera sig i på längre sikt. Vid 26 års ålder är möjligheten stor att det arbete man är verksam inom kan vara att betrakta som preliminärt. För en del av kvinnorna kan därför troligtvis den lägre yrkesnivån vid 26 års ålder förklaras av att de ännu inte nått fram till den yrkesnivå de planerar. Några kanske arbetar deltid inom s k "genomgångsyirken" vid sidan av studierna eller under tiden barnen är små. En EXACON-analys av sysselsättning vid 26 års ålder relaterad till yrkesnivå visade en överrepresentation av yrken på "låg" nivå (enligt tidigare definition) och en underrepresentation av yrken på "hög" nivå för deltidsarbetande kvinnor med barn (Lindroth, 1994). Ett antagande var, att de kvinnor som arbetade i ett "genomgångsyrike" på grund av studier eller småbarn, skulle förklara den nedåt mobila gruppens relativa storlek. Vad gäller barn stämde antagandet, men inte vad gäller studier.

Man skulle också kunna tänka sig att det finns ett samband med att flickor, vid yrkesval, prioriterar den horisontella dimensionen framför den vertikala. Intresse för olika verksamhetsområden hänförs till den horisontella dimensionen, aspiration och status till den vertikala och det har visat sig, att flickor tenderar att främst välja sina yrkespreferenser utifrån den horisontella dimensionen, medan pojkar väljer utifrån yrkesstatus och den vertikala dimensionen (Dunér, 1972). Det är ett rimligt antagande, att flickor också lättare ger avkall på nivådimensionen i yrkesvalet och att många därigenom använder sig av den strategin för att handskas med den dissonans som uppstår då konflikten familj vs yrke gör sig påmind (se t ex Farmer et al., 1998). Detta torde främst gälla för flickor från lägre SES-nivåer. Som Bjerrum Nielsen & Rudberg (1991) påpekar, resulterar konflikten för hög-SES flickor istället ofta i förlängt tidsperspektiv och längre moratorium, där valen hålls så öppna som möjligt och motsägelserna sopas under mattan.

Ytterligare en tolkning är att flickornas självförtroende försämras under tonårstiden. Kvinnors lägre självförtroende jämfört med männens är dessvärre väldokumenterat (Hammarström, 1996; Ahlgren, 1991; Licht & Dweck, 1984; Dweck & Licht, 1980). Flickor fostras som regel till att vara mer passiva, försynta och självkritiska än pojkar, som istället förstärks i att visa handlingskraft, initiativ och kompetens (Block, 1983). Dessa skillnader i socialisationsmönster medför också, att flickorna i sin socialisation hindras att göra nyttiga erfarenheter medan pojkarna uppmuntras till det. En del i

kvinnors dåliga akademiska självförtroende är en benägenhet att undervärdera sin förmåga och möjliga framtida resultat. Många studier pekar på att kvinnor tenderar att ha lägre förväntningar på förmåga, prestation och framtida resultat i prestationssituationer, även i de fall deras prestationer är bättre än männens. Tendensen har uppmärksammats t o m hos förskoleflickor och i grundskolan (Dweck, 1986; Betz & Fitzgerald, 1989).

Ett, i sammanhanget intressant, resultat i föreliggande studie, var att de kvinnor, som hade såväl yrkesplaner som yrke på en stabilt hög utbildningsnivå, i Åk6 visade en signifikant lägre skattning av sin egen kvinnlighet i jämförelse med de grupper som hade yrkesplaner och yrke på en stabilt låg eller nedåt mobil nivå.

Vissa studier visar en högre överensstämmelse mellan "önskeval" och "realistiska val" av yrken för flickor med bra självförtroende jämfört med flickor med sämre självförtroende och kvinnor i mansdominerade yrken karakteriseras av bra självförtroende (Hackett & Betz, 1981). Ahlgren (1991) relaterar till forskning som visar, att personer med hög självvärdering tenderar att sätta upp högre mål för sig själva, dessutom förefaller det som om de i högre utsträckning tolkar resultaten av sina strävanden mer positivt än personer med låg självkänsla. På så vis bekräftas deras duglighet respektive oduglighet och den goda respektive onda cirkeln slutes, menar Ahlgren.

5.4 Avslutningsvis...

För att få en rättvisande bild av kvinnornas yrkesplaner och yrkesliv behövs mer information om deras fortsatta karriärutveckling. Vid 26-års ålder kan många fortfarande studera och ha tillfälliga arbeten vid sidan av studierna. Många av de kvinnor som fick barn tidigt var då inne i en familjeintensiv fas i livet, då de var hemarbetande eller deltidsarbetande. För kvinnor har det dessutom ofta varit så, att även i de fall man arbetar heltid, får den egna yrkeskarriären stå tillbaka under den tid barnen är små. För en del är det först då barnen blivit större man realiserar sina tidigare yrkesplaner. Kanske några av de kvinnor, som av olika orsaker inte fullföljde sina studier under tonåren, så småningom hinner ifatt sina, under tonåren mer "välpassade", systrar.

REFERENSER

- Acker, J., m.fl. (1992). *Kvinnors och mäns liv och arbete*. Stockholm: SNS Förlag.
- Ahlgren, R. (1991). *Skolelevs självvärdering*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International. (Akademisk avhandling)
- Andersson, T., Magnusson, D., & Dunér, A. (1983). Basdata -81. Livssituationen i tidig vuxenålder. Psykologiska institutionen, Stockholms universitet, *IDA-Rapport nr 49*.
- Archer, S. L. (1989). Gender differences in identity development: Issues of process, domain and timing. *Journal of Adolescence*, 12, 117-138.
- Arnell-Gustavsson, U. (1988). *Om ungdomars syn på arbete. En litteratursammanställning*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Arnman, G., & Jönsson, I. (1986). *Segregation och svensk skola. En studie av utbildning, klass och boende*. Lund: Arkiv Förlag.
- Aronsson, G., & Berglind, H. (Red.) (1990). *Handling och handlingsutrymme*. Lund: Studentlitteratur.
- Astin, H. S. (1984). The meaning of work in women's lives: A sociopsychological model of career choice and work behavior. *The Counseling Psychologist*, 12, 117-126.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action. A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Barber, B. L., & Eccles, J. S. (1992). Long-term influence of divorce and single parenting on adolescent family- and work-related values, behaviors, and aspirations. *Psychological Bulletin*, 111, 108-126.
- Baude, A., m. fl. (1987). *Kvinnoarbetsliv. Visioner och forskning för ett bättre arbetsliv*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Bergman, L. R. (1973). Parent's education and mean change in intelligence. *Scandinavian Journal of Psychology*, 14, 273-281.
- Bergman, L. R. (1985). En personansats för att studera utveckling i ett interaktionistiskt perspektiv. I B. Törestad & L. Nystedt (Red.), *Människa - omvärld i samspel* (sid. 195-235). Stockholm: Natur och Kultur.
- Bergman, L. R. (1981). Is intellectual development more vulnerable in boys than in girls? *The Journal of Genetic Psychology*, 138, 175-181.
- Bergman, L. R. (1998). A pattern-oriented approach to studying individual development. Snapshots and processes. In R. B. Cairns, L. R. Bergman, & J. Kagan (Eds.), *Methods and models for studying the individual* (pp. 83-122). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Bergman, L. R., & Dunér, A. (1975). Vart tar toppbegåvningarna vägen? Psykologiska institutionen, Stockholms universitet, *Rapport nr 5*.
- Bergman, L. R., Eklund, G., & Magnusson, D. (1991). Studying individual development: Problems and methods. In D. Magnusson, L. R. Bergman, G. Rudinger, & B. Törestad (Eds.), *Problems and methods in longitudinal research: Stability and change* (pp. 1-27). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bergman, L. R., & El-Khoury, B. (1987). ECACON - a Fortran 77 program for the exact analysis of single cells in a contingency table. *Educational and Psychological Measurement*, 47, 155-161.

- Bergman, L. R., & Magnusson, D. (1987). A person approach to the study of development and adjustment problems: An empirical example and some research strategy considerations. In D. Magnusson & A. Öhman (Eds.), *Psychopatology: An interactional perspective* (pp. 383-401). New York: Academic Press.
- Bergman, L. R., & Magnusson, D. (1997). A person-oriented approach in research on developmental psychopathology. *Development and Psychopathology, 9*, 291-319.
- Betz, N. E., & Fitzgerald, L. F. (1987). *The career psychology of women*. New York: Academic Press.
- Bjerrum Nielsen, H., & Rudberg, M. (1991). *Historien om flickor och pojkar. Könssocialisation i ett utvecklingspsykologiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Blease, D. (1983). Teacher expectations and the self-fulfilling prophecy. *Educational Studies, 9*, 123-129.
- Block, J. H. (1983). Differential premises arising from differential socialization of the sexes: Some conjectures. *Child Development, 54*, 1335-1354.
- Broady, D., Lundgren, U., Mattson, K., & Nydahl, B. (1980). Föreställningar om yrken. En studie om grundskoleelevers uppfattning om yrken. Stockholm: *Högskolan för lärarutbildning, Institutionen för pedagogik*, Rapport nr. 9.
- Burlin, F. (1976). The relationship of parental education and maternal work and occupational status to occupational aspiration in adolescent females. *Journal of Vocational Behavior, 9*, 99-104.
- Chapman, J. W., Silva, P. A., & Williams, S. M. (1984). Academic selfconcept: Some developmental and emotional correlates in nine-year-old children. *British Journal of Educational Psychology, 54*, 284-292.
- Dunér, A. (1985). Interaktionistiska perspektiv på karriärutveckling. I B. Törestad & L. Nystedt (Red.), *Människa och omvärld i samspel* (sid. 154-172). Stockholm: Natur & Kultur.
- Dunér, A. (1972). *Vad skall det bli? Undersökningar om studier- och yrkesvalsprocessen*. Falköping: Allmänna förlaget. (Akademisk avhandling)
- Dunér, A., & Törestad, B. (1980). Toppbegävningar i svensk skola. Psykologiska institutionen, Stockholms universitet, *Rapport nr 34*.
- Dweck, C. S., & Licht, B. G. (1980). Learned helplessness and intellectual achievement. In J. Garber & E. P. Seligman (Eds.), *Human helplessness. Theory and applications*. London: Academic Press.
- Dweck, C. S., & Elliott, E. S. (1983). Achievement motivation. In E. M. Hetherington (Ed.), *Socialization, personality, and social development*. New York: Wiley.
- Dweck, C. S. (1986). Motivational Processes Affecting Learning. *American Psychologist, 41*, 1040-1048.
- Ekehammar, B. (1977). Intelligence and social background as related to psychological cost-benefit in career choice. *Psychological Bulletin, 40*, 963-970.
- Ekehammar, B. (1978a). Psychological cost-benefit as an intervening construct in career choice models. *Journal of Vocational Behavior, 12*, 279-289.
- Ekehammar, B. (1978b). Toward a psychological cost-benefit model for educational and vocational choice. *Scandinavian Journal of Psychology, 19*, 15-27.
- Eme, R. F. (1979). Sex differences in childhood psychopathology: A review. *Psychological Bulletin, 86*, 574-595.
- Eriksson, E. H. (1981). *Ungdomens identitetskriser*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Farmer, H. S. (1985). Model of career and achievement motivation for women and men. *Journal of Counseling Psychology, 32*, 363-390.

- Farmer, H., Rotella, S., Anderson, C., & Wardrop, J. (1998). Gender differences in science, math, and technology careers: Prestige level and Holland interest type. *Journal of Vocational Behavior*, 53, 73-96.
- Fiorentine, R. (1988). Increasing similarity in the values and life plans of male and female college students? Evidence and implications. *Sex Roles*, 18, 143-157.
- Fitzgerald, L. F., & Crites, J. O. (1980). Toward a career psychology of women: What do we know? What do we need to know? *Journal of Counseling Psychology*, 27, 44-62.
- Florin, C. (1993). *"Där de härliga lagrarna gro-"*. Stockholm: Tidens Förlag.
- Foad, N. A. (1994). Annual Review 1991-1993: Vocational choice, decision-making, assessment, and intervention. *Journal of Vocational Behavior*, 45, 125-176.
- Forsberg, A. (1992a). Mellanstadiets och högstadiets texter. I S. Selander, A. Forsberg, E. Romare, & T. Åström (Red.), *Bilden av arbetsliv och näringsliv i skolans läroböcker*. Stockholm: Publica.
- Forsberg, G. (1992b). Kvinnor och män i arbetslivet. I J. Acker, m. fl. (Red.), *Kvinnors och mäns liv och arbete*. Stockholm: SNS Förlag.
- Friesen, J. (1986). The role of the family in vocational development. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 9, 87-96.
- Gamberale, F., Anselm-Olson, B., Lindblom-Häggqvist, S., & Tesarz, M. (1992). "Det goda arbetet." En enkätundersökning bland gymnasieungdomar. *Arbete och Hälsa* 1992:3. Stockholm: Arbetsmiljöinstitutet.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gottfredson, G. D. (1996). Comment. Prestige in vocational interests. *Journal of Vocational Behavior*, 48, 68-72.
- Gottfredsson, L. S. (1981). Circumscription and compromise: A developmental theory of occupational aspirations [Monograph]. *Journal of Counseling Psychology*, 28, 545-579.
- Gustafson, S. B., & Magnusson, D. (1991). *Female life careers: A longitudinal person-approach to female educational and vocational pathways*. Vol. 3 in the Series Paths through life (D. Magnusson, Ed.). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Gustafson, S. B., Stattin, H., & Magnusson, D. (1992). Aspects of the development of a career versus homemaking orientation among females: The longitudinal influence of educational motivation and peers. *Journal of Research on Adolescence*, 2, 241-259.
- Haavind, H. (1991). Vi måste söka efter könets förändrade betydelse. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, 3, 16-33.
- Hackett, G., & Betz, N. E. (1981). A self-efficacy approach to the career development of women. *Journal of Vocational Behavior*, 18, 326-339.
- Hackett, G., Lent, R. W., & Greenhaus, J. H. (1991). Invited contribution. Advances in vocational theory and research: A 20-year retrospective. *Journal of Vocational Behavior*, 38, 3-38.
- Hagström, T. (1991). Ungdomars livsstilar - arbetets krav. En forskningsöversikt. *Arbete och Hälsa*, 1991:15. Stockholm: Arbetsmiljöinstitutet.
- Hammarström, M. (1996). Varför inte högskola? En longitudinell studie av olika faktorerens betydelse för studiebegåvade ungdomars utbildningskarriär. *Göteborg Studies in Educational Sciences*, 107. (Akademisk avhandling)
- Henderson, S., Hesketh, B., & Tuffin, K. (1988). A test of Gottfredson's theory of circumscription. *Journal of Vocational Behavior*, 32, 37-48.

- Herzberg, F., Mausner, B., & Snyderman, B. B. (1959). *The motivation to work*. New York: Wiley.
- Holland, J. L. (1966). *The psychology of vocational choice*. Waltham, MA: Blaisdell Publ.
- Holland, J. L. (1885). *Making vocational choices: A theory of careers*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Holland, J. L., Gottfredson, D. C., & Power, P. G. (1980). Some diagnostic scales for research in decision making and personality: Identity, information, and barriers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1191-1200.
- Härnqvist, K. (1961). *Manual till DBA-differentiell begåvningsanalys*. Stockholm: Skandinaviska Testförlaget.
- Kim, L. (1983). *Att välja eller väljas. En studie av tillträdesreglerna och övergången från gymnasieskola till högskola*. UHÄ. Projektrapport 1983:4.
- Kohn, M. L., & Schooler, C. (1983). *Work and personality: An inquiry into the impact of social stratification*. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation.
- Kracke, B. (1996). *Parents' and friends' influence on girls' explorational behavior during occupational preparation*. Paper presented in the symposium "Cultural contexts of adolescent girls development" at the ISSBD Meetings in Quebec, August 12-16.
- Kriedberg, G., Butcher, A. L., & White, K. M. (1978). Vocational role choice in 2nd and 6th grade children. *Sex Roles*, 4, 175-182.
- Kvist, B., & Söderlund, G. (1979). *Hur ser 15-åringar på olika yrken? En studie av förändringar mellan 1968 och 1978*. Psykologiska institutionen, Stockholms universitet. (Delstudie nr 46)
- Kyle, G. (1990). Kvinnor och kunskap. I G. Kyle (Red.), *Handbok i svensk kvinnohistoria*. Malmö: Carlsson Bokförlag.
- Lapan, R. T., & Jingselski, J. (1992). Circumscribing vocational aspirations in junior high school. *Journal of Counseling Psychology*, 39, 81-90.
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (1994). Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45, 79-122.
- Lent, R. W., Larking, K. C., & Brown, S. D. (1989). Relation of self-efficacy to inventoried vocational interests. *Journal of Vocational Behavior*, 34, 279-288.
- Leung, S. A. (1993). Circumscription and compromise: A replication study with Asian Americans. *Journal of Counseling Psychology*, 40, 188-193.
- Leung, S. A., Conoley, C. W., & Scheel, M. J. (1994). The career and educational aspirations of gifted high school students: A retrospective study. *Journal of Counseling and Development*, 72, 298-303.
- Leung, S. A., Conoley, C. W., Scheel, M. J., & Sonnenberg, R. T. (1992). An examination of the relation between vocational identity, consistency, and differentiation. *Journal of Vocational Behavior*, 40, 95-107.
- Licht, B. G., & Dweck, C. S. (1984). Determinants of academic achievement: The interaction of children's achievement orientations with skill area. *Developmental Psychology*, 20, 628-636.
- Lindroth, S. (1993). *Sysselsättning i tidig vuxenålder*. Psykologiska institutionen, Stockholms universitet. (Opublicerat manuskript)
- Lips, H. M. (1992). Gender and science-related attitudes as predictors of college students' academic choices. *Journal of Vocational Behavior*, 40, 62-81.

- Lippa, R. (1998). Gender-related individual differences and the structure of vocational interests: The importance of the people-things dimension. *Journal of Vocational Behavior, 74*, 996-1009.
- Looft, W. R. (1971). Sex differences in the expression of vocational aspirations by elementary school children. *Developmental Psychology, 5*, 366.
- Magnusson, D. (1985). Implications of an interactional paradigm for research on human development. *International Journal of Behavioral Development, 8*, 115-137.
- Magnusson, D. (1988). *Individual development from an interactional perspective. A longitudinal study*. Vol. 1 in the series Paths through life (D. Magnusson, Ed.). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Magnusson, D. (1990). Personality development from an interactional perspective. In L. A. Pervin (Ed.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 193-222). New York: Guilford Press.
- Magnusson, D., Dunér, A., & Zetterblom, G. (1975). *Adjustment. A longitudinal study*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Magnusson, D., & Endler, N. S. (Eds.). (1977). *Personality at the crossroads: Current issues in interactional psychology*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Magnusson, D., & Stattin, H. (1998). Person-context interaction theories. In W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology, Vol. 1: Theoretical models of human development* (pp. 685-759). New York: Wiley.
- Magnusson, D., & Törestad, B. (1993). A holistic view of personality. *Annual Review of Psychology, 44*, 427-451.
- Maharaj, Z. (1995). A social theory of gender: Connells gender and power. *Feminist Review, 49*, 50-65.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology*. New York: Wiley.
- Marini, M. M. (1978). Sex differences in the determination of adolescent aspirations: A review of research. *Sex Roles, 4*, 723-753.
- Mattsson, K. (1984). *Yrkesvalsfrågan. Idéer och idétraditioner inom den statliga yrkesvägledningen för ungdom*. Institutionen för pedagogik. Institutionen för lärarutbildning i Stockholm. Stockholm: Liber Förlag. (Akademisk avhandling)
- Molloy, G. (1992). *Godmorgon fröken*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Munoz Sastre, M. T., & Mullet, E. (1992). Occupational preferences of Spanish adolescents in relation to Gottfredson's theory. *Journal of Vocational Behavior, 40*, 306-317.
- Murray, Å. (1994). *Ungdomar utan gymnasieskola. En uppföljningsstudie från 13 till 24 års ålder*. Institutionen för internationell pedagogik, Stockholms universitet. Stockholm: Almqvist & Wiksell. (Akademisk avhandling)
- Nelson, J. A. (1978). Age and sex differences in the development of children's occupational reasoning. *Journal of Vocational Behavior, 13*, 287-297.
- Neville, D. D., & Super, D. E. (1988). Career maturity and commitment to work in university students. *Journal of Vocational Behavior, 32*, 139-151.
- O'Connell, L., Betz, M., & Kurth, S. (1989). Plans for balancing work and family life: Do women pursuing nontraditional and traditional occupations differ? *Sex Roles, 20*, 35-45.
- Olsson, I. (1970). *Konstruktion av ett intressemåtningsinstrument med användande av aktivitetsenheter*. Pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet.

- Osgood, C. E., Suci, G., & Tannenbaum, P. (1957). *The measurement of meaning*. Chicago: University of Illinois Press.
- Prediger, D. J., & Hanson, G. R. (1976). Hollands' theories of careers applied to women and men: Analysis of implicit assumptions. *Journal of Vocational Behavior*, 8, 167-184.
- Prediger, D. J. (1982). Dimensions underlying Holland's hexagon: Missing link between interests and occupations? *Journal of Vocational Behavior*, 21, 259-287.
- Reinharz, S. (1992). *Feminist methods in social research*. Oxford: Oxford University Press.
- Richardson, M. S. (1974). The dimensions of career and work orientation in college women. *Journal of Vocational Behavior*, 5, 161-172.
- Ridgeway, C. (1978). Parental identification and patterns of career orientation in college women. *Journal of Vocational Behavior*, 12, 1-11.
- Robins, L. (1986). The consequences of conduct disorder in girls. In D. Olweus, J. Block, & M. Radke-Yarrow (Eds.), *Development of antisocial and prosocial behavior* (pp 385-414). New York: Academic Press
- Robins, L. (1989). Epidemiology of antisocial personality. In J. O. Cavenar (Ed.), *Psychiatry* (Vol. 3, pp 1-14). Lippincott, PA: Basic Books.
- Rosenberg, M., & Rosenberg, F. (1981). The occupational self: A developmental study. In M. Lynch et al. (Eds.), *Self concept. Advances in theory and research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saltiel, J. (1988). The Wisconsin model of status attainment and the occupational choice process. *Work and Occupations*, 15, 334-355.
- SCB (1987). *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Schulenberg, J., Goldstein, A. E., & Vondracek, F. W. (1991). Gender differences in adolescents career interests: Beyond main effects. *Journal of Research on Adolescence*, 1, 37-61.
- Siegel, C. L. E. (1973). Sex differences in the occupational choices of second graders. *Journal of Vocational Behavior*, 3, 15-19.
- Skeggs, B. (1997). *Formations of class and gender*. London: Sage.
- Spence, J. T., & Helmreich, R. L. (1980). Masculine instrumentality and feminine expressiveness: Their relationships with sex role attitudes and behaviors. *Psychology of Women Quarterly*, 5, 147-153.
- Splete, H., & Freman-George, A. (1985). Family Influences on the career development of young adults. *Journal of Career Development*, 12, 55-65.
- Staberg, E. - M. (1992). *Olika världar skilda värderingar. Hur flickor och pojkar möter högstadiets fysik, kemi och teknik*. Pedagogiska institutionen, Umeå universitet. (Doktorsavhandling)
- Stattin, H., & Magnusson, D. (1990). *Pubertal maturation in female development*. Vol. 2 in the series Paths through life (D. Magnusson, Ed.). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Subich, L. M. (1992). Holland's theory: Pushing the envelope. Special Issue: Holland's theory. *Journal of Vocational Behavior*, 40, 201-206.
- Super, D. E. (1953). A theory of vocational development. *American Psychologist*, 8, 185-190.
- Super, D. E. (1957). *The psychology of careers*. New York: Harper & Brothers.

- Super, D. E. (1963). Toward making self-concept theory operational. In D. E. Super et al. (Eds.), *Career development. Self concept theory*. Princeton, NJ: College Entrance Examination Board.
- Swanson, J. L. (1992). Vocational behavior, 1989-1991: Life-span career development and reciprocal interaction of work and nonwork. *Journal of Vocational Behavior*, 41, 101-161.
- Thomsson, H. (1996). *Women's opportunities for well-being. Studies of women's work, leisure and health-related behaviour patterns*. Psykologiska Institutionen, Stockholms universitet. (Doktorsavhandling)
- Thomsson, H. (1998a). *Anpassningens pris. Kvinnors liv i vård och vardag*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Thomsson, H. (1998b). Med ett feministiskt perspektiv [From a feminist perspective]. In H. Montgomery & B. Qvarsell (Eds.), *Perspektiv och förståelse: Ett möte mellan pedagogik och psykologi kring perspektivbegreppet* [An encounter of pedagogy and psychology concerning the concept of perspective]. Stockholm: Karlssons bokförlag. (In Swedish)
- Tokar, D. M., & Swanson, J. L. (1995). Evaluation of the correspondence between Holland's vocational personality typology and the five-factor model of personality. *Journal of Vocational Behavior*, 46, 89-108.
- Tracey, T. J. G., & Rounds, J. (1996). The spherical representation of vocational interests. *Journal of Vocational Behavior*, 48, 3-41.
- Trice, A. D. (1991). A retrospective study of career development: I. Relationship among first aspirations, parental occupations, and current occupations. *Psychological Reports*, 68, 287-290.
- Trice, A. D., & King, R. (1991). Stability of Kindergarten children's career aspirations. *Psychological Reports*, 68, 1378.
- Updegraff, K. A., McHale, S. M., & Crouter, A. C. (1996). Gender roles in marriage: What do they mean for girls' and boys' school achievement? *Journal of Youth and Adolescence*, 25, 73-88.
- Wahl, A. (1992). *Könsstrukturer i organisationer. Kvinnliga civilekonomers och civilingenjörers karriärutveckling*. Stockholm: Handelshögskolan. (Akademisk avhandling)
- Wallace-Brosious, A., Serafica, F. C., & Osipow, S. H. (1994). Adolescent career development: Relationships to self-concept and identity status. *Journal of Research on Adolescence*, 4, 127-149.
- Watkins, Jr, C. E., & Subich, L. M. (1995). Annual Review, 1992-1994: Career development, reciprocal work/non-work interaction, and women's workforce participation. *Journal of Vocational Behavior*, 47, 109-163.
- Williams, E., Radin, N., & Allegro, T. (1992). Sex role attitudes of adolescents reared primarily by their fathers: An 11-year follow up. *Merrill-Palmer Quarterly*, 38, 457-476.
- Vondracek, F. W., Lerner, R. M., & Schulenberg, J. E. (1986). *Career development: A life-span developmental approach*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Wångby, M. (1997). *Externalizing and internalizing adjustment problems in teenage girls. A longitudinal study*. Psykologiska institutionen, Stockholms Universitet. (Akademisk avhandling)
- Zuckerman, D. M., & Sayre, D. H. (1982). Cultural sex role expectations and children's sex role concepts. *Sex Roles*, 8, 660-664.